

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

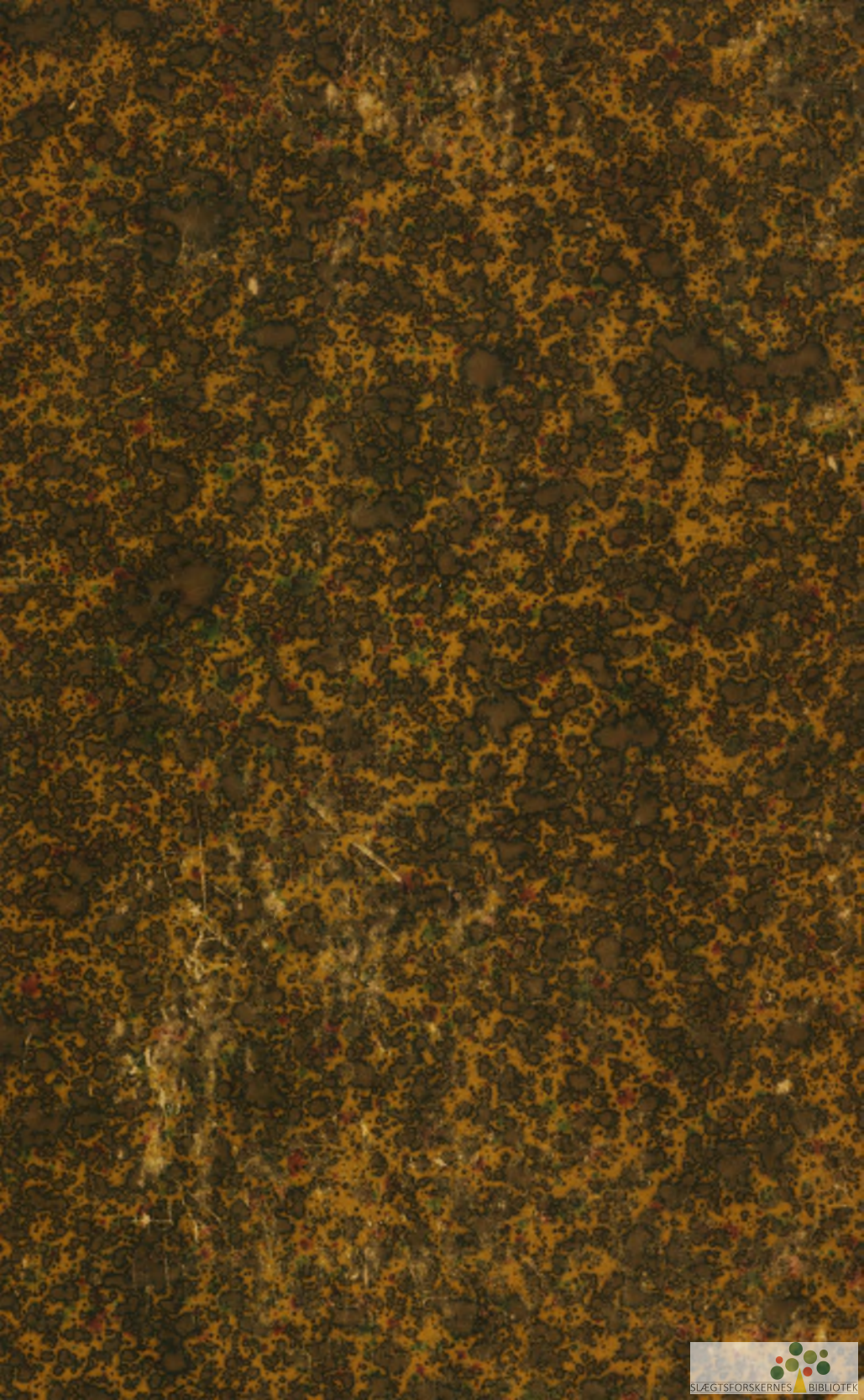
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
DEN DANSKE HANDELS
EMPIRE

JUL. SCHOVELIN

FRA
DEN DANSKE HANDELS
EMPIRE

FORHOLD OG PERSONER
I DET 18 AARHUNDREDES SIDSTE HALVDEL

UDARBEJDET PAA FORANSTALTNING AF
GROSSERER-SOCIETETETS KOMITE

ANDEN DEL

KJØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET ERNST HOJESEN

1900

MED denne Værkets II. Del har jeg ført Fremstillingen af dansk Handelspolitik og Pengevæsen i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel gennem Krisen 1783, Forberedelsernes og Forsøgenes mange og trange Aar og op til det økonomiske Reformarbejdes Højde- og Hvilepunkt, Toldforordningen af 1. Februar 1797. Tidens Brydninger var dermed for Danmarks Vedkommende grundsætningsvis overvundne: det Nye, der skulde gennemføres, *Omsætningens Frigørelse* fra Statens Tvang og Formynderskab, var hermed fuldbyrdet, »Tidens *Idé*« kronet og sat i Høj- og Herskersædet — en Menneskealder tidligere end i den øvrige Verden!

Da jeg vedblivende er kættersk nok til at tro, at »Tiden« ingen *Ideer* har (at Ideerne ligesom Tyrannerne have deres *Tid*, er noget ganske andet), har jeg stedse søgt at faa frem, saa vidt og hvor det kunde lykkes for mig, hvorledes de store Regerings- og Lovgivningsforanstaltninger, vi nu alle beundre, ere blevne til i de ledende Mænds Hjærner og Hjærter — blevne til som Frugt og Følge af disse bestemte Personligheders Modtagelighed (eller manglende Modtagelighed) for eller Kundskab til andre Personligheders Tanker, i Forening med det Maal af Magt og Kløgt, af Tænke- og Handleevne, af Energi og Begejstring, som hine Mænd sad inde med, *saaledes som de nu én Gang var*. Jeg har f. Eks. prøvet paa at vise, hvor forskellig Ernst Schimmelmans var fra sin Fader og hvor meget anderledes Meget derfor gik — hvorledes de vigtigste af de saakaldte *Tidens Ideer*, de store Tænkeres geniale Indskydelser, herhjemme gik fra Hjærne til Hjærne og blev omsmeltede og omprægede, som det lødige Metal de

var, efter som disse forskellige Hjærner, de passerede, var glødende eller lunkne, haarde eller skarpe, fintmærkende eller sløvt-slugende. Havde jeg vidst mere herom, havde jeg gerne givet mere — hvor jeg ikke har gjort det, har jeg (kun) leveret Materiale til, at Andre med flere eller bedre Oplysninger, med finere og fyldigere psykologisk Forstaaelse, kan føje saa meget mere til, at det kan gøres. Thi først, naar Personen er forklaret, *forstaa* vi og før ikke. Det er nu en Gang ikke anderledes.

Naturligvis nægter jeg ikke, at Begreber som *Tiden*, som *Tidens Strømning*, *Tænkemaade* osv. er brugbare Hjælpelinier, at et indviklet Mangefold herved kan faa et abstrakt Fællesudtryk, som det kan være bekvemt at benytte — naar blot ikke disse taagede Gestalter blive til mystiske Magter, hvis blotte Nævnelser skal *forklare* en Sammenhæng. Dog, selv om dette medgives, er og bliver *Mennesket* i Historien som overalt *alle Tings Maal*. Historien handler om Mennesker, om menneskelige Villiers og Skæbners Sammenstød, og følgelig *forklarer* den kun, naar og for saa vidt den gaar til Bunds i Menneskesjælen. Mennesket, ∴ Personligheden, er Udgangspunktet, Gennemgangspunktet og Endepunktet — at det danske Ord »*Maal*« er dobbelttydigt giver for os hin gamle sophistiske Sætning tvefoldig Sandhed og Værd.

Fra en saa fremragende kyndig — og lad mig tilføje: velvillig — Kender og Forsker af commercial og social Historie som Prof. FALBE HANSEN er det overfor dette Værks I. Del blevet hævdet, at netop hvor Opgaven som paa det nævnte Omraade var »at finde og forstaa det ledende Moment i Massernes Bevægelse, er det netop »Ideen«, «-ismen», det gælder om at bestemme«. Jeg maa med al Højagtelse for min gamle Lærer bekende, at jeg ikke er bleven omvendt heraf, — ja, at jeg knap ret forstaaer, hvad hermed menes — ud over den Selvfølgelighed, at de sociale Undersøgelser kun altfor let blive saa komplicerede, at man maa give Afkald paa at belyse andet og mere end enkelte Sider og være glad til, naar det lykkes at faa draget de ovenfor nævnte *Hjælpelinier*. Professorens Henvisning til *Nutidens Samfundsbrydninger* bestyrker mig i, at dette er Meningen. Men her-

ved udelukkes jo ingenlunde for *Historiens* Vedkommende, at denne videnskabelige Disciplin, netop hvor den sætter sig de højeste Maal, bør være — eller stræbe efter at blive — »anvendt Psykologi«. Lad være, at Hr. Prof. FALBE-HANSEN maaske har Ret, naar og hvor det virkelig gælder om at forklare »*Massernes* Bevægelse« — »die Masse kann man nur durch Masse zwingen«. Men i saa Fald synes hans Modbemærkninger heller ej at kunne ramme mig, der udtrykkelig har sat mig en hel anden Opgave.

Med inderlig Glæde har jeg derfor ogsaa siden set Professor STEENSTRUP fra Universitetets Rektorstol forkynde, at *Historiens* »Maal« — atter i Ordets Tvetydighed — er *den menneskelige Personlighed*. Visselig bliver derved Sagen dobbelt, for ej at sige: uendelig vanskelig. Thi den, der gaar paa Jagt efter *Personligheden*, maa ej alene gøre sine Studier i Marken, og der gaa efter eget Sporinstinkt, men selv hvor Terrainet — Materialet — endelig og virkelig tillader ham at komme Vildtet paa Skud, har han til Slutning kun sit eget Øje og sit eget Sigte at stole paa.

*

*

*

Det er altid noget af en Vilkaarlighed, hvad og hvor meget man tager med i en Bog som nærværende. Til syvende og sidst maa man, for at begrænse sig selv og spare Læserne, lade Bunker af »Lærdom« ligge og beskære sit Materiale med store og raske Snit — selv om de samtidig skærer En selv i Hjærtet.

Med andre Ord: Æmnet (eller Æmnerne) er saa langt fra *udlømt*, at der rimeligvis vil kunne skrives bindstærke Værker endnu og anstilles utallige Specialundersøgelser, og mangt og meget vil endda forblive uoplyst.

Mig har det imidlertid først og fremmest været magtpaaliggende at faa Købmandsstanden og den commercielle Udviklings mange Slags Tropper raabt Vagt i Gevær. I Nutidens store Kor af forvirrede Lyde skærer den enkelte Stemme kun sjældent igennem. Men kunde

man, tænkte jeg, en Gang faa Fortiden til at tale — — vor store
begejstrende Fortid fra det fjærne Aarhundrede — —

Ja, gid det var lykkedes mig! Sligt véd Forfatteren selv mindst
og sidst. Men min Stræben har i hvert Fald været den rette: »Das
Beste, was wir aus der Geschichte gewinnen«, siger d. 18. Aarhundredes
største Søn, Goethe, »ist der Enthousiasmus«.

*

Sluttelig maa jeg endnu en Gang takke de Institutioner, der i saa
rigt Maal have ydet mig Støtte og Hjælp paa forskellig Vis, *Carlsberg-*
fonden, Rigsarkivet — først og sidst dog *Grosserer-Societetets Komite*.

Kjøbenhavn i Juni 1900.

JUL. SCHOVELIN.

DET DYBE FALD

I.

DAGEN efter den gamle Skatmesters Død gik Byens Købmænd som sædvanligt til Kjøbenhavns Børs. Ikke er det fortalt, om det var klart Vejr med klinger Frost og højt Solskin, som det kan være det en Dag i Februar — eller om Luften var tung og snetyk, og Himlen hang lavt og truende over de Børssøgendes Hoveder. Lidet ved Historien at berette om Vejrliget paa slige Dage, og dog spejler eller skaber dette saare ofte Menneskenes Sindsstemning; har det den Dag været vintertrist og uvejrsgraat, har det passet bedst.

Men muntert har alligevel Børsspiret knejset og skinnet med splinterny Rejsning og Forgyldning; thi det og Taarnet var lige istandgjort med kongeligt Bly og Guld, saa rigeligt endog, at man paa højere Steder var helt ilde tilfreds med saa megen Flothed. Og den gamle rødgraa Renaissance-Bygning har i sin ny Oppudsning set helt stadselig ud, efter kun for faa Aar tilbage at have været »sin Undergang nær«.

Mange af de Mænd, som hin Dag gik over Slotspladsen, maa visselig kunne have husket en vidt forskellig Dag fra denne, en *Majdag* blot for 7 Aar siden. Tusender af ophidsede og forvildede Mennesker var da stimlet tæt og truende sammen foran Slottet og Børsen, en hujende Hob, som rased imod Schimmelmänn — og blot for et Rygte, et falsk Rygte om falsk Mønt. Livgarden rykked ud, og den sindssyge Stakkel af en Konge maatte frem og vise sig i et af Slottets

Vindver for at fjerne Faren for Tumult. »Og havde Skatmesteren været der, var det gaaet ham galt«.

Den Gang laa Børsen som et faldefærdigt Vrag — Spiret var taget ned, og Taarnet var i Færd med at følge efter. Nogle raa Brædder var lagt over Aabningen i Taget, der i øvrigt paa de fleste andre Steder var saa brøstfældigt, at Regn og Støv ulhindret bedærvede Bodernes Kram. Gulvet var et rent Benbrækker-Gulv, Trappen for Enden af Bygningen mod Christianshavn havde brudte eller løse Trin, Rækværket vaklede, det hele var ynkeligt og forfaldent.

Men Træernes friske, lysegrønne Vaardragt varsled den Gang sommerlig Medbør for dansk Købmandssnille, — modnende Høstfylde for dansk Foretagsomhed.

Nu i Februar 1782 var Alt anderledes.

Børsen var solid og pyntelig at skue, statelige og strunke Købmænd gik værdig op ad Rampen, og en spraglet Hob fulgte dem, men ikke larmende og hujende: i maskeret Spillerspænding, i artig og beleven Forventning om let vunden Fordel, Aktierenter og Jobbergevinst, trængte en tillidsfuld og munter Skare sig op i Salen sammen med Groshandlere, Mæglere, Skippere og Jøder. Der vrimled af pudrede Herrer i fine, farverige Klæder, med trendsede Hatte og høje, guldknappede Stokke.

Men den Dag var i hvert Fald Stemningen hastig brudt og borte. En klam Uhygge har sikkerlig grebet den hele brogede Flok ved Budskabet om Skatmesterens Død. Og det mest vovede Foretagendes Aktier, det mest yndede Spillepapir, nemlig »Østersøiske«, dalede i Kurs fra 168 Rdl. til 143. Det var en bedrøvelig Ende paa en glad Fastelavns-Uge.

Dog, da Købmændene den Dag skiltes, have de aabenbart aftalt hverandre imellem, hvad de nu skyldte at gøre, hvad der baaded' deres Tarv og Trang bedst. Thi som dette var om Lørdagen, havde de næste Søndag færdig en pragtfuld Adresse, som Dagen efter ved en Deputation højtideligen overrakte Skatmesterens ældste Søn, Grev ERNST. Den undertegnedes af Stadens 33 største Grosserer-Firmaer og tolker i bevægede Ord Handelsstandens Tab ved Skatmesterens Død. Thi han, hedder det, »udbredte vor Skibsfart til de fjerneste Øer, som forhen aldrig var besejlede af vore Skibe«, — »grundede store og mægtige Handelsselskaber« — »og byggede nye Magasiner i Staden, som alle er talende Beviser om vor Handels Vækst og Størhed«.

Og Grev Schimmelmänn takkede i huldrige Ord. Men paalaa det ikke ogsaa ham at tage Arven op efter sin store Fader?

Det kan straks siges, at denne Gerning gjorde han ikke. Men det skal samtidig siges, at den følgende Tid stillede Opgaven anderledes for Statsmændene end hidtil.

Thi hidtil havde den berømte Czar Peters Ord været de rette: »Handelen var en saar Jomfru, som man hverken maatte skræmme eller gøre nedslagen ved Strenghed, men meget mer *flattere*, muntre ved *Caresser* og venligen lokke«.

Og saa omhyggeligt blev da ogsaa den danske Handel i de tvende nærmeste Aar caresseret fra oven, saa forheglet og forkælet blev den, at den helt daaned hen i Dvale og længe efter skranted som en svindsottig Jomfru, — snæret i strammende Baand, holdt oppe ved Snørlivets Stivhed.

Saa kom endelig i rette Tid de rette Mænd — og blandt dem var ogsaa Ernst Schimmelmänn —, den syge Jomfru blev ført ud til et sundt og styrkende Friluftsliv, Verden blev atter stillet hendes Kækhed og Kraft aaben, og da lo hun saa hjærtelig, at alle Lænker brast.

Men da havde ogsaa den nye Tids Mænd løst alle Knuder og sløjfebundet alle Baand.

Herom er det, hin Tids Danmarks-Saga handler.

II.

1782, den gamle Skatmesters Dødsensaar, var rundet op under de heldigste Tegn. De danske Skuder sejlede viden om med rige Varer og god Vind — med britisk Velvillie og høj Fragt.

I Februar kunde saaledes vore Middelhavsfarere betinge over 100 fl. pr. Læst til Amsterdam, 94 til Bremen og Ostende, 135—60 lybske Mark til Hamborg, 11 £ til England og ca. 200 fl. til Østersøen.

Vore store Handelsselskaber blomstred i rigeste Flor. Aktierne i *Asiatisk Kompagni*, hvis Pari var 500 Rdlr., stod i 1760—1800 Rdl., det nystiftede *Østersøisk-Guineiske Selskabs Aktier*, hvis Pari var 100 Rdlr. C., aabnede med en Kurs af 150—160 og steg efterhaanden til 168 (d. 12. Februar). Og hvad endelig det *Vestindiske Handelsselskab* angaar, saa kunde det netop ved Aarsskiftet 1781—82 af sit indvundne Udbytte — hvortil der med kongelig Tilladelse dog ogsaa forud blev henregnet den indtil 30. Juni 1782 ventede Fortjeneste — forøge Kapitalfonden fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., altsaa med 1 Mill. Rdl. (saa at alle Aktionærerne fik deres Aktier omskrevne fra 100 til 300 Rdl.s Værd), henlægge 200,000 Rdl. til et Reservefond og dog samtidig fordele en Dividende af 50 Rdl. pr. Aktie. Kursen gik derefter op til 780—800 og steg i Løbet af Vaaren yderligere til 810—20. En voldsom Hausse i Kaffe og et heldigt Køb af det ved Englændernes Erobring af St. Eustatius gjorde Bytte gav den umiddelbare Anledning hertil; men i øvrigt var Vestindiehandelen paa den Tid saa overvætted fordelagtig for al dansk Skibsfart, at ogsaa det Østersøiske Selskab, imod Afgivelsen af en 5% Provision til det Vestindiske, sendte adskillige Skibe med Ladning og Negere derover og fik lønnende Returlast hjemefter.

Til yderligere Sikring af vor Skibsfart bestemtes det ved Pl. af 21. Januar s. A., at alle Skibe, som fremtidig for forbi Kap Finisterre, skulde udgaa med de saakaldte Algierske Søpasser.

For saa vidt var Alt vel, ja mer end vel. Men som allerede sagt i I. Del af dette Værk, vort *Pengevæsen* var i 1781 begyndt at vakle

paany. Til Trods for alle Anstrengelser herfra for at holde Vekselkursen i Nærheden af Pari ($122\frac{1}{2}$), forværrede den sig mer og mer og var i de første Maaneder af 1782 for Hamborg 2 Maaneder Dato $130\frac{1}{2}$ à $131\frac{1}{2}$, medens den tilsvarende Notering i Hamborg paa Kjøbenhavn var 32 à 34.

At dette endda var en kunstig holdt Kurs, og at det virkelige Forhold snart vilde vise sig værre, vidste man god Besked om i det saakaldte Banko-Kontor og i Schimmelmanns Hus.

Sagen var ganske simpelt den, at hele det Guldbergske »System« i sig selv var meget for indviklet, saa snart Gennemførelsen kom til at hvile i en *Guldbergs* Haand. Selv for Schimmelmann havde det aabenbart tilsidst knebet. Det blev ogsaa ham i hans sidste Leveaar tit for broget med de mange kæmpemæssige finansielle Foretagender, Laan i udstrakt Maalestok osv. Allerede i 1780, altsaa under forholdsvis gunstige Forhold, havde han kun med yderste Vanskelighed kunnet holde Kursen paa dansk Mønt og Veksler i Hamborg. Og naar Schimmelmann derfor i de sidste Maaneder før sin Død var beskæftiget med ny store Planer, saa har det sikkert bl. a. ogsaa været under Indtryk af, at Kursen ikke længer var til at holde blot nogenlunde oppe. Men nu skal man lægge Mærke til, at hans hidtil saa utrættelige Opfindsomhed til stedse at finde ny Udveje var udtømt. Det er et Træk, der gentager sig hos alle store offentlige Personligheder af hans Race, baade Politikere og Finansmænd: naar de komme til en vis Alder, glipper det for dem at finde paa noget Nyt, men med desto større Haardnakkethed og Mesterskab i Udførelsen kunne de da uddybe eller maaske blot bide sig ensidig fast i en eller anden stor Plan i deres Liv, som efterhaanden er bleven deres Yndlings-tanke. Og Schimmelmanns Yndlingstanke havde, som vi alt tidligere have set, bestandig været: at samle særlige Indtægter paa en enkelt Haand og saa overdrage den paagældende Institution at vaage over og sørge for Statsgældens Forrentning og successive Afbetaling — og denne Institution skulde allerhelst være selve Banken eller den Institution, der fungered som Mellemand mellem denne og Finanserne og dem begge og Udlandet, nemlig Banko-Kontoret. Saa var Om-sorgen for den rette Iagttagelse af Forholdet til Udlandet samlet under Et og samlet netop dér, hvor Indsigt, Midler og Evner til at paatage sig Opgaven var til Stede.

Om alt dette bekymrede Guldberg sig lidet. »Herskabet« — for at bruge hans eget Udtryk om Enkedronningen, Arveprinsen og *ham selv* — var tryk og glad; thi Alt syntes og maatte synes dem idel Velstand.

Det første Uroens Stød gav, som det i I. Del er skildret, Grev Schimmelmans Død. Tre Dage efter forlangte en Kabinetsordre Udarbejdelsen af en Rapport over »hele Tilstanden i Over-Skatte-Direktionen«, og d. 4. Marts nedsattes der en Kommission til Overvejelse af Finansvæsenets fremtidige Styrelse og Ordning. Kommissionen kom til at bestaa af Statsminister SCHACK-RATHLOU, den unge Grev SCHIMMELMANN, HØEGH-GULDBERG selv og hans Fortrolige STEMANN, 1ste Deputeret i Commerce-Collegiet.

Kommissionens Arbejde blev fremmet med en saadan Hast, at dens Betænkning og Forslag allerede kunde fremkomme 4 Uger, efter at den var nedsat.

Det viste sig ved den foretagne Opgørelse, at Statens Udenrigsgæld var vokset til den foruroligende Højde af 12¹/₂ Mill. Rdl. C. Man var fuldtud enig om, at dette var meget for meget, og at det nu gjaldt om paa virksom Vis at faa den nedbragt. Som Middel hertil valgte man at gaa den Vej, som var anvist i en af den »salig Skatmester« udarbejdet Plan, der fandtes som Udkast mellem hans efterladte Papirer. Ifølge denne Plan blev Forrentningen og Afbetalingen af den udenlandske Statsgæld henlagt til *Banken*, som i den Anledning fik en ny Styrelse, en saakaldet *Over-Direktion*, bestaaende af 9 Medlemmer — 2 Statsministre, THOTT og SCHACK-RATHLOU, 6 Gehejme-raader, hvoriblandt HØEGH-GULDBERG, den bekendte Jurist STAMPE, ERNST SCHIMMELMANN, STEMANN og den senere saa navnkundige Grev CHRISTIAN DITLEV REVENTLOW, samt endelig en Kammerherre — og samtidig blev i Overensstemmelse hermed Statsbalance- og Over-Skatte-Direktionen ophævet*. Til Gengæld for den ny Forpligtelse, der saaledes blev paalagt den nu, som det vil erindres, *kongelige Courant-Bank*, blev der overgivet den Aktiver til en nominal Værdi af ca. 8 Mill. Rdl. samt en af Kongen udstedt 4% rentebærende Obligation paa 4,3 Mill. Rdl. Da Banken saaledes herved helt og holdent blev en Statsinstitution med det umiddelbare Formaal at støtte Statens Finanser, satte man Statens gamle Gæld til Banken udenfor Linien blandt Passiverne og benyttede saaledes i Virkeligheden Lejligheden til helt at stryge dette gamle Mellemværende. Derimod aabnedes der paa Kongens Regning Finans-Collegiet en Kredit i Banken paa indtil 1,2 Mill. Rdl. for at dække et muligt Underskud i Aarets Løb; Beløbet tænktes altsaa optaget i Aarets Løb og igen tilbagebetalt i sidste Kvartal eller i Begyndelsen af det følgende Aar.

De til Banken henlagte Effekter, som skulde tjene til Erstatning

*) Derimod ikke det hidtil til denne knyttede *Skatkammer*, se I. Del, S. 62-63, 137.

for dens Overtagelse af den udenlandske Statsgæld, udgjorde, som alt sagt, tilsammen ca. 12¹/₂ Mill. Rdl. Flere af disse Aktiver var imidlertid af højst tvivlsom Værdi — saaledes den Grønlandske Handel, der var anslaaet til 2 Mill. Rdl., men som hidtil kun havde givet Underskud, og Banko-Kontoret, som var beregnet til 2,4 Mill. Rdl. (!!) Bedre var 2 Mill., der indestod som Prioriteter i bortsolgt Domainegods, samt 10,000 Stk. Aktier (= 1 Mill. Rdl.) i det Østersøiske Kompagni, som Kongen i sin Tid havde tegnet sig for. Endelig ogsaa *Eiderkanalen* (vurderet efter de indtil 1781 til Anlægget medgaaede Omkostninger = ca. 1 Mill. Rdl.). Samtlige disse Aktiver skulde henligge som Sikkerhed for Gældens Betaling, hvorimod de ikke skulde bruges direkte til denne — og de fleste af dem egnede sig, som man vil se, just heller ikke hertil.

Af Bankens Indtægter — herunder det mulige Udbytte af de henlagte Aktiver — skulde der aarlig anvendes en Sum af 130,000 Rdl. til den udenlandske Statsgælds *Forrentning*; hvad der indkom derudover skulde anvendes til *Afbetaling*.

Efter at denne Ordning var bleven truffen og i de fleste Enkeltheder øjeblikkelig ført ud i Livet, faldt der atter Tryghed over Guldberg og hans Mænd. Alt kom efterhaanden tilsyneladende igen, om ikke i god Gænge, saa dog i Gænge, og man mente muligt derfor fremdeles at turde haabe, at den gamle Skatmesters Aand endnu vaagede over Danmarks Finanser. Og nu berusede Guldberg sig ret i sin Magtfylde og lullede sig ind i den selvbehagelige Forestilling, at Alt var saare godt, og at han trøstigt kunde fare fort med det gamle System uden at have Mesteren ved sin Side.

Som den i I. Del givne Skildring af *Handelen* viser, stod denne ogsaa just da paa sit Højdepunkt. I Sommeren 1782 naaede den *store Konjunkturs* vældige Flodbølge Toppen. Kursen paa det *Asiatiske Kompagnis* Aktier (Pari: 500 Rdl.) steg i Juni til 1850 à 1900 Rdl. ved et Udbytte af 150 Rdl. Det *Vestindiske* Handelsselskabs Aktier (Parikurs: 300 Rdl.) steg paa samme Tid til 890 à 900 Rdl. Som det vil mindes, havde man ved Udgangen af 1781, for at kunne give et samlet Udbytte af 250 Rdl. pr. Aktie, foretaget en Beregning over Kompagniets Netto-Indtægt indtil Udgangen af Juni 1782 (Kompagniets Forretningsaar gik fra 1. Juli til 30. Juni), saaledes at ogsaa For tjenesten i første Halvaar 1782 toges med i Overslaget, og efter denne Beregning skulde den samlede Gevinst indtil 1. Juli 1782 — foruden hvad der ifølge Octroyen skulde henlægges, nemlig 200,000 Rdl. —

udgøre en Sum af 1,250,000 Rdl. (hvoraf de 250,000 Rdl. blev uddelt til Aktionæerne, 1 Million henlagt ekstraordinært til Kapitalfonden). Da Driftsaaret var til Ende midt i 1782, viste det sig alligevel, at man ej alene havde indtjent den beregnede Sum 1,250,000 Rdl., men *desuden* 24,000 Rdl. Det var ved Rygtet herom, at Kursen steg fra 810 til 900 Rdl. — en ganske artig Stigning!

Det *Østersøiske* Selskabs Aktier dalede vel, som vi alt have hørt om, i Februar—Marts og var i April nede i 148, altsaa 20 Points under Kursens Højdepunkt d. 12. Februar. Men derefter tog de atter Favør og naaede efterhaanden til 176 à 180 (Pari: 100 Rdl.).

Under disse Omstændigheder synes man ikke at have ænset, at der en kort Tid i April kom forbigaaende Uro i Aktiepriserne paa Kjøbenhavns Børs som Følge af Ministerskiftet i England. I Stedet for at se Tiden an og i hvert Fald undlade Paabegyndelsen af nye storartede Foretagender, gik tvertimod den Guldbergske Styrelse ubekymret videre paa sin glørværdige Bane — ved en Kabinets-Ordre af 13. Maj fik Commerce-Collegiet Befaling til at træffe Overenskomst med et i Glückstadt nylig oprettet privat Interessentskab (med det Formaal at drive Hvalfangst og Vestindiehandel) om Overtagelse af dets Skibe og Effekter, og d. 20. Maj stiftedes »Kanal-Kompagniet«.

Det sidstnævnte af disse Handelsforetagender er sikkert den usaligste Skiftling, som hin Tids officielle Storhandels-Humbug og det Guldbergske »System« har avlet og bragt til Verden. Alene dets Navn var umuligt — det hed hverken mere eller mindre end det *kongelig danske, norske, slesvigske og holstenske forenede Handels- og Canal-Compagni* — og dets triste Levetid var ligesaa kort, som dets Navn var langt.

Hovedhensigten med dette nye Foretagende var at sikre Rigets Undersaatter Fordelene ved Benyttelsen af den store Kanal, som man var i Færd med at anlægge mellem Nord- og Østersøen, den saakaldte *Eiderkanal*. Denne forbandt Kielerfjord med Eideren, der er sejlbare fra Rendsborg til Tønning. Den egentlige Kanal strakte sig fra Holtenau ved Kiel til Voorde ved Overeideren i en Længde af 34 Kilometer (i Reglen benævnedes dog hele Strækningen op til Rendsborg Eiderkanalen); den havde en Bredde i Vandlinien af 31,7 Meter, en Vanddybde af næsten 3½ Meter, og var forsynet med 6 Sluser. Skibene, der passerede Kanalen, kunde være indtil 32 M. lange, 8 M. brede og have et Dybtgaaende af ca. 3 M.

Man knyttede de største Forventninger til denne nye Vandvej — ret naturligt under Datidens vanskelige Sejladsforhold, hvor Skagen kun altfor tit blev »Skibenes Kirkegaard«. Men at lade Forholdene

udvikle sig af sig selv, naar Kanalen blev fuldt færdig — hvad den først blev i 1785, altsaa 3 Aar efter — faldt ikke de Styrende ind. Med Pral og Pomp skulde den ventede *Succès* foregribes. Derfor det nye Selskab!

Kanal-Kompagniet skulde sørge for »en betydelig Fragtfarts Vedligeholdelse gennem Kanalen«, og var i den Anledning forpligtet til i 3 Aar at indkøbe og sætte i Gang saa mange *Kanalskibe*, »som efter Omstændighederne kunde behøves til en med Kompagniets Forbindligheder og Fordele overensstemmende Handels-Drift«. Forsaavidt Selskabet lod disse Skibe bygge i Kjøbenhavn, fik det en Præmie af 12 Rdl. pr. Cl., andre Steder i Riget: 8 Rdl. (jfr. den tidligere omtalte Skibsbygger-Fdg. af 1776).

Det nye Kompagni skulde dog ingenlunde indskrænke sig til Kanalfart. Det fik Ret til »almindelig Handel og Søfart til alle tilladelige Handels-Steder saavel i Evropa som Ost- og Vestindien samt til Ovenkysten af Guinea«. Thi Meningen var, at »Kompagniets egentlige og Hovedfordel skulde ventes af dets almindelige Handel«.

Dog ikke nok hermed — Kompagniet skulde desuden drive *Sildefangst* fra Elben i Nordsøen (eventuelt mod en Præmie af 5 Rdl. pr. Cl. ogsaa Hvalfangst i arktiske Farvande), hvormed fulgte Retten til at indføre flamske Sild til Forbrug i Kongens Riger og Hertugdømmer. Dernæst blev alle *Glasværkerne* i Norge af Staten overdraget Kompagniet til Ejendom, nemlig 5 saakaldte »Hytter« foruden et Teglværk og en Potaskefabrik samt 3 mindre Potaskekogier. Fra 1. Januar 1783 skulde derpaa produceres Glasvarer for mindst 100,000 Rdl. aarlig, og af disse skulde der stadig være et Oplag i Kjøbenhavn; men til Gengæld fik Kompagniet ogsaa Eneretten paa denne Landeforsyning.

Det blev dernæst paalagt Kompagniet at holde et Oplag af *Jernkanoner* til Defensionsskibes Forsyning, dog at Skatkammeret skulde staa i Forskud overfor Ejerne af Moss' Jernværk, hvor Kanonerne skulde støbes.

Endelig skulde Kompagniet op hjælpe den *indenlandske Fabrikflid* for det første ved at lade de Sorter *Lærreder*, som ellers indførtes blegede, indkomme i ubleget Stand og derpaa lade dem blege, imod at Tolden for Kompagniets Import nedsattes til en Recognition af 2%, som kun svarede af, hvad der her i Landet forblev til Forbrug — samt endvidere ved at drive Handel med *indenlandske Fabrikata* og Manufakturvarer og til Stadighed holde et Oplag af disse. I den sidstnævnte Anledning skulde Kompagniet overtage *Magasinet*.

Som det vil erindres, var dette i 1768 omdannet til en halvt

købmandsmæssig Institution (med DE CONINCK som Direktør) under Navn af *General-Magasins-Kontoret*, og samtidig blev dets Oplag af fremmede Raavarer og indenlandske Fabrikata flyttet fra Børsen til de Conincks Ejendom paa Hjørnet af Nybrogade og Knabrostræde, den stilfulde lille Bygning ved Kanalen overfor Thorvaldsens Musæum, vi nu alle kende som Nybrogade Nr. 12. I April 1771 paabød imidlertid STRUENSEE i et af sine Luners Anfald Institutionens Ophør, og DE CONINCK fik Ordre til at sørge for Afviklingen. Men inden denne var fuldført, blev Magasinet kaldt til Live igen i 1774 under de Conincks og Reiersens Direktion. I 1776 fik den nye Kommitterede i Commerce-Collegiet, AUGUST HENNING, Overtilsyn med Forretningerne, og denne fortrængte nu lidt efter lidt de tvende Købmænd, hvis egen stærkt opblomstrende Forretningsvirksomhed maaske ikke heller altid er bleven holdt skarpt ude fra Bestyrelsen af Magasinet Anliggender. De Coninck trak sig under disse Forhold tilbage, Magasinet blev forlagt fra hans Ejendom til det daværende Søkvesthus (det forenede Dampskibs-Selskabs nuværende Kontorbygning), der tilskødedes Commerce-Collegiet, og i Aarene 1778—80 udvidedes derpaa Magasinet baade som Oplagsforretning og Fabriksvirksomhed. Man nærede dog aabenbart Betænkelighed ved at gaa videre paa denne Vej — de tidligere Spor skræmmede — og det var derfor en nem og behagelig Udvej for Collegiet til at skaffe sig hele denne for et Regerings-Kontor vanskelige Affære fra Haanden at faa den overdragen til det nye store Aktieforetagende. Hermed fulgte saa Søkvesthuset til gratis Afbenyttelse, og Toldfrihed for alle Raamaterialer, der indførtes til de »med Toldfriheds-Ret benaadede indenlandske Fabriker og Manufakturere«.

Som det vil ses, var det ikke saa ganske lidet, man behyrdede Kanal-Kompagniet med. Ligesom i sin Tid, da det Østersøisk-Guineiske Handelskompagni dannedes, læssede man fra Regeringens Side en Del vanskelige Hverv af sig — til Gengæld maatte man da ogsaa sørge for at financiere det nye Foretagende flot af Stabelen. Man lod derfor uden videre Statskassen forstrække Selskabet med et Forskud af 750,000 Rdl., som skulde henstaa rentefrit indtil 11. Januar 1783, og tilsikrede paa samme Vis Aktionærerne 4 % Renter af deres Indskud i de to første Aar. Samtidig lod man Banken mod Pant i de assurerede Oplagsvarer aabne Kompagniet en Kredit paa indtil 250,000 Rdl. til 2 % Rente, som ovenikøbet skulde godtgøres Selskabet af Statskassen. Endvidere fik Kompagniet passende Vederlag for de forskellige Oplag, det var forpligtet til at holde, samt sædvanlig Afgiftsfrihed. Endelig fik Kompagniet Løfte om et nyt 5-Etages Pakhus i Havnen, som skulde opføres paa kgl. Regning.

Aktiekapitalen var først fastsat til $1\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., fordelte paa 15,000 Aktier à 100 Rdl. Stk. Disse maatte »alene overlades til Landets egne Undersaatte«, og Indbetalingsterminerne bleve satte saaledes, at der i 1782 kun skulde indbetales $\frac{1}{4}$, medens Resten kunde følge i 3 Rater i 1783.

Da Tegningen ikke gik hurtig nok, og de tegnede Indskud heller ikke alle indkom, nedsattes Kapitalfonden til 1 Mill. Rdl., hvorpaa *Skatkammeret* supplerede Indskudet for en Række Aktier med ca. 500,000 Rdl., saa at der kunde begyndes med det fulde Beløb af 1 Mill., hvortil foruden Krediten i Banken endnu føjedes et mod Kongens Garanti optaget Laan i Bern paa 400,000 Rdl. (fra 1. Oktober).

Kompagniet begyndte med at erhverve 8 store Skibe paa 124—285 Cl., tvende mindre (49 og $23\frac{1}{2}$ Cl.) og 6 Kanalskibe foruden de til Sildefiskeriet henhørende Fartøjer, hvilke sidste bogførtes for en Værdi af 182,800 M^l Bko. — Inden $1\frac{1}{2}$ Aar var gaaet, havde Kompagniet udsendt for over 400,000 Rdl. Vareladninger, desuden anskaffet sig en Varebeholdning paa ca. 160,000 Rdl., ydet Glasværkerne et Forskud af 100,000 Rdl., sat 54,000 Rdl. i Sildefangsten (foruden Skibene), og anbragt en overskydende Kapital af 115,000 Rdl. i Østersøiske Aktier.

Det *Glückstadt*ske Handelskompagni fik Octroy d. 15. August 1782, ifølge hvilken det tillodes det at drive Hvalfangst ved Grönland, Spitzbergen og Strat Davis og indføre de herved indvundne Produkter overalt i Hertugdømmerne uden Tolds Erlæggelse. Dernæst fik Kompagniets Skibe Tilladelse til at udlosse Ladninger fra St. Thomas og St. Jan i Glückstadt. Den almindelige Frihed hertil var nemlig kun givet i 1779 for 3 Aar, og Selskabet fik saaledes nu Tilladelsen for sit Vedkommende forlænget ud over denne Tid og saa længe Octroyen varede (30 Aar).

Aktiekapitalen sattes til 200,000 Rdl., fordelt paa 2000 Aktier.

Foretagendet var, som alt nævnt, begyndt for kort siden som et privat Interessentskab (paa 500 Andele à 100 Rdl.). Man havde købt tvende Skibe til Fragtfart i Evropa, og med et tredje gjorde man en saa lykkelig Vestindiefart i Forsommeren, at der straks kunde fordeles 20 %'s Dividende til Interessenterne.

Saa lette og lønnende var Handelens og Skibsfartens Vilkaar endnu stedse i 1782.

III.

VAR Alle herhjemme slagne af den samme trygge Blindhed som GULDBERG, Hoffet, Finansstyrelsen og Aktiekøberne paa Kjøbenhavns Børs? Var der Ingen, som anede, at det snart maatte være frygteligt forbi med de 7 fede Aar?

Jo — dunkle *Anelser* havde ikke Faa. »Man skimted vel, men ænsed ikke Faren«. Af og til gik der i Forsommeren 1782 en svag Skælven gennem Børsen, som burde have været de Kyndige Behudere af det kommende Jordskælv. Men man slog sig længe til Ro med, at det kun var Rygter eller Underretninger uden Betydning.

Havde en klartskuende Mand som BERNSTORFF siddet ved Statens Ror, havde han vistnok i Tide kunnet varsko vor Handelsverden. Thi fra Marts 1782 var der Tegn nok, der tydede paa, at Situationen var en anden end hidtil — at den med Storpolitikken følgende Konjunkturs opadgaaende Linie ej alene var standset, men gaaet over Vinkelspidsen.

Under hele Englands Strid med de nordamerikanske Kolonier havde Whig-Oppositionen i Underhuset rejst levende Modstand mod Tory-Regeringens krigerske Holdning og stædige Afvisning af Koloniernes — som det syntes Whiggerne — berettigede Krav. Tilmød gav nu Begivenhederne i stigende Grad Oppositionen Ret i dens Opfattelse af det forfejlede og uforsvarlige i Kongens og hans Premierminister Lord NORTH's Krigspolitik. Et Forsøg paa Eftergivenhed i 1777 kom for sent, Frankrig var allerede da vundet som Forbunds-fælle, og i de følgende Aar kom England ind i en almindelig Søkrig, som selv dette Riges mægtige Flaade øjensynlig ikke kunde magte i Længden. I 1781 maatte endelig General CORNWALLIS overgive sig i *Yorktown*, og de nordamerikanske Fristater syntes derved haabløst tabt for England.

Under disse Omstændigheder maatte det vække Opmærksomhed hos den tænkende Tilskuere, at Lord NORTH blev styrtet d. 20. Marts

1782 og maatte vige Pladsen for et Whig-Ministerium med CHARLES WENTWORTH, Marquis af ROCKINGHAM, som Premierminister, og CH. FOX som Udenrigsminister. Hermed var den krigerske Kong GEORGS Magt i hvert Fald foreløbig brudt, og et Systemskifte allenfals ikke usandsynlig.

Som alt ovenfor berørt, bragte ogsaa den i Begyndelsen af April hertil ankomne Efterretning om denne Begivenhed Aktiekurserne til at vakle et Par Dage — *Asiatiske* gik fra 1810 ned i 1780, *Østersøiske* fra 150 ned til 148 — men henimod Midten af Aaret steg atter alle Kurser, og selv Vekselkursen bedrede sig noget.

Dog inden Midsommermaanedens var gaaet til Ende, kom de første Fredsforlydender til Kjøbenhavns Børs.

I Juni 1782 modtog Firmaet de Coninck & Reiersen fra PYE RICH & Co., et engelsk Hus i Amsterdam, en Underhaandsforespørgsel om, hvorvidt det kunde tilstaa en vis Handelsmand i Kjøbenhavn en Kredit paa 40,000 fl. imod Pant i 170 Aktier i det Østersøisk-Guineiske Handelskompagni, og samtidig udbad man sig Oplysninger om disse Papirers daværende Børspris. Den paagældende danske Laansøger havde selv opgivet Prisen til 160—65 Rdl. C., og Pye Rich & Co. tænkte sig derfor Sagen ordnet saaledes, at hvis disse Aktier blot vare mindst 150 Rdl. værd, da kunde de blive deponerede hos de Coninck & Reiersen, og Pye Rich & Co. vilde da yde den ønskede Kredit.

Den 29. Juni svarede de Coninck & Reiersen, at Kursen paa de nævnte Papirer nylig havde været dreven op til o. 200 Rdl., men igen var falden til 150 og derunder. For 14 Dage siden stod de endnu i 180, »men efter den *igaar*« — altsaa den 28. Juni — »indløbne Nyhed om en *forestaaende Fred* fandtes ingen Købere, og tro vi, at selv om man havde udbudt dem til 150, vilde dog ingen Liebhaber være funden«. Firmaet tilføjede, at det paagældende Kompagnis Aktier efter det først indbetalte Indskud maatte antages at være 100 Rdl. værd (o: Pari); alt, hvad der betaltes over den Pris, skete i hvert Fald alene »i Tanke og Haab om tilkommende Gevinst«. De Coninck & Reiersen tilraadede derfor Amsterdammerhuset — som »mest stemmende med Fornuft og Sikkerhed« — at bestemme Værdien til en moderat Pris og tilføje den Betingelse, at vedkommende Laansøgers Kredit skulde udvides eller ved Tilbagebetaling indskrænkes med 10—20—30 %, efter som Aktierne faldt eller steg.

PYE RICH & Co. fulgte dette Raad, og de 170 Aktier bleve deponerede hos de Coninck & Reiersen.

Dette Kursfald var det andet Stød. Det tredje blev en hel Rystelse.

Den 27. September udbød DE CONINCK & REIERSEN paa Kjøbenhavns Børs paa én Gang 63 vestindiske Aktier. Deraf kunde kun 3 sælges kontant til den udbudte Pris af 740 Rdl. pr. Stk., 40 Stk. bleve købt at modtage (levere) til 11. Decbr. 1783 for 815 Rdl. pr. Stk. (mod behørig Kaution), 5 Stk. at modtage til 11. Januar 1783 for 765 Rdl., 5 til 11. Juni 1783 og 10 til 11. Decbr. 1783 for 815 Rdl.

At et saa rigt og anset Købmandsfirma paa selve Kjøbenhavns Børs udbød en saa stor Post Aktier til en Pris af 740 Rdl. pr. straks i Kontant, skønt Kursen ultimo Juni havde staaet i 910—916, maatte selvfølgelig vække en betydelig Opsigt under Datidens smaa Forhold. Efter de første Fredsrygter henimod Aarets Midte havde vel samtlige Aktiekurser i 2 à 3 Uger været svingende og ubestemmelige. Men fra den 26. Juli fæstnede Forholdene sig atter, Vestindiske kom til at staa i 820, Østersøiske i 162 (Juni: 170—76). Samtidig begyndte dog den udenlandske *Vekselkurs* kendelig at forværres. Den havde for 14 Dages Sigt Hamborg hele Forsommeren staaet i 130 à 130¹/₂, altsaa ca. 8 Points daarligere end Pari; i Efterommeren sank den efterhaanden yderligere til 132—132¹/₂—134. *Hamborgs* Vekselkurs paa Kjøbenhavn bevægede sig i endnu stærkere Grad til Danmarks Ugunst, den var (2 Maaneder Dato):

medio Juni 33,
5. Juli 34¹/₄,
23. August 35¹/₂,
13. Septbr. 36.

Da Diskontoen samtidig var særdeles dyr, var det naturligt, at de store Købmænd realiserede deres Beholdninger af Værdipapirer for at skaffe sig disponible Midler til deres Betalinger i Udlandet, og da Kurserne paa de forskellige Kompagniaktier vedblivende var særdeles høje, kom disse efterhaanden paa Markedet i et Omfang, som maatte udøve et jævnt Tryk paa deres Pris.

Dette gjaldt dog især Aktierne i det *Vestindiske* Handelsselskab, hvis Kurs langsomt veg fra 820 til under 800. I *Asiatiske* og *Østersøiske* Aktier udviklede der sig i Løbet af Sommeren et ligefremt Jobberi, hvorved Priserne blev drevne op og ned. I et lille Lejlighedsskrift, som DE CONINCK siden efter maatte udgive for selv at væрге sig imod Beskyldningen for at have deltaget i usunde *Børstricks*, paastod han, at hele hint Aars »Stock-Jobberi« blev drevet »af arme Djævla, som Intet havde at tabe«. Under »den skadelige Veksel-Roulance« hjalp Jøder allehaande »ukyndige Privatpersoner« til at spekulere i Aktier — det vil sige: drive, hvad man nu kalder *Differenceforretninger* med Aktier — ved at aabne dem Vekselkredit hos andre

Jøder i Udlandet. »Vi have ofte,« skriver han om sit Firma i hin Tid, »haft Lejlighed til at se saadanne Veksler for betydelige Summer accepterede af Personer, der ikke have mere Begreb om Handel og Vandel end den Omløber, som køber sine Citroner af Urtekræmmeren og sin Frugt hos Gartneren eller Høkeren.« Efter at Aktiehandelen efterhaanden (∩: i Løbet af 1781—82) var kommen i Hænderne paa slige »Aktiespillere«, maatte det — stadig ifølge DE CONINCK — staa alle forstandige Mænd klart, at den var lige oppe ved at blive »Svindel«. Selv erfarne Købmænd turde under disse Forhold »kun med Frygt og Bæven« indlade sig paa at bedømme Aktiernes sande Værdi, medens det derimod, som altid i Verden, gik let nok for de »Halvlærde«; thi slige »Halvdannede er jo de ulykkeligste Fuskere i dette som i alle andre Fag.«

Kjøbenhavns Børs var saaledes for over Hundrede Aar siden en hel Saison igennem bleven Tumblepladsen for regulære Termin- og Differenceforretninger, havde faaet sine Aktiejobbere og sin Coulisse — sit »Hausse«- og sit »Baisse«-Parti, ja endog tilsidst: sine »Fixere«.

Som Følge heraf havde *Asiatiske* i Løbet af faa Maaneder gennemgaaet nedenstaaende Kurssvingninger (Pari: 500 Rdl.):

Marts	1810,
April	1780,
Juni	1900,
Juli (26)	1750,
Septbr.	1840,

og *Østersøiske* havde samtidig bevæget sig saaledes:

Marts	150,
April	148,

derefter aabnede Juni med 160—167, og nu gik Prisen i raske Spring de følgende Dage op til — o. 200, faldt atter jævnt og stod d. 27. Juni i 180. Saa kom det ovenfor nævnte første Fredsforlydende, hvorpaa Kursen gik ned til under 150, for atter at hæve sig i Eftersommeren til 160 à 64.

Det paastodes af Samtidige, at denne forbigaaende Deroute midtsommers havde været en Følge af en behændig Baisse-Manøvre, hvorved Publikum paa den ene Side var bleven snildeligen opskræmmed ved alarmerende Rygter om hastig Fred, og paa den anden Side ved Tilbud om Blanko-Køb lokket til at sælge paa senere Levering til urimelig lave Priser, som, naar Leveringsterminen en Gang kom, formentes at ville give en klækkelig Gevinst i Kursdifference. I denne Opfattelse bestyrkedes man yderligere, da de Coninck & Reiersen, som allerede fortalt, d. 27.

Sept. udbød de oftnævnte 63 Stkr. Vestindiske Aktier til 740, skønt de kort i Forvejen havde staaet i 800. Naturligvis bestemte dette Udbud Dagens Pris, og da Børsen var forbi, havde samtlige Aktier Kursfald at opvise:

<i>Asiatisk</i>	Komp. fra 1830—40 til 1700—20,
<i>Vestindisk</i>	dito fra 800— til 720—30,
<i>Østersøisk</i>	dito fra 160—64 til 149—50.

Dog — de nærmest følgende Dage gik det endnu værre! I Begyndelsen af Oktober gik Vekselkursen i Kjøbenhavn paa Hamborg ned til 138, og samtidig faldt Aktiekurserne endnu stærkere — *Vestindiske* gik i 720, *Østersøiske* i 144, og *Asiatiske* faldt endog paany hele 100 Rdl., nemlig fra 1720 til 1620 Rdl.

Men i de samme Dage udbredte der sig ogsaa et nyt Fredsforlydende, som hastig antog fast Form: en ekstraordinær Afsending, Hr. DE RAINEVAL, var afgaaet til London fra Kabinettet i Versailles for at optage Forhandlinger om Fredspræliminærene.

Aabenbart har de Coninck & Reiersen allerede haft en lignende Efterretning paa Haanden hin Dag sidst i September, da det paa én Gang blev Firmaet saa magtpaaliggende at blive af med sine *Vestindiske* Aktier selv til en Pris af 60 Rdl. under Kursen. Thi selv om disse »øvede Købmænd« ikke opfyldte den eneste Betingelse, som man efter de Conincks eget Udtryk maatte opfylde for at inklade sig med Aktier — nemlig den »at kunne høre hundrede Mile bort og se Krigens og Fredens Gang som i et Tryllespejl« —, saa har dog sikkert hin velunderrettede DE CONINCK, hvis fortræffelige private Kurér-Apparat satte ham i Stand til at overraske den franske Gesandt i 1802 med Efterretningen om Freden i Amiens, nok ogsaa ved denne Lejlighed haft sine Føletraade ude.

Saa meget er i hvert Fald vist, at han i Tide fik bjerget Sit og blev en af de meget Faa, hvem det forundtes i rigeste Maal at nyde de indhøstede Frugter af sin dristige Deltagelse i den store Konjunktur.

Thi med Freden — det følte instinktmæssig af de fleste — var denne forbi og maatte være det. De af Krigen hidtil bundne Konkurrenter i Verdenshandelen — mægtige, overlegne Konkurrenter, saasom *England*, *Holland*, til Dels ogsaa *Frankrig* — vilde atter faa Lov at slippe løs, gridske efter fredelig Vinding, graadige efter Erstatning for aarelang Stilstand og Tab. Med ét Slag vilde Verdens Handelsflaade blive forøget med Titusender af Commercelæster, *Neutraliteten* vilde fra en Begunstigelse for et Faamands-Vælde blive en selvfølgelig Allemands-Ejendom, alle Jordklodens søfarende Handelsnationer vilde møde op og kræve hver sin Ret og hver sin Andel af den store

Omsætning. Hundre tusender af Arme vilde atter tage fat paa Fredens Gerning, Produktionen vokse og Priserne falde.

Med Verdensfreden var *Freden* for os, for vor Handel og Skibsfart, forbi. Efter *den store Konjunktur* vilde følge den store Konkurrence.

DE CONINCKs sunde, kloge Købmandsøjne saa dette klart og tydeligt, havde endog forlængst forudset, at nu stunded det til — Faren laa i Luften.

De fleste Andre havde vel ogsaa, som alt sagt, en Fornemmelse af, at *naar* det kom, vilde det komme, *som* det kom. Men paa menneskelig Vis vægrede man sig ved at tro, at al den rige Lykke saa brat skulde løbe ud. Lige til det sidste vilde man ikke se. I 6 Aar havde den københavnske Handelsstand, som en Samtidig skrev, »fyldt sine Magasiner med alle Slags ost- og vestindiske Varer og var overhovedet optraadt, som om Krigen aldrig vilde faa Ende«.

Men nu var man allenfals ved *Begyndelsen* til Enden — og hvad nu?

IV.

SAA sindrigt eller saa lidet sindrigt havde man under det Guldbergske System filtret Finanserne, Kongens Kasse, Pengevæsenet, Banken, Statsgælden og Handelskompagnierne ind i hverandre, at en omfattende Standsning i eller Lammelse af Landets Udenrigshandel og Fragtfart i fremmed Tjeneste uundgaaelig maatte ramme alle disse Institutioner paa det føleligste.

Dog, hvad en de Coninck kunde se, maatte ogsaa Landets Udenrigsstyrelse have kunnet set. Trak der en Krise op, saa kom den i hvert Fald ikke over vore Hoveder med et Tordenvejrs Hastighed. Der var Stormbebudere nok i Forvejen, og det kan heller ikke siges, at de ikke blev sete.

Det naturlige maatte under disse Forhold være, at de ledende Finanskrese i Tide søgte at løsne de mange Baand, der bandt de ovenfor nævnte forskellige *væsener* uhjælpeligt til hverandre.

Destoværre valgte man i Stedet for den modsatte Vej. Ej alene mente man at burde lade det ene Væsen støtte det andet, men desuden blandede man ovenikøbet den *private* Foretagsomhed i Tidens Handel og Vandel op med i alt det Andet. Som om man ikke uden det havde haft nok at sørge for!

Skylden herfor tilkommer langt fra alene Guldberg, men han satte Misgrebene i *System* — som det nu en Gang var hans Vis. I en Slags højpatriotisk Iver følte han sig, netop nu det kneb, tvefoldig forpligtet til paa Statens Vegne at have alting i sit Hoved og passe paa dem Allesammen.

Og dog var selv heller ikke han til en Begyndelse helt blottet for Forstaaelsen af, at det nu i 1782, ligesom 20 Aar tidligere, først og fremmest gjaldt om at skaffe sig fast Bund under Fødderne, med andre Ord at have Pengevæsenet i Orden.

En af de mange Indretninger, man havde arvet fra Fortiden, var det saakaldte Banko-Kontor (med Sæde i Kjøbenhavn og Altona). Dets Opgave var ved Opkøb af Veksler og Banksedler i Hamborg at

holde Kursen saa tæt ved Pari som muligt; endvidere at anskaffe de til Bankens daglige Udbetalinger og Møntveksling fornødne Kontanter (rede Penge eller som det den Gang hed: »klingende Mønt«), samt endelig at besørge alle udenlandske Betalinger paa Statskassens og Bankens Vegne.

Der blev derfor ved Kontorets Oprettelse (1774) aabnet det en rentefri Kredit i Banken paa 2 Tdr. Guld (200,000 Rdl.), som imidlertid senere, da den fandtes utilstrækkelig, udvidedes til 3 Tdr., derpaa til 5 Tdr., indtil den til sidst i Aaret 1778 ved en Beslutning af Bankens Generalforsamling gjordes uindskrænket.

Saa længe Banko-Kontorets Forskud til de udenlandske Udbetalinger i Anledning af Statsgælden blev refunderede af Kongens Kasse eller ved Anvisninger paa Ekstra-Skatte-Kassen, brugte Banko-Kontoret ikke mere end, hvad der udfordredes til dets Operationer. Men efterhaanden som betydelige udenlandske Kapitaler blev opsagte, blev der Brug for flere Midler, end Kongens Kasse kunde tilvejebringe, Ekstra-Skatte-Kassens Indtægter beslaglagdes paa anden Maade, og Banko-Kontoret blev saaledes nødsaget til at gøre en vidtudstrakt Brug af sin Kredit i Banken.

Den nye, ovenfor skildrede Ordning af Finansvæsenet i April 1782, hvorved der altsaa blev henlagt visse Effekter til Sikkerhed for Udenrigsgældens Forrentning og Afbetaling, formindskede vel atter principielt Nødvendigheden for Banko-Kontoret af at benytte sig i noget større Omfang af sin Kredit i Banken. Men, som vi ovenfor have set, var disse Effekter i Virkeligheden af en saa lidet rentegivende Natur, at Banko-Kontoret paany maatte udvide sin Virksomhed ud over det normale og derved igen forøge sin Konto i Banken.

Herfor prøvede imidlertid den Guldbergske Styrelse i Begyndelsen af Juli, altsaa lige efter det første Fredsforlydende, at sætte en Stopper eller rettere en Regulator. Der blev nemlig givet Banko-Kontoret Ordre til at inddrive sine forskellige udestaaende Fordringer, som hidrørte fra dets egentlige Virksomhed uvedkommende Udbetalinger, og derved søge sin Kredit i Banken indskrænket til 15 à 16 Tdr. Guld.

Dette var altsaa for saa vidt et Skridt i den rigtige Retning. Uheldigvis indskrænkede man sig til at befale, men sørgede ikke for, at Befalingen kunde blive fulgt.

I den nærmest følgende Tid faldt man atter til Ro — sammen med Aktiekurserne. Kun i Banko-Kontoret, der saa at sige daglig maatte kæmpe med en Vekselkurs, som stadig blev ugunstigere, fik man kun altfor tydeligt at mærke gennem den stigende Puls, at Feberen var i Anmarsch.

Saa kommer det sidste Stød, som alt skildret, i Dagene omkring d. 1. Oktbr. Samtidig med Aktiernes store Kursfald gik Vekselkursen i Hamborg paa Kjøbenhavn i Spring op fra 36 til 38—39 — 39¹/₂. Den danske Vekselkurs paa Hamborg sank endnu stærkere. Kursen havde om Sommeren været:

	1 ⁴ Dages Sigt.	2 Maaneder a Dato.	(Tilsvarende Ham- borgerkurs 2. M. a D.).
	130 à 32,	129—30,	(33 à 34),
men blev siden:			
3. Septbr. . . .	134,	133,	(35 ¹ / ₂),
10. » . . .	134 ¹ / ₄ ,	133 ¹ / ₄ ,	(36),
24. » . . .	134 ¹ / ₄ à ¹ / ₂ ,	134 ³ / ₄ ,	(36),
8. Oktbr. . . .	136 à ³ / ₄ ,	136,	(38),
15. » . . .	137 à 39,	138,	(39 à 40),

Kursen paa Bankosedlerne sank endelig saaledes, at man i Stedet for 122¹/₂ Rdl. Cour. (Pari) maatte give 142 Rdl. i danske Papirspenge for 100 Rdl. Hamburger Banko, og selv for dansk Metalmonnt var Kursen i Hamborg 124⁵/₈.

Og disse saa pludseligt og saa sørgeligt forværrede Kursforhold, som endog til Dels røber en ligefrem Finans- og Pengemisère for den danske Stats Vedkommende, maa virke saa meget mere forfærdende, som det just er »paa en Tid, da de kinesiske og ostindiske Varer sælges og ellers udføres, og da norske og jyske Produkter pleje at give en fordelagtig Balance« : en gunstig Vekselkurs.

Efter en Opgørelse, som Grev ERNST SCHIMMELMANN medio Oktober lod foretage, skyldtes der paa det paagældende Tidspunkt af Kompagnierne og private Købmænd til Udlandet i Vekselgæld og forfaldne Fordringer henimod 4 Mill. Rdl. Cour. (efter Kursen omtrent svarende til 14 à 15 Mill. Kr.). Kom disse, hvad man kunde vente paa Grund af Fredsrygterne og Prisfaldet paa de danske Aktier, i Løbet af den nærmeste Tid til Udbetaling under Kurs- og Pengeforhold som de daværende, vilde det visselig gaa galt. Thi vel havde saavel Kompagnierne som de store Handelshuse Varelagre og Skibe nok, men netop paa *disponible* Midler skortede det. Og naar disse nu, i Mod-sætning til hvad man ellers paa denne Aarstid var vant til, denne Gang syntes at skulle udeblive, saa var rigtignok gode Raad mindst lige saa dyre som rede Penge og prolongerede Veksler. Den Udvej, som tidligere var bleven stærkt benyttet herfra: at lade sine (lange) Tratter paa Udlandet *diskontere* i London og Antwerpen — for saaledes at skaffe sig straks forfaldne Fordringer (korte Vekselkrav) i Sterling

eller Gylden — blev nu lukket, da ingen af de derværende Banker længer vilde indlade sig derpaa. Heller ikke i *Hamborg* fik man Kredit eller Forskud mere. Som vi ovenfor saa et Eksempel paa, havde det hidtil været ganske almindeligt, at danske Købmænd skaffede sig Kredit i Holland og Hamborg ved at pantsætte Kompagniaktier; man kunde da faa Lov til at trække paa de vedkommende Huse og saaledes skaffe sig Remisser til udenlandsk Betaling, hvortil der paa Grund af hin Tids høje Kurs var stærk Trang. Men nu, da Aktierne faldt saa stærkt og pludseligt i Værdi, forsvandt den Sikkerhed, som Hollænderne og Hamborgerne havde liggende, saa at sige mellem Hænderne paa dem — følgelig sagde de næsten Alle som En slig Kredit op, hvilket som oftest kunde ske med ganske kort Varsel.

Under alle disse sammenstødende Omstændigheder begyndte forskellige større Handelshuse i Kjøbenhavn at vakle.

Og hvem laa det da under Guldbergs faderlige Regimente nærmere eller naturligere at ty til end til — Kongen.

Det første Skridt blev netop paa det her omhandlede Tidspunkt, medio Oktober, foretaget af et af de ældste og mest ansete Firmaer JOOST v. HEMERT & SØNNER. Efter at det havde brugt sin store normale Bankkredit her i Landet op til sidste Skilling, og nu var i stor yderligere Forlegenhed, indgik det med en »allerunderdanigst Ansøgning om et Laan af 80,000 Rdl. af Hs. Majestæts egne Kasser«.

Og hermed var Tegnet givet til et sandt *run* af »betrængte« Handelsmænd paa »Hs. Majestæts egne Kasser«.

Samtidig var man i Finans- og Bankstyrelsen bleven opskræmmet af *Vekselkursernes* ugunstige Bevægelser. Særlig i Banko-Kontoret, som maatte føle dette heftigst og hastigst, forstod man nu, at det var Alvor, uomstødelig og uopsættelig Alvor, — noget maatte der gøres. Man ogsaa gerne noget gøre gad, man vidste kun ej rigtig hvad.

Saa var dog Guldberg for saa vidt hurtigere paa det rene med, hvad *han* vilde gøre. Og det blev derfor som sædvanlig hans Stemme-gaffel, der kom til at slaa Kammertonen an.

DEN 17. Oktbr. 1782 samledes den nye Over-Bankdirektion paa Fredensborg Slot for at drøfte denne nye og triste Tingenes Tilstand. Stemningen synes at have været beklemt og tvivlraadig. Kun Guldberg vidste, hvad han vilde; men han havde rigtignok ogsaa den kongelige Villie i Lommen, bogstavelig talt: den kongelige Villie med til Mødet i sin Lomme. Men hvem var nu de Andre?

Der var først gamle SCHACK-RATHLOU — som fandt alle disse Forretninger »overmaade vidtløftige«, og hvem samtidig et den Gang »meget maadeligt Helbred« ganske »betog Kræfter og Munterhed«. Dernæst NUMSEN og STAMPE, ogsaa to ældre Herrer, som næppe have blandet sig synderligt i Finans- og Banksagerne.

Saa var der STEMANN. Det var ham, som AUGUST HENNINGS for-gæves søgte at forklare Guldberg kun var en almindelig Kontorslider uden Flugt i sin Tanke eller Ideer i sin Hjerne, kort sagt, hvad man nu vilde kalde en rigtig Bureaukrat. »*Il est bon à exécuter et faire observer les ordonnances, il est incapable d'en inventer*«. Men forgæves, Guldberg vilde intet høre herom. Efter at Skatmesterens Død, saa vidt Hennings tør staa til Troende, endeligen og heldigen havde revet Guldberg Bindet fra Øjnene, saa han indsaa, at han i sin Finans-styrelse hidtil var gaaet i Blinde, saa gik han blot fra den ene Yderlighed til den anden, fra den principløse Forretningsmand til den stok-bureaukratiske Kontorstols-Mand, og kastede hele sin Lid paa sin Yndling.

Den 18. April 1781 blev Stemann derfor paa én Gang 1. Deputeret i Finans-Collegiet, i Rentekammeret og i Bjergværks-Direktoriet. Den 8. April 1782 blev han desuden Medlem af Bankens Over-Direktion og den ene af dens to daglige Direktører; d. 10. April ombyttede han endelig sin Post i Rentekammeret med en Stilling som Meddirektør i Skatkammeret og i Banko-Kontoret, med hvis »Ting« han sammen med ERNST SCHIMMELMANN skulde have »det daglige og besynderlige Tilsyn«.

Rimelig nok har Hennings Ret i, at en af de værste Følger af disse Forfremmelser var den, at de gav rigelig Næring til den indbyrdes Jalousi mellem disse to Mænd, Stemann og Ernst Schimmelmänn. Hidtil havde den første maattet nøjes med at være lige et Trappetrin bagved den anden i Avancement. I det oprindelige General-Commerce-Collegiums tvende nye Afdelinger havde den Ene været 1. Deputeret i Økonomi- og Commerce-Collegiet (Schimmelmänn), den Anden i General-Toldkammeret; de havde desuden siddet sammen i Finans-Collegiet og i Stats-Balance- og Over-Skatte-Direktionen, men saaledes, at Schimmelmänn var foran Stemann i Anciennitet. I 1781 rykkede nu vel ogsaa Ernst Schimmelmänn op, idet han blev første Direktør i Skatkammeret, og 10. April 1782 udnævntes han endog til *Commerce-Minister*. Men samme Dato blev Stemann, foruden at han samlede alle de ovenfor anførte store og vigtige Hverv paa sin Haand, tillige udnævnt til Finans-Minister (altsaa fuldtud jævnbyrdig med Schimmelmänn), »for at udtrykke de vigtige og besynderlige Forretninger«, som han nu blev »betroet«.

I øvrigt har det næppe ligget for Ernst Schimmelmännens blide Sind at nære nogen heftig eller virksom Misundelse. Men hans følsomme Natur har sikkert ladet sig hæmme i sin Handlelyst og Iver ved disse Ærgrelser. Saa meget er i hvert Fald vist, at han paa det her omhandlede Tidspunkt viser sig »*timide et irrésolu*« paa en Maade, som i Forhold til den Fart og det Fynd, Begivenhederne krævede, synes ret paafaldende, — særlig da han siden, som selvstændig, viste, at han ingenlunde savnede Initiativ.

Men det maa heller ikke glemmes, at han netop faa Maaneder forinden havde fundet et Tilflugtssted, hvortil han heller end gerne tyede, og hvor alle Ærgrelser kun altfor hurtigt glemtes. Han havde ej alene som *Werther* fundet sig en *Lotte*, men hun var ovenikøbet bleven hans. Og han var nu helt og holdent optagen af sin unge Lykke.

Som det vil mindes, var han omtrent et Fjerdingaar før Faderens Død til dennes store Glæde bleven forlovet med CHARLOTTE SCHUBART, en Søster til BAGGESENS berømte Veninde SYBILLE REVENTLOW, »Bondevennen« JOHAN LUDVIGS Hustru. Der var da gaaet to Aar efter hans elskede EMILIAS Død, hin af Digteren besungne Skikkelse, til hvis Minde Støtten ved *Emilies Kilde* paa Strandvejen er bleven rejst. Under Forberedelserne til Brylluppet døde Faderen, og Giftermaalet blev saaledes foreløbig udsat; men efter sine Venners indtrængende Raad lod han sig vie ved Løvspringstid (1782).

En Sommer fuld af ømme Sværmerier, hvorunder de tvende

Elskende i Fællesskab dyrkede hinandens Kærlighed og »Emilias hel- lige Minde«, var saaledes lige forbi, og det unge Par havde just i det gamle Rokoko-Palæ indrettet sig en lun Turteldue-Rede, fuld af Hygge og Pragt — da Efteraaret kom med sin barske Krise. Intet Under, at Schimmelmänn følte sig lidet oplagt til at trættes om tørre Tal, fedtede Sedler og Finanssager, ovenikøbet med Mænd, som han fandt ringere i Indsigt, træede og trøskede i Magt og Maal.

Ved dette sit nye Ægteskab blev Schimmelmänn paa det nøjeste knyttet til den Mand, som sidst skal nævnes i denne Sammenhæng, den navnkundigste af dem alle: CHRISTIAN DITLEV FREDERIK REVENTLOW. Det var i dennes Hjem, de Unge først traf hinanden, og det var paa en Maade Christian Ditlev, som fik Partiet stiftet. I hvert Fald over- vandt han Bejlerens Frygtsomhed og den Elskedes skrømtvise »For- behold« og knibske »Kulde«, — hvilket for den førstes Vedkommende var saa meget mere nødvendigt, som Christian Ditlev vidste, at Schimmelmänn i sin Tid havde ladet »Emilia være i Uvished i hele to Aar«.

Samme Aar som det endelig var lykkedes at faa Bugt med saa megen mandlig Undseelse og bringe Schimmelmänn paany i Ægteskabets Havn, holdt ANDREAS PETER BERNSTORFF, ligeledes efter sin første Hustrus Død, Bryllup med dennes Søster, den for sin Brevveksling med GOETHE saa bekendte AUGUSTA STOLBERG, og blev derved Svoger til Christian Ditlevs Søster LOUISE. Og endnu samme Aar, 1782, ægtede FRITZ STOLBERG den yndefulde AGNES v. WITZLEBEN, hin skønne, livsglade Kvinde, »schlank wie die Maie des Thals, frisch wie die Rosen am Quell«, »i hvis Nærhed« (siger ingen Ringere end Goethe) »al Mislyd og For- stemthed maatte svinde«.

Og herved sluttedes den Kres af ædle Mænd og Kvinder, hvis rige Aand og rene Hjerte, Sjelssundhed, Ynde og naturlige Kraft har givet baade tysk Aandsliv og dansk Samfundsudvikling de fejreste og frugt- barest Tilskyndelser. Allerede i 1777, Aaret før Sybille Schubarts Giftermaal med Johan Ludvig Reventlow, havde Fritz Stolbergs nære Slægtning, Digteren GREV CHRISTIAN STOLBERG, til Hustru vundet den alt flere Gange nævnedes LOUISE, Reventlowernes Søster, hvem Baggesen kaldte: »Holstens Aspasia« og »Mønstret for alle Grevinder paa Jorden« — saaledes vel endog for selveste SYBILLE (»die Frau mit Sanftmut und festem Charakter«), skønt Baggesens »røde, kælne Roser« maatte visne, blot fordi de havde forladt »hendes« Barm.

I lange Tider samledes alle disse udmærkede Mænd og Kvinder én Gang om Aaret, naar *Skoven stod herlig og grøn*, oftest hos »Ludchen« paa hans berømmelige fyenske Herresæde Brahe-Trolleborg,

og nød hverandres Selskab, de »gyldne Agnes' Dage«. »Vi udgøre een stor Familie«, siger Louise Stolberg, »et Træ, der strækker sine Rødder over Beltet, Elben og Weser og spreder sine Grene vidtom med skønne Blomster og skyggende Løv«.

Ej alene maler dette Billede selv; dets Valg er ogsaa malende. Det faldt saa let paa Læben for En af dem, som alle elskede Landlivets Naturglæde, og forstod naar de mødtes med hinanden, at *Sommeren og Engen, de kunde saa vel tilsammen*. Sikkert har dette Aarets sommerlige Samvær fyldt disse sunde, stærke, ligefremme Mennesker med en sund, stærk og ligefrem Livsglæde. Den lange Dags Sollys har ligget over deres Sind, Himlen har hvælvnet sig høj og blaa over deres Hoveder, og Haabet har været lysegrønt som Bøgens friske Skud. Og naar Tusmørkets Time har graanet Solnedgangens Azur og Guld, er vel ogsaa kommet frem det »Venskabets Violet«, hvormed en af Tidens Digtere synger.

Ja, den Livsglæde — hvor følte den ikke naturligt som selve det at drage Aande, af de bedste i hin Kres. »Om jeg havde Aarhundreder at leve i«, skriver Louise Stolberg, »vilde jeg ikke kunne udtømme min Del af Nydelsen«. Men hos Ingen var dog denne Følelse stærkere end hos CHRISTIAN DITLEV: »Hvem der elsker Glæden, elsker ogsaa det Gode« — lad os »danne os til Glæde, som Katholikkerne danne Mennesker til Hellighed i Skærsilden — — — lad os aldrig være træge i Glæden; det er den saligste af alle Følelser«. »Kun Glæden er stor, Lidelsen er ikke vor Klage værd«.

Der er en Renaissance-Naturs Frejdighed og Styrke i dette, som paa brede Ørnevinger bærer os højt op fra den sødladne Sentimentalitet, der raaded' i Ernst Schimmelmans og August Hennings Ungdomskorrespondancer i Struensee-Tiden. Hvor rimeligt derfor ogsaa, at det blev en Mand med en saadan Naturfriskhed, som tog Modstanden op mod Guldberg — i Stedet for den blide Schimmelmann, der dog ellers burde have været nærmest dertil.

Fra først af var det aabenbart kun, fordi han paa sig selv instinktmæssig fornåm den afgørende *Modsætning* imellem sin Natur og Guldbergs — dette Stuemenneske, denne »bogelærde« Herre, støvet, stiv og omstændelig som et gammelt Foliantbind i Lapidarstil.

Allerede som 24-aarig føler Reventlow sig dybtkrænket over, at Guldberg, Bedemandens Søn, har ladet ham, Lensgreven af højadelig Byrd, faa Kammerherrenøglen »in der Tasche« sammen med Grev Wedel, hvem Guldberg var bange for at fortørne ved at give Reventlow en større Udmærkelse. »Wo mir der Herr Guldberg«, skriver han til Søsteren, »einmal in den Wurf kommt, und wo ich Gelegenheit dazu

bekomme, so werde ich ihm braf die Wahrheit sagen. Furchtsamkeit aber und Unentschlossenheit ist der Charakter von diesen Herren« (Guldberg og hans Medstyrere) — og disse Egenskaber var naturligtvis den engelske Reventlow mest af alt imod.

Da 7 Aar efter Bernstorff styrttes, forbitres han endnu dybere paa Guldberg. Den første heftige Harmе fortog sig vel efterhaanden, men kun for at afløses af en vis overlegen Bitterhed. Den 9. Marts 1781 fortæller han saaledes i et Brev til sin Søster, hvorledes han har været til Taffel hos Kronprinsen sammen med Rosenørn og Guldberg, og giver saa en ironisk Skildring af Samtalen. Guldberg reducerede med sædvanlig Suffisance en Commercialæst til det halve af, hvad den virkelig er; »men sligt er jo en Gang hans Privilegium«. »Vi talte om Bændelormene, om de fede »Marschweiden« — som Guldberg udtaler paa Dansk og kalder »Marskweider« —, om Hamburger Okser, om Svin, baade vilde og tamme, — Guldberg erklærede, at Svin var nogle elendige Dyr (»usle«), men Rosenørn og jeg tog deres Parti«.

Guldberg nærrede ogsaa paa sin Side en instinktmæssig Uvillie mod den unge Adelsmand, Bernstorffs og Schimmelmanss Ven, holdt ham for uduelig og lod ham forholdsvis sent komme frem. Dette var fra hans Standpunkt rigtig dømt; thi da endelig Reventlow i April 1782 naaede op til at blive 1. Deputeret i General-Toldkammeret og Medlem af Over-Bankdirektionen, saa fik Guldberg derved ganske rigtigt en født Modstander lige op ad sig.

Just en født Modstander — Reventlow var fuld af Oppositionslyst, men fra først af uden egentlig at vide, hvorledes han ret skulde faa den styret. Han havde nemlig til en Begyndelse ingen videre saglig Indsigt at medbringe eller erhverve i de Krinkelkroge af Forvaltningen, hvor han blev anbragt. Oprindelig var han i Commerce-Collegiet og Bjergværks-Direktionen, og efter en passende Tjenestetid ønskede han Forfremmelse heri 1781, men maatte samtidig tilstaa, at der forekom saa mange Sager, som han ikke havde noget Kendskab til, at han maatte forbeholde sig Ret til i en Række Tilfælde at suspendere sit Votum og derved fri sig for Ansvar. Under disse Omstændigheder lykkedes det Guldberg at faa aftvunget ham en Indvilgelse til at lade sig putte ind i det ved Delingen af det tidligere Admiralitets-Collegium fremkomne Søcommissariats-Collegium (imod Tilsagn om ved Lejlighed at blive forfremmet til Departementschef). Dette var ham »i højeste Grad ubehageligt«, thi hvad han her fik med at gøre, nemlig Flaadens Proviantering, kunde han ikke lære meget af. Men med sin Pligtroskab fandt han sig taaleligt deri — »end ikke Englene kunne jo alle have misundelsesværdigt behagelige Forretninger«. Noget bedre gik det, da

han Aaret efter blev flyttet over i det Vestindisk-Guineiske-Rente- og General-Told-Kammer, og da han omtrent samtidig blev Medlem af Bankens Overbestyrelse, satte han sig pludselig med Energi ind i sine nye Forretninger og alle dermed beslægtede Forhold. Ved Hjælp af sine gode Forkundskaber, sin sunde Sans og klare Tænkeevne vinder han derpaa lidt efter lidt under de stadige Smaasammenstød med Guldberg en saa omfattende og indtrængende Forstaelse af Finanssager, at han ender med for en Stund at blive Oppositionens egentlige Ordfører. — —

Saaledes var det Raad, der samledes paa Fredensborg Slot hin 17. Oktober.

VI.

ET Syn, som vel var værd at se, har det været: denne Forsamling af høje Herrer med glatte, velbarberede Ansigter, Toupé, Bukler og Pisk, Kniplings-Manchetter og Kalvekros, langskodede Kjoler med kostbare Knapper, vidtaabne Veste og gulkravede Støvler. Gemakket har været rigt udstyret, dets Vægge betrukne med lysstribet Mor og bedækkede af Smaamalerier i brungule eller blaagrønne Farver. I dybe Gyldenlæders Lænestole har Geheimeraaderner været anbragt, og over deres pudrede Hoveder har Stukloftets fine Linier bugtet sig i sælsomme, lunefulde Forvridninger, som gengav de selve Drøftelsens skiftende Gang. Udenfor i den store Park har Wiedewelts »Danmark« og »Norge« i ophøjet Marmor-Majestæt ladet deres kolde Øjne hvile paa Slottet, og Guder af Gibs eller gullandsk Sten har stirret mod dets Vindver som lige saa mange tavse og truende Stengæster. Og histovre i *Jardin's* store Kæmpeallé med dens *tapis vert à la Versailles* og dens stive, stedsegrønne Buxbomhegn under Gartnersaks har Efteraarets vemodsfulde Susen gaaet sukkende tungt gennem de høje Træers Kroner — og de faldende Blade, det gulnende Løv, har hvisket om Vinter og Visnen. — — —

Fra Sekretariatet forelaa der en saakaldet Indstilling angaaende »Aarsagerne til Statens nærværende Forlegenhed og de Omstændigheder, som synes ikke give Haab om en snart forventende Forbedring«. Heri opkastedes det Spørgsmaal:

Om man skulde »lade Tingene gaa deres Gang« eller

om man skulde »anvende ny og kraftige Midler for at forekomme et større Onde«. I sidstnævnte Henseende præciseredes Spørgsmaalet nærmere derhen:

1. Om man burde nægte Laan af Banken »for ny foretagende Ekspeditioner, medens andre Midler kunne anvendes til at hindre dem saavel hos Kompagnierne som hos Particulære« (Private).

2. »Om ikke gode Handelshuse, som enten ved store Ekspeditioner

eller ved et henliggende, nu mindre afsættelig Varelager have været nødte til at bruge Vekselcirkulation, kunde, efter at de havde bevist deres ellers gode Tilstand og givet de forbindtendste Forsikringer om ikke at indlade sig i ny Ekspeditioner eller begynde videre Cirkulation, understøttes mod givende tilstrækkelig Sikkerhed i Varer og Effekter til at kunne ganske indfri de paa dem løbende Veksler for derved at standse det skadelige Veksel-Omløb«.

3. »Hvad Midler der kunde anvendes til at formindske Bank-sedlernes Antal i Hamborg, derved at forhøje deres Pris og at hindre Udførsel af klingende Mønt«.

Man enedes om, som ikke usædvanligt i en Direktion overfor lignende store Tvivlstilfælde og Tvistemaal, at udsætte Besvarelsen af disse Spørgsmaal »indtil videre«, dog at der burde sørges for, at intet af Handelskompagnerne indlod sig paa nye Ekspeditioner.

Som det vil ses, antydes det allerede i denne Indstilling, at man muligt for at besværgе Krisen i dens Opløb burde gribe de vakkende Handelsfirmaer paa en eller anden Maade under Armene. Men at »Indstillingen« formes som et rent *Spørgsmaal*, viser paa den anden Side ogsaa, at Vedkommende selv var i Tvivl om Forsvarligheden heraf.

Det egentlige Slag kom imidlertid slet ikke til at staa om det saaledes rejste Principspørgsmaal i dettes rent almindelige Form, men om dets Anvendelse paa et bestemt foreliggende Enkelttilfælde, det første Tilfælde, i hvilket Spørgsmaalet blev brændende. Næmlig den alt ovenfor nævnte Laanebegæring fra JOOST v. HEMERT & SØNNER.

Allerede under 9. Oktbr. havde dette Firma henvendt sig til Banken om et Laan paa 80,000 Rdl., da det i Løbet af 3 Uger havde Udbetalinger at gøre til ialt 100,000 Rdl., deraf 50,000 til almindelige Privatpersoner, som havde deponeret disse Penge hos Firmaet (til Forrentning), og som nu under Krisens Panik havde opsagt dem. Handelshuset havde Aktiver nok, saaledes alene et Varelager paa ca. 300,000 Rdl., samt 50,000 Rdl. i udenlandske Veksler, som Londoner-Banken havde nægtet at diskontere, og som derfor maatte løbe deres Tid ud — endelig Bygninger og Skibe til en Assuranceværdi af ca. 2 Mill. Rdl. (de paagældende Forsikringspolicer tilbødes som Sikkerhed). — Husets Passiver vare vel ogsaa betydelige, men naar de fradroges, skulde der dog kunne blive en Formue af $\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. tilbage.

Formodentlig har de administrerende Bankdirektører stillet sig køligt overfor denne Laanebegæring, nok er det, at Firmaet 6 Dage efter (altsaa 15. Oktbr.) fandt det rigtigst at indgive en Ansøgning af

samme Indhold direkte til Kongen — »Ansøgning om et Laan af 80,000 Rdl. af Hs. Majestæts egne Kasser«.

Om Over-Bankdirektionen har haft nogen Anelse om dette Skridt, skulle vi lade usagt. Men vist er det, at da man i Fredensborger-Mødet længe havde stridt frem og tilbage om den Hemertske Laanebegæring til Banken, trak Guldberg pludselig Ansøgningen til Kongen frem og foreviste den for de andre Herrer. Og til deres behagelige Overraskelse saa disse da, at Ansøgningen havde følgende Paategning (med Guldbergs Haand og Kongens Underskrift):

»Et godt Huses Betryk, Kreditens store Svækkelse, om det brast; alle Magters og Vore egne foregaaende Exempler samt Frygt, at man ved at holde Hjælpen tilbage, vovede ulige mere — alt dette bevæger Os til at ville her bønhøre. Sikkerhed sørges for, og Tilbagebetalings Tid og Terminer fastsættes efter bedste Overlæg.«

»Fredensborg d. 16. Oct. 1782«.

Hermed var selvfølgelig i Virkeligheden Sagen afgjort — de Andre »maatte naturligvis lade dem dette gefalde«.

Men intet Under var det, at en ubestemt Frygt, for hvis dybere Berettigelse man dog næppe straks har gjort sig Rede, synes at have grebet Forsamlingen — hvad der blandt andet fik Udtryk i, at et af de mest ansete Medlemmer, nemlig Schack-Rathlou, 3 Dage efter begærede sin Afsked som Bankdirektør »under Paaskud af mit svage Helbred«, men for øvrigt uden saa meget som at prøve paa nogen egentlig Modstand.

Som helt unyttigt eller frugtesløst kunde et sligt Forsøg ikke uden videre paa Forhaand betragtes. Vel var det nemlig efter de da bestaaende Forfatningsbestemmelser saa, at Kongen ingenlunde behøvede at indskrænke sig til at afgøre, hvad der forestilledes ham af og altsaa kom igennem Collegierne — han kunde ogsaa i Kraft af sin suveræne Villie gennem de saakaldte *Kabinettsordrer* give umiddelbare Befalinger i ham ikke-forelagte Sager om, hvad der skulde ske. Men disse Ordre skulde dog bagefter indsendes til vedkommende Departement (altsaa i dette Tilfælde Over-Bankdirektionen), som derpaa skulde afgive en Erklæring om deres Indhold og indstille dem til at erholde saakaldet *Korroboration*. Som oftest var dette rigtignok en Formalitet, men det var dog paa den anden Side ikke helt udelukket, at Departementets Forestilling kunde bevirke, at Kabinettsbefalingerne forandredes.

Da Bankdirektionens Sekretær, Etatsraad WENDT, i Overens

stemmende hermed forelagde den kgl. Ordre med Indstilling til Korroboration, voterede imidlertid alle Direktionens Medlemmer paa to nær *for* denne Indstilling, Schack-Rathlou endog *sans phrase*. Anderledes derimod Grev Reventlow! Ganske vist har han aabenbart ikke haft nogen egentlig principiel Indvending mod Sagen selv; men Oppositionslysten brændte ham i Sjælen, formodentlig mest som Følge af den Maade, hvorpaa det hele var gaaet til. Han begynder med at sige, at som Tilfældet nu en Gang var, havde sikkert Direktionen »haft vigtige Aarsager til, *ogsaa uden kgl. Ordre (!)*, at bevilge det ansøgte Laan og derved forebygge et saa stort Hus' Fald«. Men, tilføjer han — eftersom det nu en Gang ikke passer ham at lade Guldberg slippe uden videre Tiltale — »da det er Oberdirectionens Pligt at søge at forekomme alt, hvad der kunde give Anledning til Afgivelser fra den til Bankens Bestyrelse lagte Plan og de til sammes Sikkerhed foreskrevne Regler, holder jeg for, at i Anledning af det til Bankens Oberdirection d. 13. April a. c. ergangne Rescript, hvorudi det paalægges samme at holde over, at det i alle Maader forholdes paa det nøjeste efter Octroyen, Oberdirectionen i Forestillingen burde bemærke, at da denne allernaadigste Forskrifts Efterfølgelse er grundet paa Bankens Natur, saa maatte Directionen ved saadanne kongelige Befalinger som denne sidste, hvis Iværksættelses Hastighed ikke tillod Samme forud at indkomme med allerunderdanigst Forestilling, frygte ikke, som den ellers bestræbte sig efter, at kunne ganske opfylde de af Hs. Majestæt Samme til Bankens og Statens Sikkerhed paaliggende Pligter«. Saa mange vare Ordene; men den lange Tales korte Mening kunde dog skimtes tydeligt nok.

Hertil sluttede ERNST SCHIMMELMANN sig straks.

Reventlow vandt herved en — desværre kun formel — Sejr over Guldberg. Der maatte forelægges en ny Forestilling med det af Reventlow konciperede Tillæg, og hertil maatte derpaa den øvrige Direktion, deriblandt Guldberg selv, slutte sig. Forestillingen blev indgivet d. 2. Novbr., og Kongens endelige Resolution undertegnedes d. 25. s. M. Sagen selv var da forlængst afgjort.

— — Det er det første Trin, som fører nedefter. Denne Gang var det ej alene et Fejltrin, men et Faldtrin.

Thi nu rullede man uden at kunne standse ned ad alle Trappens Trin og stoppede først ved Bunden.

VII.

ALLEREDE d. 17. Oktbr., altsaa den selvsamme skæbnesvangre Dag, da det ovenfor skildrede Fredensborg-Møde fandt Sted, fik Guldberg udvirket en kgl. Ordre, der gik ud paa, at de to Trediedelev af Postkassens Beholdning i al Hemmelighed maatte udlaanes paa Handels-Kompagniernes Aktier for derved muligt at standse disses bratte Kursfald *).

Ikke destomindre fortsattes dette de følgende Dage, ligesom Vekselkursen forværredes til 140 à 141¹/₄ baade her og i Hamborg. Man var i alle Befolkingskresene slagen af Rædsel og frygtede det værste. Naar man almindeligvis læser hos de historiske Forfattere om *Handelskrisen i 1783*, saa er i hvert Fald denne Tidsbetegnelse for Kjøbenhavns Vedkommende ikke helt ud træffende. Thi, som det saa ofte er gaaet senere i Verden, men hvad der dog endnu den Gang, hvor man hverken havde Telegrafer eller Dampskibe, var ret mærkeligt: den optrækkende Handelskrise blev herhjemme allerede delvis *forud diskonteret* i Efteraaret 1782.

Under den trykkende Følelse heraf og i en vis forvirret Tro paa, at den offentlige Tillid til vore store Handelsforetagender, saavel Kompagniernes som de Privates, for enhver Pris maatte genoprejses, fattede Finans- og Bankstyrelsen den Plan: at lade Staten træde til og yde ekstraordinær Hjælp.

Initiativet udgik fra ERNST SCHIMMELMANN. Maaske var det paa Guldbergs Foranledning, men i hvert Fald ses Schimmelmann ikke at have ydet nogen Modstand eller ytret nogen Betænkelighed. Muligt har ogsaa det pludselige Første-Trin nedefter bragt Svimplens Faldhastighed over ham. Hvad i det Hemertske Tilfælde var en sær kgl.

---

*) Enkedronningen lod samtidigt af Frygt for Kursfaldet 400 Stk. Vestindiske Aktier deponere hos Finanserne og laante paa dem 200,000 Rdl., altsaa 500 Rdl. paa hver Aktie, skønt hun i sin Tid havde faaet dem overladt til deres Indskudsværdi, altsaa Pari eller højst 300 Rdl.

Naade, gjorde allenfals han nu til almindelig Regel, — hvad der var billigt for Hemert, foreslog han som Ret for alle de andre Handelshuse.

Da Over-Bankdirektionen sammentraadte til et nyt Møde d. 29. Oktbr., forelaa der fra Schimmelmans Side en samme Dag dateret Indstilling om »Tilstanden af Statens Balance« og »de Midler, som i det mindste kunde sætte nogen Grænse for dette Onde«.

Dette paa én Vis dygtigt udarbejdede, paa en anden Vis ret konfuse Aktstykke lød i det væsentlige saaledes:

»Saa skrækkende denne (Landets) Balance maatte være, om den skulde vise den *virkelige* Tilstand af Landets Formue paa en Tid, da Betalingen forestaar af udenlandske Renter af Kompagniernes Forbindtligheder og Udfordrende til deres Udrustninger, Levnedsmidler ere dyre og med stor Bekostning maa anskaffes fra fremmede Steder, Guld og Sølv forsvinde og ikkun Sedler blive tilbage, — — Købmændenes Kredit ved deres meget udvidede Circulation er svækket: Saa kan dog ikke formodes, at dette skulde være Tilfældet med Danmark, da det fører en saa udbredt Handel, dets Sejlads har saa overordentlig tiltaget, der er sendt saa mange Rigdomme til begge Indier, og det er blevet et af de største Oplagssteder i Europa«.

»For at vise, hvad Kapital ohngefær cirkulerer i Danmarks Handel fremlægges en Beregning, hvorefter den i alle de anførte Handelsgrene beløber sig til . . . . . 25,168,303 Rdl.

Naar dermed lignes Fonden af Banknoter,	
som før Krigen var:	8,140,000 Rdl.
og nu andrager	14,763,000 »
følgelig mere	6,623,000 Rdl.,

saa erfarer man den ved Handelens Udvidelse forøgede indenlandske Roulance«.

»Men der er opkommet tillige en *udenlandsk* Roulance, som sker ved Veksler og Papirer, som løbe paa Kompagniernes og Particulæres Kredit. Kompagniernes Roulance beløber sig alene til: . . . . . 2,016,339 Rdl. Particulære Personers Roulance maa beregnes til: . . . . . 1,200,000 » og ubetalte Varer til Ekspeditionerne til: . . . . . 600,000 »

3,816,339 Rdl.

»Ved denne Gæld fortæres Landets Gevinst, og naar Købmanden ikke reddes af denne farlige Circulation, saa maa deraf opkomme de skadeligste Følger for Staten«.

»Den indenlandske Circulation skulde ikke føles, *dersom Balancen var for os*, thi saa havde vi intet udenlands at betale, og der var altsaa ingen Anledning til at sende Banksedler ud. Men da der er tvertimod, saa har Banksedlernes Forøgelse forøget den udenlandske Gæld. Vilde man altsaa forøge Banksedelstokken saaledes, at den mod os roullerende udenlandske Gæld blev større. saa vilde ogsaa vores Forlegenhed blive større«.

»Kunde derimod Banksedlerne forøges paa en kort og bestemt Tid for dermed at formindske den udenlandske roullerende Gæld, saa vilde derved et stort Onde hæves. Derved vilde det komme an paa at betale

den udenfor Landet paa os circulerende Gæld saa snart som muligt, thi foruden Forringelsen af vores Vekslers- og Banksedlers Værdi er Tabet for Købmanden ved saadan Kredithandel for stort, med (til) at det længe kunde bæres. Skulde nu medog den hele Forøgelse af den indenlandske Bankgæld beregnes Handelen til Last, saa blev dog et Overskud i Handelen, som, naar det realiseredes, beløb (sig) til. . . . . 18,545,303 Rdl.

»Alt hvad her er bragt i Anslag er udenlandske Varer, som skal eksporteres eller bringe de Retourer, som anvendes til Eksportation«.

»Fra den i Danmarks Handel circulerende Kapital af 25,168,303 Rdl. maatte fradrages de forhen anførte	3,816,339 Rdl.
dertil det Asiatiske Kompagnis udfordrende Sølv	1,000,000 »
de for i Aar betalende udenlandske Renter 500,000 »	
	Tilsammen . . . . . 5,316,339 Rdl.

Blev altsaa endnu tilovers	19,851,964 Rdl.
Skulde disse realiseres for at betale den forøgede Bankroulance	6,623,000 Rdl.
saa blev dog et Overskud af	13,228,964 Rdl.,

som skulde forvandles i Guld og Sølv, saafremt den ikke circulerede i Handelen«.

Herefter var Midlet til at hjælpe Landet ud af dets nærværende Nød: at betale straks den største Del af den circulerende Gæld. Dette kunde aabenbart ikke ske uden:

A) Med Guld og Sølv, B) ved et Laan, C) ved Produkter og Varer.

Den første Vej var umulig, hvis ikke Circulationen »ganske skal hæmmes«. Der blev følgelig kun tilbage:

1. at »forskaffe os for de bedste Vilkaar en fremmed Kredit til at optage nogle Millioner blot til at indløse vores Gæld,
2. at eksportere saa mange Varer og saa hastigt som muligt, som kan forskaffe os større Kredit og som siden efterhaanden afsættes«.

Et saadant Laan mentes at kunne negotieres i Holland.

Hvad det under Nr. 2 nævnte Middel angaar, da var det »visselig det bedste: at eksportere hastigt og derved erhverve Kredit i Udlandet«. Denne »Realisering« vilde ogsaa efter Grev Schimmelmans Mening i hvert Fald én Gang ske, »men det kommer her an paa at forskaffe sig *straks* en Fond i Amsterdam og Hamborg, saafremt vi ikke skal nedtrykkes under vores Gæld«. Der maa imidlertid en vis Forsigtighed til for at kunne opnaa gode Priser — en for hastig Realisation vilde blot »drive Priserne ned med Gevalt«.

Angaaende de Penge, man altsaa som Følge deraf vilde laane, hedder det, at det ikke er »raadeligt« at bruge disse Penge til at

forbedre Vekselkursen med paa én Gang, men at det var rigtigere, »at følge Naturen af Handelens Balance og befordre vore Varers Salg« og at skaffe sig »en Kapital i Hamborg i Forraad, som i mange Tilfælde vilde være nyttig, sikre vores Kredit, holde Spekulationen i bestandig Opmærksomhed, og som i det hele kunde bruges med forskellig Fordel«.

Endelig foresloges en Præmie for Udførsel af raffineret Sukker til Østersøen for de hjemlige Raffinaderier.

»Disse Operationer sigte altsaa ikke til at betale en Underbalance, som er opkommen ved offentlige og private Behøvenheder og ved, at der er fortæret af Landets Indtægter, men til at betale de optagne Kapitaler, som tillige med vores ere udsatte i Ostindien og Vestindien og i Afrika og til at bevare det, vi allerede have forhvervet«.

Det henstilledes derfor, at der skulde befuldmægtiges visse Personer til at udføre denne »Negotiations- og Eksportations-Plan«.

Herpaa resolverede Direktionen enstemmigt:

1. Man skulde søge Tilladelse af Majestæten til et Laan paa 3 Millioner Rdl. at negociere hastigst — et Laan som altsaa skulde negocieres *paa Kongens Navn og for hans Regning*.

Herover skulde dog holdes en »*aparte*« Conto, »da det bør anses som *et Handelslaan*, ikke som en *Statsgæld*«.

De Summer, som af dette Laan ikke anvendtes til Vekselkursens Forbedring og den skadelige »Roulances« Standsning, skulde udlaanes til *Kompagnierne og de gode Handelshuse* paa det Vilkaar »at betale i udenlandske Veksler eller sikker Kredit, men *ikke i Bankosedler*«. — Disse Laan skulde være tilbagebetalt 1. Juli 1784.

Det paahvilede Over-Direktionen at sørge for, at det nye Udenrigs-laan var tilbagebetalt senest 1. Juli 1784, eller at der i Stedet for blev betalt lige saa meget af Statens anden udenlandske Gæld. Commissionen paa Laanet skulde gives til to »suffisante« Huse i Kjøbenhavn gennem Commerce- og Finansministeren.

Kongens Resolution herpaa faldt d. 30. Oktbr. 1782. Den bifalder Indstillingen, og samtidig bemyndiges Finansministeren til at »tilsige« at Kongen vil paatage sig det »forrige Guineiske Kompagnis ubetalte Gæld i Brabant og sammes her paalydende Summa udbetalt« — for desto lettere at faa det ny Laan uden at svække den udenlandske Kredit.

Under 2. Decbr. beskikkede derpaa Over-Direktionen de to Huse Conferentsraad Fabritius de Tengnagel og de Coninck & Reiersen til at negociere Laanet.

Som Følge af disse Beslutninger og Skridt udgik der under

16. Decbr. 1782 tvende kgl. Rescripter, indeholdende Autorisation til Optagelse i Brabant af et Laan paa 2 Mill. Fl. brabantisk Vekselmønt paa 10 Aar mod 4 eller, hvis dette ikke kunde opnaas, 5%.

Disse Rescripter bleve straks tilligemed fornøden Fuldmagt til Bankierhuset JEAN MARTIN SMETS Enke i Antwerpen tilstillede Conferentsraad Fabritius de Tengnagel.

JEAN MARTIN SMETS Enke svarede tilbage, at hun ikke kunde aabne nogen Subscription for et Laan med mindre Rente end 5%, men at hun til denne Rente allerede havde erholdt underhaanden tegnet 200,000 fl., hvilket Beløb kunde inddrages fra medio Januar 1783 ved Tratter paa hendes Hus 2 Maaneder *a Dato*, at betale i Amsterdam.

Dette approberedes af Over-Direktionen, og det tilmeldtes til Bankkontoret i Kjøbenhavn, at det kunde disponere over disse Penge.

Man kan nu spørge, om hele denne Plan med saaledes at lade Staten komme de store Handelshuse til Hjælp da i Grunden var saa taabelig, og om det virkelig skulde kunne være forudset, at man ved at indlade sig herpaa kun vilde gøre Ondet værre. Man kan med fuld Føje henvise til, at den danske Stat dog under Krisen i 1857, altsaa under moderne Forhold og Synspunkter, holdt det for nødvendigt at sætte sig i Bevægelse, endog for et enkelt Handelshus' Skyld, og at man desuden Gang paa Gang rundt om i Nutiden har bebrejdet det Offentlige, Staten eller Seddelbanken, at de ikke under Kriser traadte tidsnok til med nye Midler eller endog Forøgelse af de udækkede Sedler og derved skaffede Handelsverdenen ud over Krisens farlige Dødpunkt. Hvorfor da bebrejde Finans- og Bankstyrelsen den Gang, at de lod Staten yde hastig og omfattende Hjælp?

Nej naturligvis, — helt hen i Vind og Vejr handlede man heller ikke den Gang, saa lidt som vel nogensinde, naar saa store Ting staa paa Spil. Med hvor liden Visdom end Verden regeres, saa er det dog vist, at Vejen til Magtens Højsæde kun undtagelsesvis vandres helt igennem af den Første den Bedste, og at der altid hører mere end Held til forat naa helt op paa Tinden; Snille eller Behændighed, Villie eller Vælde maa der ogsaa til. Og endnu vissere er det, at det store Hverv gerne hos sin Indehaver vækker stor Ansvarsfølelse, og at denne usigelig skærper Evnerne og vider Synet ud — det er det, som er Meningen med det gamle Ord, at den Gud giver Embede, giver han Forstand. Paa den ansvarsfulde Post tager Enhver sig

sammen og gør sit Bedste, og Stillingen i Højsædet letter ogsaa Statsstyres Overblikket, hæver ham op over mangen Smaalighed. Intet vigtigt Skridt i Verden, som gjaldt Folk og Land, er vel derfor blevet foretaget, uden at den besluttende Myndighed har handlet efter Motiver, der syntes Vedkommende selv vægtige og afgørende, — og til Dels ogsaa var det.

I dette Tilfælde har der sikkert ligeledes været gode Grunde, som talte for, at man netop bar sig ad, som man gjorde. Selv den mindst Finans- og Bankkyndige af dem Alle — den Mand, som tilfældigvis var den Mægtigste, den Bestemmende — handlede ingensinde uden efter nøje Overvejelse og bedste Overbevisning. Men desværre blev det i nærværende Tilfælde netop ogsaa GULDBERG, der kom til i *Praksis* at udføre, hvad der maaske i *Princippet* kunde have været forsvarligt, — og hertil egnede han sig i hvert Fald ikke. Saa længe efter som i 1857 havde man en Tietgen til at bedømme, *om* og *naar* der burde hjælpes. Men i 1782 var Datidens Tietgen netop død, og den levende Grev SCHIMMELMANN var for ung eller for blid, havde for liden Myndighed til at gøre sig gældende, og blev derfor ogsaa tilsidst uden videre skudt til Side.

Langt væsentligere var det dog, at heller ikke Schimmelmann bedømte Situationen rigtigt. De Forudsætninger, hvorfra han i sin Plan gik ud, stemmede ikke med Virkeligheden. Ved tvende Lejligheder i 1782, baade ved Forberedelsen af Finansreformen i Marts og overfor den her omhandlede Sag, aabenbarede han en farlig Hang i sin Natur til at forklare Alt paa det Bedste og ligesom gyde et mildt Rosenskær over alle Forhold, saa at Belysningen blev forkert, dæmpet og farvefalsk. Stadig træffe vi i hele hans øvrige Liv den selvsamme ulyksalige Hang: han kunde ikke faa over sit ømme Hjerte, ikke faa sit velmenende Selv til at tro, at en grim og brutal Virkelighed var saa slem og mørk, som den saa ud. Han var kun altfor tit levende overbevist om, at naar blot hans eget Haab lyste op i Mørket, saa var Dagningen nær, og at naar Dagen, den gode, velsignede Dag kom, kunde den ikke nænne, saa god en Dannemands Haab ynkeligt skulde beskæmmes.

Saaledes forledte hans stadige Fortrøstningsfuldhed ham til ogsaa denne Gang at være vis paa, Alt vilde vende sig til det Bedste, hvor galt det endog i Øjeblikket og *tilsyneladende* saa ud. Som det fremgaar af den ovenfor gengivne Forestilling, holdt han for, at Danmark i Grunden stod økonomisk fortræffeligt, eller at dog i hvert Fald Landets Udenrigsomsætning var bygget paa den solideste Grundvold. Det gjaldt kun om at væрге vor Købmandsstand imod at blive sat i

den Nødvendighed for en tilfældig Vekselgælds Skyld at skulle realisere de indkøbte Varelagre under Trykket af et forbigaaende Prisfald. Landets Handelsbalance vilde ganske af sig selv forbedre sig i Fremtiden, naar blot Forholdene fik Lov til at udvikle sig i Ro. Men i Øjeblikket var der Uro, og dette voldte atter de Handlende Vanskelighed med at skaffe de *disponible* Midler, som under andre Forhold vilde komme af sig selv. Og hvad var da rimeligere, end at Staten med sin større Kredit traadte hjælpende til og bragte Handelsverdenen ud over denne rent øjeblikkelige Forlegenhed? Thi det var jo kun en Krise, man skulde ud over, en Krise, der som andre Kriser kom og gik — som en Tordenbyge eller en Vandhose.

Men det var netop hele denne Vurdering af Situationen, som var fejl i Bund og Grund. Det var ikke en Byge, som for en kort Stund veksled med sommerlig Varme; det var af den Slags Tordenvejr, der stundom kommer sent i Høst og varsler ind den golde Vinter med vedholdende Snestjap og Tø. Det var ikke et forbigaaende Skybrud, det var selve den ufrugtbare Regntid, der begyndte. Det var en brat Omskiftelse af Verdenshandelens Kaar, en gennemgribende Forskydning af alle Værdier, en storartet Sceneforandring, hvorved Danmarks Handelsflaade atter blev henvist til en Krog af Tilværelsen. Det var Faraos syv magre Køer, som mødte op med slunken Huld for graadigt at fortære de syv fede Køer, man havde paa Stald.

Desto værre var ovenikøbet Foderet til disse sidste begyndt at slippe op allerede forinden. Det var godt nok med den *bevæbnede Neutralitet* — men der blev efterhaanden for mange om den. Saa længe Danmark-Norge ved Bernstorffs kloge Politik paa én Gang bevarede sin Neutralitet og et velvilligt Forhold til England, medens alle andre, udenfor Krigen staaende Sømagter havde deres sure Slid og Møje med de engelske Kapere, saa var alt gaaet glimrende. Men efter at det bevæbnede Neutralitets-Forbund havde skaffet Fred paa Havet, først for Forbundets andre Deltagere, Sverige, Rusland, Preussen, Portugal og begge Sicilierne, — siden, da Kapervæsenet hørte helt op, for alle mulige Magter, saa benyttede Frankrig og Spanien sig deraf »til at tilvejebringe en uindskrænket Konkurrence af alle evropæiske Nationer«, endog saadanne, som ikke tidligere kunde regnes blandt de søfarende, og hvis Flag fordem aldrig var blevet set paa fjerne Have. Og med disse stod de krigsførende Magter »i god Forstaaelse, for under laant Flag at betrygge deres Handel«. Der blev med andre Ord tilsidst et Kapløb mellem alle mulige Nationer for at faa Del i de store Konjunktur-Fordele, som Krigen medførte — et hidtil næppe tilstrækkeligt paaagtet Moment!

Og nu saa det ud til, at alle disse Forhold hurtigt og endelig skulde afvikles, og de hidtidige Afsætnings- og Fragtomraader paany lukkes. At dette ikke mindst vilde gaa ud over Danmark, har det dog næppe været saa overmaade vanskeligt at se. Thi saa at sige hele vor Handelsomsætning var jo bygget taarnhøjt op paa det af Krigen og vor Neutralitet skabte Grundlag — hele vor Handelsvirksomheds Kæmpevækst skyldtes næsten udelukkende Transithandel med udenlandske Varer og Fragtfart for Fremmede; i Landets egen Produktion og eget Behov havde den saa vist ingen Støtte. Naar derfor disse Kæmpens Lerfødder blev knust af Freden, maatte da ikke den mægtige Kolos nødvendigvis styrte sammen med Brag og Bulder?

Og saa vilde *Staten*, den danske Stat, holde den paa Benene alligevel —! Den Stat, som selv havde bidraget mest til, at vi havde engageret os for dybt i alle slige Handelsforetagender, hvis Succès stod og faldt med Krigens Konjunkturer — den Stat, som havde opmuntret sine Undersaatter af alle Stænder og Klasser til at sætte deres Formue og Spareskillinger i disse Foretagender og derved paataget sig en Slags moralsk Garanti for Kompagniernes Forpligtelser — den Stat, som ved Ødselhed og Kortsyn havde bragt sit Pengevæsen i en saadan Forfatning, at dens egen Mønt mest af alt var Genstand for Udlandets finansielle Mistillid — den Stat, som i de gode Tider havde ruttet med sine Midler, saa at dens Gæld, haade i Banksedler og Laan, var bleven til det overdrevne forøget i Stedet for klogelig formindsket — den Stat, som ved sin utidige og vigtigmagerske Indblanding i alle mulige, selv halvprivate Handels- og Borgerforhold havde indgydt en falsk Tillid til Konjunkturens Bestandighed og Finansernes Formaaen — — — denne Stat, som nu, da Alt svigtede, vilde faa nok med at bjerpe sig selv og frelse stakkels forlokkede Undersaatter fra de værste Tab, *den* skulde nu ovenikøbet gøre ny Gæld og lave flere Papirspenge for at opretholde falske Forventninger hos kloge og forfarne Købmænd, der burde have vidst, hvad de indlod sig paa, og for hvem ingen anden fornuftig Udvej stod aaben end at afvikle straks.

Mulig kunde det endda have været gjort — men saa maatte man have haft det Mesterskab i Udførelsens Kunst, som man nu netop saa sørgeligt savnede.

Allerede samme Dag, som Kongen bifaldt Optagelsen at det lige ovenfor omtalte »Handels-Laan«, det saakaldte *Brabantske* Laan, modtog Banko-Kontoret kgl. Ordre til at udrede tvende Forskud paa dette, nemlig 30,000 Rdl. til det kjøbenhavnske Grosserer-Firma JOHN & WILLIAM BROWN & Co. og 25,000 Rdl. til Groshandler JOHN HEYLIGER. Guldberg begyndte saaledes straks og forud at disponere over de nye Midler.

Ikke tre Uger efter kunde imidlertid Banko-Kontoret indberette, at de langsigtige Tratter, som de to nys nævnte Firmaer og JOOST v. HEMERT & SØNNER (altsaa de tre Handelhuse, man ingen Betænkelighed havde fundet ved at forstrække med store ekstraordinære Laan) samt seks andre ansete Firmaer *) havde maattet eller fremdeles maatte trække paa deres Korrespondenter i London, Amsterdam og Hamborg, ikke længer kunde ventes diskonterede i Udlandet, som en naturlig Følge af »den over hele Evropa mere og mere tiltagende Pengemangel«. Banko-Kontoret forespurgte derfor Over-Bankdirektionen, om det vedblivende kunde købe disse Huses Veksler i Betragtning af, at man til sine Operationer dog ikke kunde undvære de paa Københavns Børs salbudte Veksler. Dette var saa tæt op til Terminen en ny og paa-trængende Forlegenhed, thi de paagældende Handelsfirmaer nøde saa megen Anseelse og havde saa megen Betydning for Landets Udenrigshandel, at Banken vanskelig turde »aldeles nægte« at modtage deres Veksler for ikke at diskreditere dem helt. Over-Direktionen vidste derfor ingen anden Udvej end at paalægge Kontoret at fortsætte Købet »med muligst iagttagende Forsigtighed«.

Det er allerede tidligere meddelt, at de danske Veksler var begyndt at komme i Miskredit, navnlig i London og Amsterdam — det vil sige, at de danske Tilgodehavender paa oversøiske Pladser, som søgtes inddragne under Form af lange Veksler og hidtil for en stor Del var blevne diskonterede et af de nævnte Steder eller i Hamborg, nu blev afviste. Men heller ikke Veksler, der var trukne direkte, f. Eks. paa Londoner-Huse, som havde overtaget slige Tilgodehavender og til Gengæld aabnet de danske Sælgere en tilsvarende Vekselkredit, blev altsaa nu længer diskonterede, naar man havde den allerfjerneste Grund til at formode, at det lige saa godt kunde være Blancoveksler uden Varegrundlag, — af hvilke der i den nærmest foregaaende Tid var fremkommet kun altfor mange med danske Navne.

Følgen heraf var, at vore Handelshuse ikke kunde skaffe sig

---

*) Disse vare: Agent SCHNEIDER, SELBY, DUNCAN & THOMPSON. Agent THALBITZER, HENRICH BOLTEN, CHRISTEN BERG og PIERRE PESCHIER.

disponible Midler for deres solgte Varer, men maatte lade deres Fordringer ligge ufrugtbart hen til Forfaldstid, forsaavidt ikke den kjøbenhavnske Bank vilde og kunde løbe Risikoen ved at købe dem. Og hvad paa den anden Side *Betalingen* for de fra Udlandet indkøbte Varer angaar, da var de fremmede Bankers Uvillie ogsaa til Skade. Man nægtede de danske Købere at aabne deres oversøiske Sælgere Rembours og acceptere de paagældende Tratter; Veksler paa Danmark blev usælgelige, og vore udenlandske Kreditorer forlangte sig derfor Remisser tilsendte. Men da Handelsbalancen var os imod, var saadanne sjeldne og vanskelige at bekomme, Kursen følgelig høj og stigende.

Efter den stærke Rystelse af Pengemarkedet i Oktober, hvorunder Kursen efterhaanden forværredes til $141\frac{1}{4}$ for Hamborg 14 Dages Sigt, bedredes Kursen noget først i November og blev $136\frac{1}{2}$ à 37. Men i Maanedens Slutning blev det atter galt, Kursen gik i $139\frac{1}{2}$, og lige før December Termin naaede den endog 143. — Med Papirmønt gik det ligedan, Kursen svingede mellem 142 og 144.

Aktierne fulgte den nedadgaaende Bevægelse. *Asiatiske*, der endnu i Oktober havde holdt sig i 1600 à 1620 Rdl., faldt i November til 1480—1500, og Aaret gik ud med en Kurs af 1338—1400. Paa samme Maade bevægede de andre Aktier sig, som det nedenfor vil ses.

	<i>Vestindiske Handelsselskab</i>	<i>Østersøisk-Guineisk Handelsselskab.</i>
Oktober	720—725 Rdl.	144—145 Rdl.
November . . .	680—685 »	136—138 »
December . . .	580—600 »	136— — »

Under disse forskellige Omstændigheder var det just ikke forunderligt, at det under 10. December kunde berettes Over-Bankdirektionen, at til Trods for alle Bestræbelser for at holde sig inden for Bankens Udlaansgrænse var der nu kun 60,000 Rdl. tilbage af de til Udlaan til Private fastsatte 5 Mill. Man foreslog derfor en Udvidelse af Laanekontoen med 300,000 Rdl. »i Betragtning af de Betæneligheder, i Fald i denne Tid skulde standses med Udlaan«. — »Af det sidstnævnte Hensyn« gik Over-Direktionen ind paa dette Forslag, dog kun til korte Laan, hvorhos Schimmelmänn og Stemann bemyndigedes til at affatte almindelige Regler for Banklaans Tilbagebetaling.

Omtrent samtidig indkom der paany tvende ekstraordinære og ekstraordinært store Laanbegæringer, nemlig fra Skibsrheder, Agent

BERTHEL MADTZEN samt igen fra Firmaet John & William Brown & Co. Det sidste Hus, som navnlig handlede paa Vestindien, havde ansøgt om tvende Laan, et paa 100,000 Rdl. paa assurede Skibe, et andet paa andre 100,000 Rdl. paa sit Sukker- og Kaffelager. Nu vilde det nøjes med det ene af dem for indtil Skibsfartens Aabning at kunne betale sine Engagements i Kjøbenhavn og klare sine vestindiske Veksler. Dette Laan bevilgedes, d. v. s. det skulde »anføres uden for Laanekontoen« og »forestilles Hs. Majestæt til Approbation«. Approbationen gaves paa Vilkaar af Tilbagebetaling inden 11. Juni Termin 1783.

Ogsaa det *Vestindiske Handelselskab* maatte i Terminen ty til Staten i Trang for Remisser — dog uden at dette endnu vakte nogen sær Ængstelse. Den 12. December tillodes det, at der i Kongens Navn optoges et Laan til Selskabet i Genua paa 3 Mill. Lire fuori di banco (= 500,000 Rdl. dansk Cour.) til 5%, at afdrage i 6 Aar.

Saaledes sled Aaret sig brydsomt til Ende. Det var foreløbigt lykkedes Statsbanken at stoppe de værste Huller med sine Papirpenge, og intet Handelshus var endnu kommet til Fald. Det nye Brabant-Laan gav nyt Haab; men ellers saa Fremtiden sort nok ud.

VIII.

OG saa oprandt da 1783, det mærkværdige Aar, da Montgolfier sendte sin »Luftkugle« til Vejrs, Christiansborg Slot fik sine nye Haute-Lisse-Tapeter, Staden sin nye Kronprinsensgade og Østerport sin Reberbane. Dette var saa omtrent, hvad der interesserede vort Hofs lille Verden. Ude i den store Verden hændte det, at de nordamerikanske Fristater fik deres Selvstændighed højtideligt beseglet — for os den skæbnesvangreste Begivenhed af dem alle.

Thi fra den store Krig gik vi lige ind i den store Krise. Eller maaske rettere — den Gæst, hvis Skyggeomrids paa Ruden allerede havde vakt saa stor en Bestyrtelse i Danmarks Hus, men som man havde ventet vilde standse paa Dørtærsklen og derpaa fluks trække sig tilbage i Følelsen af, at den ikke havde hjemme i det hyggelige, velmeriterede Guldbergske Dannelshjem, den fortrædelige Gæst traadte nu ej alene helt ind ad Døren, men gjorde sig det endog bekvemt og mageligt, satte sig ret til Borgeleje. Og efterhaanden blev den helt husvant, faldt ind i de hjemlige Folder og forvandlede lidt efter lidt fra en fejende Verdenskrise til en agtværdig Snigkrise eller Langsot, som det tog mange Aar at faa helt ud af Kroppen.

Nytaaer gik ind med en Luft saa fuld og tung som en Snetykning af foruroligende Fredsrygter. Og den 20. Januar blev ogsaa ganske rigtig *Præliminærfreden* sluttet i *Versailles*.

Stemningen var saaledes ved Aarsskiftet meget trykket. Det skulde dog snart blive endnu værre. Men foreløbig syntes det at lysne lidt, thi omtrent midt i Januar begyndte de Brabantske Midler at komme.

Den 1. Februar klagede imidlertid FABRITIUS DE TENGNAGEL og DE CONINCK & REIERSEN over, at Huset i Antwerpen gik direkte til Over-Banksdirektionen, endskønt det var aftalt, at Pengene skulde gives til Jean de Coninck i Amsterdam, hvorfra der skulde gaa Underretning til Fabritius de Tengnagel og de Coninck & Reiersen. Da nu i Stedet for Jean Martin Smets Enke lod Direktionen trække direkte paa sig,

at betale i Amsterdam, saa blev Vekslerne som indirekte mindre af-sættelige, og det kom til at mangle paa Kontrol med Kursen. — Over-Direktionen resolverede derfor, at det skulde paalægges hende at gaa den først foreskrevne Vej.

Under 19. og 21. Januar gav Brabant-Huset Meddelelse om ny Subscription (foruden de ovenfor nævnte 200,000 fl.) paa 100,000 + 200,000 fl., hvorover der blev disponeret efter Fabritius de Tengnagels og de Coninck & Reiersens Ansøgning.

Efterretningerne om dette 5°/_o Laan i Antwerpen foruroligede straks Børsen i *Amsterdam*, »hvored de danske Effekter faldt anseligt og nogle ere anbudne til 90°/_o«. JACOB DUUL & ZONEN dersteds indberettede under 1. Febr., at der i den Anledning var kommet mange Opsigelser paa et tidligere optaget hollandsk Statslaan paa 2,500,000 fl. holl. Cour, negotieret gennem nævnte Firma. I et derværende Blad, »Diemer et Watergrafs Meersche Courant« var der blevet indrykket en Artikel, »hvored den danske Kredit ganske kuldkaledes«. Det var derfor at befrygte, at det meste af Laanet blev opsagt.

Denne Meddelelse vakte megen Bestyrtelse i Over-Bankdirektionen. Det besluttedes straks at standse Laanet i Antwerpen, saaledes at ingen flere Tegninger maatte modtages efter d. 22. Marts, og inden denne Dato maatte endvidere alle Subskribenter have indløst deres Obligationer. Duul & Zonen fik straks Meddelelse herom, og dette Hus samt Hope & Co. blev bemyndigede til at opkøbe de kgl. danske Obligationer, som kunde faas *under 94°/_o*, til hvilken Ende der aabnedes dem en Kredit paa Banko-Kontoret i Altona, hver paa 100,000 fl.

Under 11. Febr. indberetter Fabritius de Tengnagel og de Coninck & Reiersen, at det er Jean Martin Smets Enke, som ligefrem selv havde ladet opslaa Anmeldelse paa Børsen i Amsterdam om det hos hende aabnede Laan. Og det var saaledes ganske naturligt, at man var blevet opskræmmet i Amsterdam, og endnu mere naturligt, at man opsagde sine 4°/_o's Obligationer for at købe 5°/_o's. Det meddeltes dem straks, at det brabantiske Laan var blevet standset.

Imidlertid anmelder Jean Martin Smets Enke stadig nye Tegninger, og Resolutionerne lyde stadig paa: »tjener til Efterretning og *Disposition*«.

Under 22. Febr. meddeler Hope & Co., at Krisen synes overstaet, da der vel findes Købere, men ingen Sælger til Kurs 94. Men under 25. Febr. melder Dull & Sønner, at de vedblivende frygte for, at hele Amsterdamer-Laanet vil blive opsagt, og at der stadig med Forsæt opkøbes danske Obligationer til 96¹/₂—97—97¹/₂. I de første Dage af Krisen var der af Spekulanterne købt til 92 à 93, og Over-Direktionen havde derfor begaaet en Fejl ved ikke at lade sine to Huse i Amsterdam have frie

Hænder, men — som vi ovenfor saa — binde dem til Kursen 94. Hvis dette ikke var sket, udtaler Jacob Dull som sin Formening, at Obligations-Kursen straks kunde være bleven drevet op til 98 ved blot at anvende 50,000 fl. Der blev som Svar herpaa givet Kommission til de oftnævnte Huse om at købe fra 94—97.

Den 15. Marts indberetter Fabritius de Tengnagel og de Coninck & Reiersen, at Jean Martin Smets Enke under 22. Marts har bedt om Forlængelse af den satte Frist (som jo netop udløb den 22. Marts) »paa Grund af, at hun har Haab om at faa en betydelig Sum subskriberet« i Slutningen af Marts eller Begyndelsen af April.

Mærkværdig og betegnende nok tilstedes denne Prolongation saaledes, at Subskriptionen blev aaben til den sidste Marts, og Pengene for de subskriberede Summer modtoges til den 15. April, efter hvilken Tid de uafsatte Obligationer skulde sendes tilbage. — I Henhold hertil blev der endnu tegnet og afsat 100,000 fl.

Opsigelserne fortsattes dog i Holland, medens Kursen langsomt dreves op til $98\frac{3}{4}$. I Slutningen af Marts var der blevet opsagt ialt 1,240,000 fl., men dermed var ogsaa Uvejret trukket over. Man begyndte at købe de hollandske Obligationer op i selve Antwerpen, og fra Hope & Co. meldtes det under 25. Marts, at den danske Kredit var retableret. Den uventet opsagte Kapital var jo imidlertid stor nok til at volde Vanskelighed eller rettere forøge Misèren, da Pengene til de opsagte Obligationers Indfrielse naturligvis maatte skaffes, hvis ikke Fornylse paa dyrere Betingelser kunde opnaas — og hvad man fik ind i den ene Lomme, maatte saaledes tilsidst den anden Lomme komme op med.

Efterhaanden som der meldtes Subskriptioner paa Brabant-Laanet, disponerede Banken over Midlerne til fortsatte betydelige Udlaan til Handelshuse. Saaledes ansøgte Generalkrigskommissær *Brown* i Slutningen af Januar om til Dækning af paa ham løbende vestindiske, i London domicilerede Veksler, som forfaldt i Februar til et Beløb af c. 15,000 £, at maatte faa Veksler paa Amsterdam eller London, og han fik da af de første 200,000 fl. fra Antwerpen 140,000 i Veksler paa denne Plads*).

*) Af en vis kulturhistorisk Interesse er følgende Tilfælde. Den 31. Januar androg Agent ABRAHAM, MOSES HENRIQUES Over-Bankdirektionen, om de paa ham af gode jødiske Huse trukne Veksler maatte blive diskonterede i Banken, »saasom han med kgl. Karakter (Agenttitlen) er benaadet«. Dette tillades først med den Begrænsning, at der i alt kun maatte modtages Veksler til et samlet Beløb af 15,000 Rdl., og dette kun indtil Juni Maanedes Udgang. En kgl. Resolution af 6. Marts forandred imidlertid denne Bestemmelse derhen, at da »gode jødiske Huse bør nyde samme Ære og Bevaagenhed i Banken som andre Købmænd,« kunde Fristen udstrækkes 2 à 3 Aar indtil videre.

Forøvrigt fortsatte Jean Martin Smets Enke ganske rolig Subskriptionen udover den fastsatte Slutningstermin, den 15. April, og da man kun havde altfor god Brug for Pengene, fandt man sig i det og tog endnu mod 200,000 fl. Men da hun i Slutningen af April bad om Fuldmagt til at »behandle Tingene, som hun syntes dem fordelagtigst«, fandt man det endelig stemmende med sin Værdighed at give hende Ordre til ufortøvet at tilbagesende de resterende uafsatte Obligationer. Man havde da ialt faaet 1,2 Mill. fl. — i Stedet for som paaregnet 2 Mill. fl. — eller 585,766 Rdl. C.

Guldberg laa imidlertid ikke paa den lade Side. Tydeligere og tydeligere indsaa han, at Noget maatte der gøres, og da helst, mente han, noget Stort og Gennemgribende — noget *Systematisk!* Samme Dato som Præliminærfreden i Versailles lod han udgaa den saakaldte Overdaadigheds-Forordning, som paa en voldsom og despotisk Maade greb ind i Befolkningens, særlig de højere Stænders daglige Klædedragt og Levevis ved at give en Række Regler, Formaninger og Opmuntringer, som alle sigtede til at befordre Tarvelighed og Nøjsomhed, særlig dog overfor alt Forbrug af udenlandske Importartikler**). Men dernæst lod han sig det være magtpaaliggende at undersøge, hvad der var Ondets Rod, og kom da til det ikke urigtige Resultat, at den uhyre Seddel-Udstedelse, som især det sidste Aar kunde opvise, og under hvilken Kursen paa danske Penge efterhaanden var gaaet ned fra 124 til 142, var i allerhøjeste Grad skæbnsvanger under de daværende Forhold. Heri er han sikkerlig bleven inderlig bestyrket af sin højtfortrolige Stemann, som allerede under 10. December 1782, da Bankens Udlaansgrænse var naaet, havde forlangt ført til Protokols, at han kun med yderste Betænkelighed gik med til at forøge Banksedlernes »Stok«.

Frugten af Guldbergs Overvejelser fik Udtryk i en kgl. Befaling af 28. Marts (1783) til Over-Bankdirektionen. Denne gik ud paa følgende.

Da Banksedlernes »Stok« var bleven saa overmaade stor, at de saavel i Hamborg som i Landet selv havde tabt betydelig i Værdi imod klingende Mønt, og da endvidere »Krigens Ende mellem Sømagterne nødvendiggen maa anseelig formindske den danske Skibsfart og Handel«, og derved den Aarsag faldt bort, »hvorved denne svære Stok af Sedler var bleven sat i Bevægelse«, — saa gjaldt det følgende

***) Mandspersoner maatte ikke bruge broderte Klæder, Brocade, fremmed Silke og Fløjel, Pelsværk m. m.. Fruentimmer maatte ikke bære Plumager, kunstige Blomster, Smykker. Ved Gæstebud maatte der kun gives et vist Antal Retter Mad, Tjenerne maatte ikke friseres osv. osv. Til Overholdelsen skulde dog ikke anvendes »Politi eller andre Tvangs-Midler«.

nu om at faa Seddelmængden bragt ned. Thi ellers vilde den blive »en ødelæggende Byrde« for Handelsrørelsen og derved for Folket.

Selve Programmet eller dets Hovedfordring var saaledes: Seddelmængdens Formindskelse. *Men* — straks tilføjes der, at dette maa »afpasses til Landets øvrige Omstændigheder og til Handelens og de Handlendes nuværende Tilstand«. De Købmænd, som ventede Skibe i Mængde tilbage fra Indierne, maatte »paa dette kritiske Tidspunkt have Ro til at sælge disse deres Ladninger paa bedst mulige Maade«. Derfor fandt Hs. Majestæt (o: Guldberg) det nødvendigt at opstille visse Grundsætninger til Efterlevelse. Disse vare bl. a.

1. »Bankens Octroy skulde fremdeles være Grundlov« (!!).

2. »I denne for Handelen og Staten højst vanskelige Tid maa gode Handelshuse understøttes, naar de ikke anvende de begærede Summer til nogen ny Ekspedition«, — forsaavidt de kunde give Sikkerhed i deres Varer og vilde love at tilbagebetale Laanene »inden en vis Tid«. Og disse Laan til private Handelshuse skulde ydes, »om endog Seddelstokken derved paa en kort Tid skulde formeres«.

Altsaa med andre Ord, man skulde begynde med at sætte selve det Program, man fandt det nødvendigt at opstille, ud af Kraft »i en vis Tid«.

3. Den »visse Tid« skulde anslaaes til at vare 1½ Aar, hvorefter Hs. Majestæt »med Behag« imødesaa saadanne Forslag, »hvorefter Banken efterhaanden kan bringes tilbage til sin første Alvorlighed.«

4. Kongen haabede, at et Laan af 3 Mill. Rdl., som han havde tilladt at optage udenlands, skulde under Direktionens kloge Bestyrelse blive mer end tilstrækkeligt til at hjælpe de Handlende, uden at disse synderlig skulde mere trænge til Laan af Banksedler.

5. Hs. Majestæt holdt for, at der »efterhaanden, men dog inden 2 Aar« kunde udbringes af Cirkulationen 5 (*fem*) Mill. Rdl. Banksedler.

6. Formaalet — hedder det endelig — som der skulde stræbes hen til, var dette, at gøre Sedlerne indløselige, thi naar »Banko-Sedlerne kunne til enhver Tid og Sted udveksles med rede Penge, beholde de deres Værdi, ja foretrækkes endog for klingende Mønt«. Og særlig da paa udenlandske Pladser som Hamborg. (Thi det var jo nemlig stedse *Hamborg*, der saa at sige var Achilleshælen).

Den kgl. Haandskrivelse endte omtrent saaledes: »Vi ville dog have Sølv, for at mønte ligesom vore Fædre og ligesom Sverige i de seneste Tider — ikke for at have Kredit i den Hamborger Bank«. Derfor maatte Direktionen sørge — »dels ved Lejlighed af de 3 Mill. Rdl.s Laan, om noget fra Handelens Fornødenheder deri kunde spares,

dels ved de Varers Realisation, hvorpaa Kompagnier og Handelen havde faaet Laan, dels ved de Lejligheder, som under den almindelige Realisation her i Landet og fra Landet kunde møde« — at tilvejebringe i Løbet af 2 Aar Sølv for 3 Mill. Rdl., som kunde afleveres til Finans-Collegiet til Udmøntning, hvorefter Banken hermed skulde indløse et tilsvarende Beløb i Sedler. »Disse ere de Regler, som man i denne ømme og vanskelige Tingenes Tilstand har for Øje.«

Saa snart denne Befaling var kommet til Over-Bankdirektionens Kundskab, rejste Oppositionen sit Hoved. Greverne CHR. REVENTLOW og ERNST SCHIMMELMANN indgav i Direktionsmødet hver en skriftlig Betænkning, for muligt derigennem at standse Udførelsen af den Guldbergske Finansplan. I Stedet for at forelægge disse i Statsraadet tog Guldberg dem uden videre til sig »tilligemed den kgl. Befaling for derover at give sine Tanker skriftlig til Kende.«

Til Trods for denne noget diktatoriske Fremgangsmaade lod de oppositionelle Grever sig dog ikke forknytte, men fortsatte deres Modstand ved nye skriftlige Indlæg imod Guldbergs »Tanker«.

Hovedpunkterne i Guldbergs Finansplan eller rettere i den Betænkning, som han knyttede til den ovenfor gengivne, af Kongen under 28. Marts fremsatte Finansplan, var følgende:

1. »Denne Plans *hele* Iværksættelse er det eneste Middel til Statens Frelse.«

2. »Ogsaa tror jeg, at Hs. Majestæts Plan i denne Tid (2 Aar) *maa* og *kan* iværksættes. Banken har at inddrage 2—6 Mill. Rdl. og det just i et Øjeblik (Foraaret 1783), da Freden nøder vore Handlende til at realisere, og deres Forbindtligheder nøder dem til at betale Banken. Vi kan inddrage 1 Mill. Rdl. Sedler ved det bevilgede Laan fra Hertugdømmerne; vi kan optage udenlandske 3 Mill. Rdl.« — Dette Øjeblik maatte derfor paa ingen Maade forsømmes.

3. »Jeg er saa overbevist om Fuldkommenheden af Hs. Majestæts Plan«, at dersom den ikke *i sit Hele* iværksættes, »saa er vort Finansvæsen endnu kun halvt hjulpet, og saa skal vi snart synke ned i den gamle Forlegenhed og i al det Urede, som vi nu saa mange Aar har prøvet.«

Profetiske Ord destoværre — det vil sige for Guldberg og den Plan, om hvis »Fuldkommenhed« han var saa »overbevist«.

I ERNST SCHIMMELMANN'S Modforestilling fremhæves det nu først og fremmest, at det vel er et ubestridelig rigtigt Hovedsynspunkt, Hs. Majestæt gaar ud fra, naar han holder for, at Banksedlerne bør være indløselige, men saa snart de af en eller anden Grund ikke er dette, saa blive de fra samme Øjeblik forvandlede til »blot og bar Papirs-

penge«, som maa »holdes i Kredit« af Landets Regering. For den danske Købmand stillede nu Forholdet sig saaledes, at naar han solgte sine (danske) Varer til Udlandet, solgte han i Sterling, Livres, Hamborger- eller Amsterdamer-Banko og erholdt derfor saa vidt muligt danske Penge. Den samme Operation foretager den danske Købmand, naar en Fremmed køber Varer her i Landet: han søger at faa saa mange danske Penge derfor som muligt, og ved Prisens Beregning maa han altsaa tage Hensyn til, hvor mange fremmede Penge han kunde faa for disse Varer.

Under normale Forhold var heri intet særligt eller intet mærkeligt, og Alt gik sin Gang af sig selv. Men nu opstod »det sande Onde«. Netop fordi Banksedlernes Mængde i Hamborg var overdreven stor, faldt ganske rigtig Kursen, naar der var flere Vekselsælgere end Vekselskøbere. Vore Banksedler maatte altid have omtrent den samme Kurs som korte Veksler, fordi man betalte Vekslerne med Banknoter. Naar Vekselskursen var os ugunstig, maatte følgelig vore uindløselige Papirpenge synke i Værdi. Men naar vi sendte Guld, Sølv eller Varer til Hamborg, saa fik vi den sande Værdi for disse i Hamborger-Penge, og for disse Hamborger-Penge vilde vi atter faa saa mange danske Penge, som man efter Kursforholdene kunde erholde.

Naar derfor blot Handelsbalancen og dermed Vekselskursen holdtes gunstig, kunde det i og for sig være ligegyldigt, om vore Penge i Landet selv bestod af Papir eller ej.

— GREV REVENTLOW fremfører for sit Vedkommende en noget lignende Betragtning. Han gør opmærksom paa, »at naar Staten køber og sælger et lige Antal Sedler, saa enten Kursen er høj eller lav, vinder og taber den intet derved. Virkningen af den høje*) Kurs er da alene, at desto flere Banko-Sedler behøves til at betale de udenlandske Varer, men at desto flere Banko-Sedler ogsaa erholdes for Landets Produkter. I dette Tilfælde vil da den høje Kurs snarere frembringe en fordelagtig end en skadelig Virkning for Staten, da de udenlandske Varer derved vilde bebyrdes med *et Paalæg*, og de indenlandske nyde en *Udførselspræmie*.«

»Men«, tilføjer han »destoværre, naar Kursen er høj*), er det de

*) Her og i det følgende betegner Reventlow den for os *ugunstige* Vekselskurs — σ : naar Værdien stiller sig saaledes, at der maa flere Sedler til for at købe et Vekselskrav paa 100 Rdl. Hamborger Species Banko end de efter Metalpari fornødne $122\frac{1}{2}$, altsaa naar Kurantsedlernes Værdi m. a. O. *faldt* — som en *høj* Kurs, en *stigende* Kurs, en Kurs, der er *over* Pari (fordi altsaa *Tallet*, der betegner Kursen, stiger fra $122\frac{1}{2}$ til 130—140 osv.). Dette bedes man for Forstaaelsens Skyld vel fastholde, da ellers *ugunstig* Vekselskurs betegnes *lav* og synkende jfr. Anm. S. 4 i I. Dels Forord).

fleste Tider et Bevis paa Statens Underbalance i Handelen, og Staten taber da foruden Underbalancens Beløb saa mange Procenter endnu paa Kursen, som denne er *over Pari**). I dette Tilfælde er imidlertid den høje Kurs et accessorisk Onde, der følger med et langt større, og som der ikke kan grundigen — ikke til Nytte for Staten — raades Bod paa, *før det store Onde er hævet*. Naar dette er hævet, da vil af den høje Kurs flyde lige saa store Fordele for Staten som Tab.«

Efter Reventlows og Schimmelmanss Mening vilde Guldberg bære sig ad som den Læge, der vilde kurere paa en belagt Tunge uden at ændse Ondet i Maven. Hvad det kom an paa var aldeles ikke — ovenikøbet ad mer eller mindre kunstig Vej — at søge den ugunstige Veksels- og Seddelkurs modvirket ved allehaande Bank- og Børsoperationer. Nej, hvad det gjaldt om, var at forbedre Landets Handelsbalance, saa vilde nok Kursen bedre sig af sig selv.

Efter Grev REVENTLØWS Mening vilde dette bedst og naturligt kunne lykkes ved at overlade Tingene til at gaa deres egen Gang. De Varelagre, der vare ophobede, maatte da efterhaanden kunne sælges til Udlandet og derved give os Fordringer paa dette. Naar saa Bankens Pengelaan derved lidt efter lidt formindskedes, ved at Købmændene afgjorde deres Bankgæld, saa vilde jo de saaledes indbetalte Sedler kunne tilintetgøres og altsaa »inddrages« paa den mest naturlige Maade af Verden. Begyndte man derimod efter Guldbergs Raad at udmønte Metalmønt, før Handelsbalancen havde bedret sig, »saa vil Pengene, som tilhøre de Fremmede, vende tilbage til dem med svære Renter og i vore Hænder forvandle sig til Papir.« Reventlow opstillede derfor som sit Program, at man netop under de daværende vanskelige Forhold paa ingen Maade maatte give sig til, efter forudbestemte mekaniske Regler, at uddrage forudbestemte Summer af Cirkulationen. Det eneste, der burde og kunde gøres, var at paalægge Over-Bankdirektionen at indskrænke Laanene efterhaanden saa meget som muligt.

I sit Forsøg paa en Gendrivelse heraf fremhæver GULDBERG, at han kun kender tre Midler overfor den herskende Krise, og hvis disse ikke bruges, »tror jeg, at vor Sygdom kan komme nær Døden.« Det første var at »bringe Kursen til 24 og holde den ved 24«**), ellers kunde vi aldrig faa »Overbalance i Handelen, ja ikke engang Ligevægt«. Men hertil hørte der aabenbart baade Seddelstokkens Formindskelse og god Mønts Anskaffelse.

*) Se Noten forrige Side.

***) Altsaa tæt ved Pari. Om han mener 122¹/₂, eller om han tænker paa de i 1776 i Hertugdømmerne udmøntede Specier, hvis Pari forøvrigt var 125 (altsaa heller ikke: 124), er ikke klart.

Det andet Middel var at fremme Tarvelighed i Familielivet, saa at Landet forbrugte saa lidt som muligt af fremmede Varer.

Endelig burde man sørge for Handelens, Agerdyrkningens og al Slags Vindskibeligheds Opkomst.

Guldberg indrømmer Nødvendigheden af at søge Handelsbalancen forbedret, men tilføjer stædigt: »dette og *det andet!*«

Han præciserede derefter sin Plan nærmere derhen: der burde bringes 5 Mill. Rdl. Banksedler ud af Omløb. Den ene Million vilde kunne indkomme ved at aabne et staaende Laan i Hertugdømmerne, de tre Millioner skulde inddrages ved i Stedet for at sætte Sølv i Cirkulation, og den sidste Million vilde indgaa af sig selv ved Købmændenes Tilbagebetalinger. Hvad det gjaldt om var altsaa at skaffe Sølv for 3 Mill. Rdl. til Udmøntning, og dette maatte ske ved et *udenlandsk Laan*.

— — Herimod indvender nu atter SCHIMMELMANN, at naar man havde 3 Mill. Rdl. Banko i Hamborg, og Kursen blev staaende paa 139, saa kunde man jo købe (inddrage) 4,170,000 Rdl. Banksedler. Ved at købe Sølv og udmønte det, vilde man efter den daværende Sølvpris skaffe sig 3,540,000 Rdl. Courant-Mønt til Indveksling af et ligesaa stort Nominalbeløb af Sedler — men hvorfor skulde man saaledes nøjes med gennem Banken herhjemme at indløse 3,540,000 Rdl. Sedler med rede Sølvpenge, som ovenikøbet straks vilde gaa ud af Landet, naar man for sine 3 Mill. Rdl. Banko i Hamborg kunde købe sig Sedler for 4,170,000 Rdl., altsaa 630,000 Rdl. *flere*. Aldenstund dog Guldbergs Hensigt netop var, at faa de flest *mulige* Sedler inddraget.

Heroverfor maa Guldberg tage sig voldsomt sammen. »Jeg udbeder mig af Hs. Excellence, som jeg lige højt elsker og ærer, Tilladelse til at gøre følgende Anmærkning: det er kun Sandhedens fulde Oplysning i denne vigtige Sag, som det er os Begge lige meget om at gøre.«

Han svarer da Schimmelmänn, at naar man indkøber Sedler i Hamborg for 3 Mill. Rdl., vil man ganske sikkert højne Kursen, thi saa store Beløb pleje aldrig at efterspørges paa en Gang. Naar man altsaa overlod de 3 Mill. til »ærlige og kloge Folk«, kunde man paa én Gang forbedre Kursen saa meget, at det af Schimmelmänn fremhævede Tab ikke kunde fremkomme. Og han føjer til, »Banken hører Staten til, og Kongen har just købt den, for at dens og Statens Interesse skulde være en og den samme.« Hvis Banken var et privat Aktieselskab, vilde det sikkert stemme med dets Fordel, »med alle mulige Kunster at holde Kursen paa 39«, for at indvinde den af Schimmelmänn paa pegede Difference af 630,000 Rdl. i sin Favør. Men nu var Banken

Kongens og burde se paa hans og Statens Fordel, og derfor skulde den først og fremmest sørge for at have Sølv til sine Sedler.

Dette Svar er dateret d. 18. April 1783. Under 27. replicerer Reventlow. Guldberg havde, skriver han, bestridt, at en høj Kurs under visse Omstændigheder kan være fordelagtig. I sit Bevis anførte Guldberg det Eksempel, at Asiatiske Kompagni *solgte* til Hamborg Varer for 500,000 Rdl. Banko, som ved en Kurs af 39 altsaa betaltes Kompagniet med 695,000 Rdl. Courant i Sedler, i Stedet for Summen ved en lav Kurs vilde blive f. Eks. 620,000 Rdl. G. antog endvidere, at Kompagniet samtidig *købte* for 500,000 Rdl. Banko og da tabtes Fordelen igen derved, at der maatte betales 695,000 Rdl. for det Sølv, som skulde bruges til den udenlandske Betaling, hvoraf Guldberg atter sluttede, at den første Vinding var rent indbildt.

Hertil svarer Reventlow paany, at naar lige mange Sedler købes og sælges af Danske, er det ligegyldigt, om Kursen er høj eller lav — Staten taber paa Importen, hvad den vinder paa Eksporten. Dette bestyrkedes jo ovenikøbet ved Guldbergs eget Eksempel. Havde Guldberg sat Kursen til 18 i Stedet for 39, vilde Varerne være blevet solgte for 590,000, og paa Salget af Varerne vilde der da være blevet tabt 30,000 Rdl. i Sedler*). Men Indkøbet af de 500,000 Rdl. Banko i Sølv vilde da ogsaa være sket for 590,000 Rdl., og derved vilde de 30,000 været blevet vundne tilbage. Kursens Højde er altsaa i begge Tilfælde ligegyldig. Men ganske anderledes bliver det, naar Kompagniet ved en Kurs af 39 sælger for 500,000 Rdl. Banko og ikkun køber f. Eks. for 478,000 Rdl.; thi da vindes efter Afregningen paa Kursen ca. 30,000 Rdl. i Sedler for Staten**). Men er Kursen derimod 18 — altsaa en saakaldet »gunstig« Kurs — og der kun sælges for 490,000 Rdl. Banko, men købes som før for 500,000 Rdl. B., saa *tabes* der derimod 12,000 Rdl. i Sedler***).

Reventlow betoner derfor atter og atter, at hvad det gælder om er at forbedre Handelsbalancen, og at alt andet er »Palliativmidler«. Denne Betegnelse rammer saaledes de tvende første af Guldbergs ovenanførte tre Midler; kun det sidste, at ophjælpe Landets Produktion, vilde føre til Maalet. Forsøgte man forinden dette Middels Anvendelse at inddrage Sedler og udmønte Sølv, vilde det blot føre til, at Mønterne forsvandt.

*) Nemlig Forskellen mellem 590,000 og de 620,000 Rdl. C, hvortil de 500,000 Rdl. Bko. efter den af Guldberg forudsatte Normalkurs af 124 vilde svare.

**) Nemlig Forskellen mellem 500,000 Rdl. Bko. à 139 = 695,000 Rdl. C. og 478,000 à 139 = ca. 665,000.

***)) Nemlig Forskellen mellem 500,000 Rdl. Banko à 118 = 590,000 Rdl. C. og 490,000 Rdl. Banko à 118 = 578,000 Rdl. C.

Han ender saaledes: »Til Slutning maa jeg endnu tilføje, at jeg ikke holder en høj Kurs for at være en Lykke for Staten — — men den høje Kurs' Følger ere ikke alle skadelige, og dette alene har jeg søgt at bevise.«

Under 3. Maj svarer GULDBERG bl. a.: »Dersom Danmark var en Ø i Sydhavet, afreven fra Samfund med alle andre Folk, staar det fast, at det var os det samme, enten vore Penge vare ueftergørlige Banko-Sedler eller Mønt, men da Danmark nu staar i en uophørlig Omsætning med det øvrige Evropa, — — — saa er endogsaa indenlands, hos os selv, ikke 139 Rdl. i Sedler af lige Værdi med 139 Rdl. i klingende Mønt«, thi vel sige vore Love saa, »men hele Evropa siger nej.« I Modsætning til Reventlow maa han fastholde, at der til Handel ej alene udfordres Varer, men ogsaa Mønt, Guld eller Sølv, og at følgelig det Land, som mangler Mønt, vil komme tilkort i Verdensomsætningen.

Hele dette sære Ordskifte er i mer end een Henseende mærkeligt. Man kan vanskelig frigøre sig for det Indtryk, at Modstanden imod Gulbergs Plan i meget gøres for Modstandens Skyld. Thi den har aabenbart to Mangler: den munder ikke ud i positive Modforslag, men kritiserer egentlig kun, og dens Kritik bevæger sig væsentligt kun i det teoretiske. Særlig gælder dette Reventlows Indlæg. Der er noget drilagtigt i dette: medens Jorden brænder under Fødderne paa Guldberg, og store Bekymringer synes ham at forlange store og øjeblikkelige Handlinger, og medens Reventlow selv ikke kunde nægte Tingenes slette Tilstand — saa ganske rolig at sætte sig til teoretisk at drøfte hvorvidt ikke en høj Agio paa Papirspenge under visse Omstændigheder kunde være en Fordel for Landet. At bringe Guldberg i Forlegenhed med at finde en god Begrundelse, at faa ham til at indvikle sig i Modsigelser og give sig Blottelser ved at røbe sin i og for sig undskyldelige Mangel paa praktisk Indsigt i Kurs- og Pengeforhold — dette er det, som synes først og fremmest at have ligget de tvende Herrer paa Sinde. Guldberg var selv for meget af en Teoriens Mand — ja, af en nationaløkonomisk Dilettant, der elskede de store Vuer og nok holdt af at vise, at han havde sine Ræsonnementer i Orden — til ikke at lade sig standse og opholde paa sin Vej af en sliq abstrakt Diskussion som en anden Geert Westphaler, for hvem Lejligheden til at give en Udvikling om Forholdet mellem de Tories og de Whigs kun er altfor fristende. Og som de senere Begivenheder

viste, har Guldberg sikkert ærgret sig over saa grundigt at blive sat til Vægs netop i slig en Drøftelse.

For i selve den nationaløkonomiske Grundbetragtning og i den dertil knyttede Kritik var det de tvende Grever, som havde Ret. Under den daværende Pengeforvirring og Papirsoverflod vilde en Udmøntning af 3 Mill. Sølvdaler kun have været som at slaa Vand i et Sold, de var straks løbne bort igen. Den gamle Skatmesters Syn paa Sagen stod fremdeles fast: en Cirkulation af Papirspenge krævede en god Handelsbalance, og kun naar man havde et varigt Overskud af Tilgodehavender hos Udlandet, som dette maatte betale med ædelt Metal, kunde man haabe at faa Papirspengene efterhaanden indløste med Sølv.

Det er ligeledes fuldkommen rigtigt, som REVENTLOW hævdede, at i et Land, hvis Papirvaluta er blevet forringet i Værdi, vil der, i hvert Fald forbigaaende, heraf opstaa en Fordel for det paagældende Lands Eksporthandel; denne vil faa ligesom en Udførselspræmie, medens samtidig Indførslen vil blive besværliggjort ligesom ved et prisforhøjende Toldpaalæg. I vor Tid have vi set, hvorledes Papirrublens Fald efter den russisk-tyrkiske Krig fra 3 Reichsmark til 2 R $\frac{1}{2}$, gjorde det muligt for Rusland med Fordel at forsyne Tyskland med Rug, til Trods for de daværende usædvanligt lave Priser. Tidligere havde det været en Trossætning i Tyskland, at der ikke kunde blive Tale om en regelmæssig Import af russisk Rug, naar Prisen var under 140 Reichsmark. Nu faldt Prisen til 120 R $\frac{1}{2}$ og Importen kom alligevel, endog i overvældende Omfang. Forklaringen var denne, at ved en Pris af 120 R $\frac{1}{2}$ kunde den St. Petersborger Eksportør, naar Rubelkursen var 2 R $\frac{1}{2}$ og de 120 R $\frac{1}{2}$ altsaa svarende til 60 Rubler, betale 7 Rubler 50 Kopeker for en Tschetwert Rug, leveret i St. Petersborg, og denne Pris gav, naar Omkostninger, Jernbanefragt, Handelsavance osv. regnedes fra, Kornproducenten i Ruslands Indre en Nettopris hjem af 3 Rubler 50 Kopek. Men havde Rubelkursen vedblivende været 3 R $\frac{1}{2}$, saa at de 120 R $\frac{1}{2}$ kun havde svaret til 40 Rubler, vilde paa samme Vis Petersborger-Eksportøren kun have kunnet give 5 Rubler pr. Tschetwert, og den russiske Kornproducent vilde kun have faaet 1 Rubel hjem. Papirrublernes Værdiforringelse gav altsaa den russiske Bonde en Eksportpræmie af 2 $\frac{1}{2}$ Rubel.

Mulig har der ogsaa foresvævet den store Landboven, Grev REVENTLOW, noget i samme Retning: hvad der af danske Agerbrugsprodukter kunde eksporteres, gav under den slette Kurs Landmanden store Penge — hvad han ved Parikurs fik 122 $\frac{1}{2}$ Rdl. for, betaltes nu med 140 à 150 Rdl. Saa længe de indenlandske Priser over hele

Linien ikke var stegne i et til Papirvalutaens Værdiforringelse svarende Forhold, var dette unægtelig en god Forretning. Det er en Slags agrarisk Nationaløkonomi, i Slægt med den samme Nationaløkonomi, der i vor egen Tid har fordømt Danmarks Overgang fra Sølv-til Guld-Mønt i Halvfjersernes Midte, fordi det engelske £ i Tiaarets daarlige Slutningsaar under en Sølv-Møntfod vilde have givet den danske Landmand 22 Kroner i Behold.

Paa en Maade viser Reventlow sig saaledes som en fortræffelig Nationaløkonom, og det allerede for meget over Hundrede Aar siden, paa en Tid, da den teoretiske Forskning i dette Fag lige havde holdt sit Sejrsindtog i Verden. Alle kender vi og skatter Bondevennen CHRISTIAN DITLEV, men at han ogsaa paa andre Omraader end den sociale Agrarøkonomis, altsaa selve Landbosagens Omraade, var en forfaren Teoretiker, snild og dreven som Faa, dog stedse med et agrarisk Tilsnit — derom har vel kun de Færreste vidst Besked.

Men om dette nu end er saa, saa bør det dog visselig tilføjes, at i dette Tilfælde hjalp hans Teoretiseringen ham ikke til meget andet end til en ufrugtbar Opposition. Thi hvad Danmark havde at udføre af Landbrugsprodukter, vejede just ikke den Gang synderligt i Vægtskaalen, og det meget mere og andet, Landet havde at udføre, var netop *udenlandske* Produkter, som det havde indkøbt i dyre Domme og for Størstedelen paa Kredit, og som altsaa nu eller i den nærmeste Tid skulde betales — og, da det var til Udlandet, ovenikøbet betales med rede Sølv eller Veksler. Under disse Forhold var vore Papirspenges fortsatte Værdifald, ogsaa efter Reventlows egen Teori, et Onde. Og naar han selv lagde saa megen Vægt paa Handelsbalancen — og med Rette — saa var al hans Tale, saa længe Handelsbalancen var os imod, kun en daarlig Trøst. At Handelsbalancen nok vilde vende sig af sig af selv, naar blot Tingene fik gaa deres Gang, deres egen Gang, var atter i Teorien god Nationaløkonomi*). Men man kunde ikke forlange, at den skulde virke overbevisende paa en Mand som Guldberg, der nu en Gang havde sat sig i Hovedet, at man for enhver Pris maatte have Tingene til at gaa i en hel anden Gænge. Og var det endelig saa sikkert, at Handelsbalancen vilde vende sig? Naar først

*) Naar den Hamborgske Banko-Daler fik en ekstrahøj Købekraft overfor danske Produkter, skulde det teoretisk set blive saa fordelagtigt at købe i Danmark, at dette Land snart maatte faa Vekselkrav paa Udlandet, medens Danmark med sin lidet kobekraftige Courant-Daler maatte afstaa fra al overflødig Import. Men, som alt sagt, — der var meget købt paa Kredit i Udlandet til høje Priser, som *maatte* modtages og betales; endnu større Kapitaler var ligefrem laante i Udlandet og anbragt fast, men Pengene maatte alligevel nu betales straks tilbage, da Laanene var sket i Vekselform, og ingen Veksler mer blev fornyede.

Pengevæsenet var rokket, og Landets Varerigdom enten usælgelig eller tvangsrealiseret til Spotpris, saa kunde det i hvert Fald vare længe. Hvad det da ogsaa gjorde!

Men Sammenstødet mellem de unge Grever og Guldberg var kun paa Overfladen en økonomisk Drøftelse, en teoretisk Kaardekrydsning. De valgte at stride paa det Felt, hvor Strid bød sig lettest til. De stred for Stridens Skyld. De fægted ridderligt med Dialektikens blanke Vaaben og Dupsko paa Fleurettten. Men det brændte dybere i Sjælen. Bag alle de høflige Talemaader og teoretiske Parader lurede der Had og Haab.

Hele Statslivet i 1783 havde dobbelt Bund. Derfor var det i Sandhed et mærkværdigt Aar, ikke blot paa Grund af den »aerostatiske Machine«, som den lille Kronprins havde »indtaget« Schimmelmann ved at forklare ham under Tafflet. Heller ikke paa Grund af det vulkanske Udbrud paa Island, som dog var saa ødelæggende stort, »at Aarbøgerne ej skal kunne opvise dets Lige«. Men *det* Jordskælv var jo ogsaa saa fjernt — at den *hjemlige* Jord skælved og slog Revner under Guldbergs Fødder, ændsed han ikke. Og dog var det saa, at de skjulte Kræfter under ham trak sig truende sammen. Det Drama, der blev spillet foroven, paa den aabne Scene, var ikke det virkelige, ikke Tidens Drama. *Det* blev spillet *under Dække*.

Had og Haab — hvorved tænkte man at slukke Hadet — hvoraf øste man Haabet?

ET sælsomt Stykke Kongesaga — — —
 I de Dage, da Guldberg styred Land og Rige, gik der en liden lyslokket Dreng tavs og tyst omkring i Kongeslottenes Sale. Spinkel og spædlemmet var han, svagelig og sen til at trives, træg til at tage efter; men lidet underligt tyktes det, thi han var en Svæklinge-Søn, og sjelden er Gren bedre end Bul. Af Væsen var han sær og sky, trøg og treven — kantet og kejtet i Holdning og Lader, og for det meste var han tavs og tankespredt. Meget agtede man ej paa hans Færd; ensom og stille blev den derfor.

Drengen var CAROLINE MATHILDES Førstefødte — i sine spæde Aar fostret op, efter Struensees Lægeraad, i Barskhed sammen med et Bondebarn, ofte forsømt og glemt, altid næsten overladt til sig selv. Det er sandt sagt, at den Lilles halvnøgne Legeme ofte timevis blev udsat for Is og Sne, saa han havde store Frostknuder paa Hænder og Fødder. Ligeledes, at man gav Børnene Grød i en Skaal, saa de kunde gaa til og spise deraf, naar deres Lyst tilsagde det, hvoraf Følgen blev, at de sloge Grød og Skeer af Munden paa hinanden, naar Maden gik til Bunde eller den Ene troede, at den Anden fik for meget. Mælk gav man dem i en Flaske, som snart blev slagen itu, og gik da disse Børn med bare Fødder mellem Glasskaarene.

Da han mistede sin Moder ved hendes Fængsling og følgende Forvisning, fik han vel bedre legemlig Pleje en Stund. Men næppe 6 Aar gammel »kom han til Mandfolkene« og nød ikke senere godt af mild, kvindelig Omgang. En Majdag i 1775 — faa Maaneder efter, Barnet havde fyldt sit ottende Aar — bragte man ham Budskabet om hans Moders Død. Da han modtog denne Tidende, forblev han tavs som altid og uden Taarer. Men siden mælte han: »Nu haaber jeg, Mo'r er i Himlen.«

Som Aarene led, og hans høje Kald mer og mer maatte rinde de Herskende i Hu, fik han efter sømmelig Skik Prinsers vanlige Om-

givelse og Optugtelse: en statelig General til Hovmester, en lærd Skrifteklog til Lærer, et Par i Æt passelige Ynglinge til sin personlige Tjeneste, saa og en Kammertjener, som tilmed var Kirurg. Og da den lille Prins blev lige stor nok til selv at fatte Fornøjelse ved Tanken om et Giftermaal med en jevnaldrende Barneprinsesse, ledede hans Hovmester ham ovenikøbet saa vel, at Drengen selv ved at gennemgaa Listen over Evropas Kongehuse tvende Gange »standsede og blev staaende ved samme Sted«, og saa heldigt var det, at der paa dette Sted netop stod den Prinsesses Navn, som hans Stifbedstemoder JULIANE MARIE havde udkaaret ham*).

Og saaledes syntes Alt at tyde godt og vel.

Men som Kongesønnen gik dér tavs og taalig om, tærede han paa megen Ringeagt og rugede over mangen dulgt Spot. Thi endda Skallen var hærdet, var han dog indvortes saar af Sind og dertil fuld af Selvnøje. Og hver en Krænkelse bed ham saa meget bitrere, som han var faafængelig og umyg, egenraadig og saare stridig. Havde han først faaet en Tanke, holdt han den stædigen fast og slap den sjælden siden, og mindst om den gjorde ham større i egne Øjne.

Saaledes syntes han just, da han var bleven 13 Somre gammel, at have hildet sig i den Tro, at Rigets Styre nu egentlig tilkom ham som myndig efter Kongeloven — om han havde været Konge nemlig; men Kongen, hans Fader, var jo levende død, vidste han, og hvem var da nærmere end han? Derfor blev det ham endmere utaaleligt at blive overset og tilsidesat som en liden Gut.

Men da man Intet mærkede paa ham, uden det, at han var faamælt og svared tvært og kort, naar man talte til ham, saa glemte de Styrende det gamle Ord: tro ej stille Vand og tiende Mand. Og ikke spurgte de ham eller kærede sig om, hvad for sære Tanker den kongelige Dreng vel egentlig monne gøre sig.

Nu led det hen paa Sommeren 1781, og da hændte det, at det stundom skød saa stærkt op i Drengens Sind med Trods og Tru, saa hastige Svar undslap ham og røbed Blodets Uro. Saaledes er det fortalt, at da han en Dag spiste hos Enkedronningen paa Fredensborg, blev hun ved at nøde ham til at tage mere Mad, hvorover han tilsidst i en saare fortrædelig Tone udbrød: »i *Appetiten* kan man dog allermindst rette sig efter Andres Hoveder.« Og fik da Ordenes Tønefald og Svarets Heftighed Dronningen til at stirre uroligt paa ham og til sidenefter stundom at tænke tilbage derpaa.

*) En Datter af Preusserkongen Frederik den Stores Brodersøn (den senere Kong Frederik Wilhelm II), Frederikke Charlotte Ulrica, Prinsesse af Preussen; hendes Moder var en Niece til Juliane Marie. Giftermaalet var blevet foreslaaet af Frederik II.

Saa var det en anden Gang paa Fredensborg, at han som vanlig stod ensom og henfalden i sine egne Tvivlsmaal og Tanker, og støttede han da sin Haand paa et Spejlbord. I det samme gaar Dronningen tilfældig forbi, hendes Blik strejfer Barnets brune og barkede Haand, og hun udbryder ligesom ved sig selv: »das ist auch eine echte Bauernfaust.« Prinsen for sammen, knytted Næven som til Slag, og ude af sig selv slænger han hende de Ord i Ansigtet: »aber wo sie angreift, da hält sie fest.« Da studsede Dronningen, girrede efter Aandedrættet og trak sig sky tilbage — og saa har Frederik som gammel Konge fortalt det, at den Gang gik det først ret op for ham, at han havde Herskerkaldet og Myndighed med til at trodse sig det til.

Paa slig Vis fæsted sig i hans Hu Lysten til at styre og Troen paa egen Værdighed. Men bitrere blev ham da ogsaa Misforholdet mellem Haabet og Virkelighedens Ydmygelser, og ikke mangler det paa Lejlighed til at rippe op i den smertelige Følelse heraf.

En Gang hændte det sig saaledes, at han ved et Taffel lod falde nogle haanlige Ytringer om, at Kongens Krigsskibe vel allerbedst burde kunne bruges til Købefærd, og da Guldberg nok mærked, at det var ham, som skulde tage dette til sig, og derfor svarede Kronprinsen skarpt, kom de i Mundhuggeri med hinanden. Prinsens Hovmester tvang ham da siden til at gøre Guldberg en Undskyldning, og gik dette Drengen saa nær til Hjerte, at han harmedes tvefold paa Guldberg.

En anden Gang, er det fortalt, var Prinsen Onsdag Aften til Stede ved et af Dronningens Spillepartier, og gik han da fra Bord til Bord for at søge Samtale, men Ingen ændsed ham, hvorover han tilsidst blev baade vred og ked. Men da hændte det endnu værre, at just som han mismodig og treven vilde trække sig tilbage, greb hans Hovmester ham fat i Kjoleskøderne og nødte ham til at blive, for at høre noget paa en Sang, endda han ikke kunde udstaa den Sængende, en Jomfru Møller.

Begge disse Gange brød hans tavst tilbagetrængte Harme utøjlet frem bagefter, da han blev ene paa sit Værelse, og begge Gange skal han hos sig have haft den, som kunde puste til Ilden.

SCHLANBUSCH hed en af de Pager, som var i Kongesønnens Tjeneste. Den første og mest fortrolige hed JOHAN BÜLOW, en ung Mand, som var Kronprinsen af Hjertet hengiven, ofte bøded paa hans Brist og hjalp sin Herre med Raad og Daad, saa snildeligt endog, at denne ikke ret mærked, hvad Haandsrækning han fik. Men Bülow var tillige veg og myg, uglad ved at skulle vove, trøg til Handling,

ordspag og saare artig. Schlanbusch var da en hel anden Mand, munter og snaksom, dristig til Daad, lysten paa Livet og kvindekær, dertil ærgerrig, lidet kræsen paa Udveje og snar til at spinde Rænker. Han var da visselig nok den Rette for Prinsens Sindsstemning — maaske ikke den bedste Selskaber, men hvo Ild vil have, maa lede i Asken.

Saa lagde da de Tvende, Kongesønnen og Lykkeridderen — men den Gang var Bülow syg — Raad op imod de Styrende, fordi den første ikke vilde høre Jomfru Møller, og den anden vilde gifte sig med en dydig og dejlig Pige, han ikke kunde faa fat i paa anden Vis. Og dog var Danmarks gode Skæbne over dem Begge, og hvad Ungdom og Overmod, Dreng-Trods og Knøse-Traa lagde op i Uforstand og Letsind, det vendte sig Alt til det Gode for Land og Rige, Kongehus og Folk.

Længe har sikkerlig de To talet sammen, og paa alle Veje fundet Vanskeligheder; thi hvad de nu havde sat sig for, havde den voveligste Vidde og kræved vise Raad, slige som unge Mænd have ondt ved at lede frem. Kun dette var de straks begge enige om: at holde Bülow udenfor; thi hans Hjerte vilde ræddes, vidste de, for det Store, her skulde voves; og hans retsindige Rædsel vilde maaske have tynget deres Samvittighed som Bly. Men til Gengæld maatte en anden Hjælper findes, og en stor Hjælper maatte det være, en Mand, som man trygt kunde trøste sig til at give Ledelsen i Haand. Og saaledes falder da Tanken paa BERNSTORFF. Den faldne Statsmand maatte ogsaa for dem begge to staa som en mægtig Skikkelse, myndig og maalklar, vennesæl og højbaaren, en Stormagt i sig selv. Og dog skulde de her hos ham straks lide noget af en Skuffelse, saa vist som Bernstorff maatte skuffe deres barnlige Tro paa, at en Sammensværgelses hastige Støbning var nok til at skabe Undere.

Nogenlunde let gik det med at faa skikket Brev og Budskab til Greven. Dronningens Pagehovmester RIEGELS, en senere ret navnkundig Historieskriver, men ellers en Mand af ilde Rygte, blev sat i Kundskab om Forehavendet, som pirrede hans Rænkelyst saare, og da han sammen med Dr. MÜNTER stod i skriftlig Samkvem med den værdige Procantsler i Kiel, Dr. CRAMEK, og denne igen med Grev BERNSTORFF, saa fik man paa denne Vis og gennem disse Mellemlid Bernstorff skikket et Brev fra Kronprinsen i Hænde — thi at skrive lige til denne voved man ikke, da det straks vilde have vakt Mistro og bragt Spejdere i Marken.

Ikke vides det med Sikkerhed, om Bernstorff straks gav Svar og da hvilket. Men heller ikke tiltrængtes det egentlig, thi blot det, at

der gik Bud fra den vordende Konge, medens Kongen selv var levende død, maatte vare den kloge Bernstorff om, at der var noget i Gære. Men Ungdommens Utaalmodighed var over de Sammensvorne, og de brændte efter at komme i rigtigt Samlag med Greven, faa en Omvæltningsplan lagt til rette og dens Udførelse sikret. Man forsøgte da at formaa en Kammerherre EYBEN, som gik paa Rejse i Høsten 1781 og da vilde komme i Bernstorffs Nærhed, til at være Budsending til denne: dog fra ham hørte man intet siden.

Vinteren gik nu til Ende, og da det vaarede, greb Schlanbusch selv et Paaskud for at komme bort og faa Bernstorff i Tale. Fik han da i Forsommeren 1782 Tilladelse til at gaa til Badestedet Pymont samtidig med sin Onkel General SEHESTED, hvis Datter just var den dydige Jomfru, han attraaede, og med hvem han ogsaa var trolovet. I Juni rejser de da alle Tre.

Schlanbusch farer nu til det Holstenske og finder Lejlighed til fra Kiel at faa aftalt en Sammenkomst med Bernstorff. Denne finder Sted paa Grevens Gods *Borstel*. Her bragte Schlanbusch Brev og Ærinde med fra Kronprinsen og taled længe med Bernstorff, først paa Fransk, men siden efter paa Dansk, da Greven ej kunde forstaa hans Franske. Det synes nu, som Schlanbusch har villet, der snarlig skulde voves meget og voldsomt, men Bernstorff kun har svaret tvært og tilbageholdent. Schlanbusch skal da efter eget Sigende have slaaet paa, at Prinsen maaske bedre kunde bruge STEMANN, som ventelig baade havde det rette Mod og Skarpsind. Men dette vil han ikkun have sagt paa Skrømt, som en Brand i Næsen paa Bernstorff, thi hele dennes Kres led kun Stemann ilde og vilde sikkert nødig se ham høste Frugterne af Guldbergs Fald, om det lykkedes. Ved at høre dette kaster da Bernstorff al Tvivlraadighed og Tøven til Side og giver sit Løfte om at ville være med — dog paa det Vilkaar, at Kronprinsen maatte vente, til hans Daabspagt var blevet stadfæstet. Siden besøgte Schlanbusch ham atter paa hans Gods i det Meklenborgske, og der blev det da aftalt, at Bernstorff skulde sættes i Stand til at følge Gangen i Alt, hvad der skete i Danmark, og at der som paa-lidelige Mellemmænd skulde vælges de unge Grever REVENTLOW og ERNST SCHIMMELMANN. Og saa blev det.

Nu gaar Schlanbusch hjem over Berlin, men da han kommer her til Hove, farer Kronprinsen ham straks i Møde og spørger bristefærdig af Utaalmodighed: »Naa, kommer han eller ikke«? hvormed han mente Bernstorff. Nær var derved Alt blevet røbet, men Schlanbusch havde Aandsnærværelse nok til at svare, at hans Svigerfader, Generalen, ej var saa vel, at han straks kunde gøre Prinsen sin Opvartning.

Dog blev Mistanke vakt, men nu kom dette Schlanbusch til Gode, at han var draget hjem over Berlin, thi ved Hoffet tænkte man sig da, at den lille Prins var blevet ked af sin Barnebrud (hvad han ogsaa var og alt havde givet lydeligt til Kende), og derved blev Mistanken vendt i fejl Retning.

Siden fortæller Schlanbusch Kronprinsen Alt, og denne bliver da saare glad og tryk. Tænker da dette, at det nu kun gjaldt om at skynde paa sin Konfirmation, — og da han snart fyldte 15, kunde den efter hans Mening ej mere synderlig opsættes — saa kom Bernstorff og Befrielsen lige bagefter.

Nu blev altsaa, efter den med Bernstorff truffne Aftale, begge de unge Grever REVENTLOW samt deres nære Ven ERNST SCHIMMELMANN indviet i Sammensværgelsen. Og derved kommer en regelmæssig Brevveksling i Stand med Bernstorff, i det Brevene kom til at gaa fra Kronprinsen gennem JOHAN LUDVIG REVENTLOW til dennes Gods *Trolleborg* paa Fyen, derfra videre med Bud over Sandberg til Cramer i Kiel, og fra denne atter til LOUISE STOLBERG paa Tremsbüttel, hvorfra de endelig gik med Ilbud til BERNSTORFF — og samme Vej tilbage. Ofte vare de skrevne med Chifre og bleve dechifrerede af Louise.

Saa er det dernæst fortalt, at den første Plan, der fattedes, var denne: en skønne Dag at overrumple og afsætte de hidtidige Herskere med Vold og Magt, og under Henviisning til Kongens Sindssygdøm overdrage Tronarvingen Kongeretten til Riget. Om nu dette er rigtigt eller ej, og man *derfor* tiltrængte mititær og lovkyndig Bistand — nok er det, at de S sammensvorne, som jo og mest var unge, ufriste Mænd, ikke paa egen Haand voved sig til at bringe noget til Udførelse under Bernstorffs Fravær, og derfor ønskede andre og da helst ældre og forfarne Mænds Raad og Hjælp; ej heller var det vel muligt at sejre uden Magt og Skin af Lovlighed. Man følte sig altsaa for hos tvende højtstillede Mænd, den skarpsindige Lovlærde, Generalprokurør HENRIK STAMPE, og General HUTH (som efter Nogles Fortælling skal have været udset til at foretage selve Regeringsforandringen som en anden Oberst Köller). Lod da den første, som han ikke ret forstod Rækkevidden af Spørgsmaalene, hvorfor man først ej gik videre ind paa Sagen med ham; men den anden, som var en illsom og fyrig Mand, greb straks med Begærlighed de faldne Antydninger og stillede sig beredvillig til Kongesønnens Tjeneste.

Nu er det sagt, at man fra nogle af de S sammensvornes Side derpaa byggede saa hastigt et Haab, og saa dumdristige Planer, at RIEGELS paa Kongens Fødselsdag d. 29. Januar 1783 var inde i hans Værelser for at efterse Laasene, om der var Skodder paa Dørene, og med

hvilken Slags Nøgler de kunde lukkes op, og skal han endogsaa have faaet en gammel Hovednøgle af den salige Konges gamle Kammer-tjener, som nu var Etatsraad og boede i Helsingør.

Dog, om alt dette er sandt, saa synes ikke alle Deltagerne i lige Grad at have delt Riegels og Schlanbuschs hovedkulds Iver for at fjadre og fare til, blot for at faa Alt gjort af i en Skyndsomhed. Mulig har ogsaa Bernstorff, som fik alle Ting at vide og borte fra ligesom leded Alt, raadet til Varsomhed. I hvert Fald søgte JOHAN LUDVIG REVENTLOW i de samme Dage ved fornyet Samraad med Stampe at sikre sig, man blev paa den rette Side af Loven, hvorum mere siden.

Da hænder det imidlertid, at der kommer Brev fra Kongen til Prinsens Hovmester — d. 13. Januar 1783 — og heri fastsættes Palmesøndag 1784 som Tiden for Kronprinsens Konfirmation. Herover skal dog Kronprinsen i første Øjeblik være blevet blot endnu mere harmfuld; thi for det unge Sinds Utaalmodighed syntes det saare haardt at skulle se Tiden for sin Manddoms Stadfæstelse rykket ud mindst et Aar endnu, endda han selv havde ment, at allerede hans trettende Aar — og nu var han femten — havde givet ham Ret til Rigets Styre, endsige til at konfirmeres. Og denne Forhaling traf ovenikøbet ind, just som han var midt oppe i Drøftelsen af Planer, hvis Iværksættelse skulde føre ham hastig og afgørende til Maalet.

Under disse Forhold er det da, at JOHAN LUDVIG REVENTLOW, delende sin Kronprins' Utaalmodighed, paa Januar Maanedes næstsidste Dag retter de tvende Spørgsmaal til Stampe, om det ikke maatte holdes for »rimeligt og anstændigt«, at Kronprinsen blev »jo før jo hellere« komfirmeret — og »om det ikke var rimeligt og nyttigt, at Hs. kgl. Højhed jo før jo heller tog Del i alle Sager af Vigtighed og altsaa Sæde i det Geheime-Conseil.« Det lykkedes Reventlow at faa Stampe til at diktere sig Svar paa disse tvende Spørgsmaal, og var begge Svarene, om end gennem Omsvøb, bekræftende.

Men medens nu alt dette gik for sig, var der helt uventelig truffet noget ganske andet ind, som krydsede de forhastede Planer. Det er allerede fortalt, hvorledes Prinsen haardnakked havde tiet, nu snart halvandet Aar, overfor Bülow, og det, skønt det til Tider var saare vanskeligt, da Bülow næsten altid var om ham og ellers i alt havde hans Fortrolighed. Derfor maatte ogsaa Prinsens Kammertjener og Kirurg (BODENDICK) indvies i de hemmelige Raad, for at denne ubemærket kunde fly Kronprinsen Bernstorffs Breve om Kvælden, naar han klædte Kongesønnen af; thi saa længe var Bülow inde i sit eget Værelse. Saaledes var det lang Tid gaadet, og Bülow anede Intet.

Men under den svare Tvivl og Tvedragt, som særlig efter Kongens Brev raaded i Prinsens Sind, brast en Dag hans Tværhed og Tavshed, og hans Tungebaand løstes. Og da siger han med Et BÜLOW Alt, hvad som sket var, men dertil dog ogsaa dette, han ej længer vilde gaa og daies med som med Barn i Gangkurv og lade de Andre skære og skabe alt mellem sig, hans Kongebyrd til Trods.

BÜLOW blev, som SCHLANBUSCH nok havde tænkt, slagen af Forfærdelse over Alt, hvad han fik høre. Men Schlanbusch siger sig selv at have truet ham til Intet at røbe, i saa Fald kunde han være »hellig overbevist om inden faa Timer at miste Livet«, og dette skal da have bundet Bülow. Mere troligt er det dog, at Sagen alt da heldigen var bragt saa langt, at den kun kunde komme i anden Gænge, men ej aldeles stanses. Og herefter maatte Bülow vide at rette sig.

Herom er der nu dels af Bülow selv fortalt, dels efter hans Tilskyndelse og Udsagn af en Anden berettet, at da han var kommen sig af sin første Skræk og Forundring, og havde faaet Indblik i, hvorledes Alt stillede sig, saa bad og besvor han Kronprinsen endelig ej give sit Minde til noget som helst voldsomt eller overilet Skridt. Naar Prinsen blot vilde bie paa sin Time efter Kongens Bud, vilde Alt endnu kunne naaes, og eftersom de Styrende dog derved havde tilkendegivet Agtelse for hans Fremtidskald, kunde han heller ej længer holde sig helt uforfaet. Overfor Kongen sin Fader, skulde han handle, som han selv vilde, hans egen Søn en Gang skulde handle overfor ham, og aldrig glemme eller tilsidesætte den kongelige Myndighed, som en Gang skulde vorde hans eget Eje og da ogsaa hans Skjold og Væрге.

Saadanne Ord vil Bülow efter eget Sigende have sagt, og da nu hans unge Herre og han tog paa at tale sammen, fik Bernstorffs Breve frem og Alt gennemtænkt, saa enedes de om (da Bernstorff dog var borte og kun saa paa Afstand, og alle de Nærværende var unge, uprøvede Mænd), at henvende sig til en gammel, forfaren Statsmand som SCHACK-RATHLOU og saa høre hans Raad. Men denne var, som det vil mindes, ogsaa misfornøjet med Guldberg og havde taget sin Afsked; dog Reventlow'erne holdt ham for svagsindet og vankelmodig, tilmed og for en Fjende af Bernstorff, og kun med Møje lykkedes det Bülow at faa Lov til at udlade sig for ham om Sagen og endda kun efter han med Brev havde bevist, at Schack-Rathlou i sin Tid havde modsat sig Bernstorffs Afskedigelse.

Dermed gik Bülow altsaa til Schack-Rathlou og aabenbarede denne værdige Herre alle Ting. Og nu synes alle sindige Mænd, som holdt med Kronprinsen og vilde ham vel, at have taget det Raad op, at

han rolig skulde afvente sin Konfirmation og dermed følgende Indtrædelse i Statsraadet. Biende Mand fanger Bør, og for en gammel Mand som Schack-Rathlou tyktes et Aars Tøven kun at være en føje Tid.

Man var da kommet ind i den Maaned, Vinteren begynder at blides, og som derfor hedder Blidemaaned, og eftersom det nu i de samme Dage hændte, at Sammensværgelsens uroligste Hoved, SCHLANBUSCH, blev fjernet fra Hove og fra Prinsen, fordi han havde besvangret en Kammerpige ved Hoffet, saa vandt dette vise Raad tilsidst Fremgang. — —

— Men skønt saaledes Guldbergs *bratte* Fald var afværget, saa blev derved kun Gravningsarbejdet under hans Fødder sikrere i sit Anlæg og sin Udførelse. Thi nu var det kommet dertil, at hemmeligt Sambaand var knyttet mellem de sindigste og de daadkraftigste Mænd. Unge og ivrige Folk som Greverne REVENTLOW bar Ved og Tønder til den underjordiske Ild, prøvede og forfarne Statsmænd som BERNSTORFF og SCHACK-RATHLOU dæmpede Luerne, men lod snildelig Baalet brede sig og næres i Styrke. Og saaledes beredtes Alt paa det bedste til det Tidspunkt, da Flammerne kunde bryde frem i Grunden og fortære deres Ofre.

Dog paa Overfladen var Alt roligt. Atter holdt Prinsen ved sin sædvanlige Vis med Tværhed og Tavshed og ligesaa med sine ensomme Færder. Stundom har vel hans Tanker stævnet fremad og Haabets Lysning kastet Skær over hans Ansigt, men oftest var han mut og sær. I Løndom bar han sin Skat, sin *Kongstanke*, og vogted den vel. Thi Giørsom skal gørligen gemmes.

MEDENS de høje Herrer i Kongens og Bankens Raad drøftede Finansernes Fremtid under alskens teoretiske Overvejelser, havde talrige Efterretninger alle Vegne fra oprullet Virkelighedens sørgelige Billede af vor oversøiske Handel for de skrækslagne Købmandshuse — og dette levned intet Haab om lysere Tider.

Erkendelsen heraf virkede saa meget mere bedøvende, som de fleste herhjemme paa ægte dansk Vis i det længste og til det sidste havde vægret sig ved at tro og se. Alle Tegn til Trods havde man blot hengivet sig til patriotisk Harme over Sandsigerne og deres formodede slette Hensigter. Omkring Aarsskiftet 1783 var det saaledes gaaet haardt ud over DE CONINCK, hvis Forsyndelse netop var den: at vide forud og deraf drage sine Slutninger i Tide. Det allerede tvende Gange omtalte Salg af en større Post Vestindiske Aktier den 27. Septbr. 1782 havde noksom vist dette. Omtrent en Maaned senere, nemlig den 29. Oktbr., maatte de Coninck & Reiersen paa given Anledning oplyse det tidligere nævnte Amsterdammer-Hus PYE RICH & Co. — paa hvis Vegne Firmaet havde 170 Østersøiske Aktier i Pant, hvoraf 20 ønskedes ombyttede af Depositor med 4 Vestindiske — at de *Vestindiske* Aktiers daværende Værdi omtrent var 720 Rdl., de *Østersøiskes* kun 130, »dog uden nogen Mulighed for at realisere nogen Mængde«. Da nu, som alt ommeldt, netop kort efter flere hollandske Huse opsagde lignende Laan, der vare ydede københavnske Firmaer imod Depositum af Aktier til høj Kurs, og da endvidere hollandske Aviser i Begyndelsen af 1783, som ligeledes berettet, angreb den danske Stats Kredit og bragte de danske Fonds-Kurser til Fald, blev de Coninck paa Grund af sine gamle hollandske Forbindelser mistænkt for at være Ophavsmand hertil — og som Bevæggrund angav de forblommede Sigtelser en Aktiespekulation, der krævede en kunstig Baisse (jfr. nærmere ovf. S. 17).

Som naturligt var, blev DE CONINCK saare altereret over saaledes

at blive beskyldt for en »Forbrydelse«, hvorom »Tanken alene« var nok til »at isne hver Sjæl, som har mindste Gran af Følelse«. I en Redegørelse, som han i Slutningen af Januar 1783 forgæves søgte at faa frem i et Hambørgsk Børsblad og derfor siden maatte udgive i Pieceform, paaviser han træffende og tydeligt, hvorledes kun det, kloge Folk forlængst havde indset, nu var indtruffet: med Krigens Ophør var Konjunktur-Grundlaget for Handelsselskabernes Indtægts-Overflod brat sunket sammen. Men dette kunde i og for sig ikke have nogen Indflydelse paa de *danske Fonds*, thi Fonds er Statsgæld, Aktier Privatgæld (private Foretagenders Gæld), og denne kom altsaa ikke hin ved. Steg eller faldt Statspapirernes Kurs, forhøjedes eller formindskedes Nationalkrediten, og derigennem kunde vel *indirekte* ogsaa Aktiepriserne paavirkes, men omvendt kunde en Undervurdering af private Gældsforskrivningers Værdi ikke rokke Fondskurserne, hvis Tilliden til Staten og dens Pengevæsen ellers vedblivende var den samme.

Heri havde ganske vist DE CONINCK Ret — og Grunden til de danske Statsobligationers Kursfald i Holland var ogsaa, som vi have set, en hel anden end de synkende Aktiekurser, nemlig dels de danske Papirspenges Værdiforringelse, dels den Omstændighed, at det nyaabnede danske Statslaan i Antwerpen gav 5°/₁₀₀ Rente, medens Obligationerne af det hollandske Laan kun bar 4°/₁₀₀ Rente. Men da det hurtigt blev bekendt i Holland, at den danske Stat just optog hint nye Laan for blandt andet at komme sine Handelskompagnier til Hjælp, og da samtidig de Danske selv i største Omfang søgte at blive af med deres Aktier, var der i Virkeligheden herved givet Hollænderne al mulig Anledning til at vise mindst lige saa megen Mistillid til disse Papirer som til danske Fonds.

De ondartede Angreb paa DE CONINCK vedblev — thi det var kun altfor fristende let at lulle sig ind i den Tro, at den hele Misère kun skyldtes en Fremmeds lumpne Børsmanøvrer, medens Landets egne ophøjede Institutioner i sig selv vare sikre og paalidelige nok. Højest rimeligt har ogsaa den kloge Købmand med sin overlegne kommercielle Indsigt til en Begyndelse trukket ringeagtende paa Skuldrene af Selvtilfredshedens patriotiske Snadren i den hjemlige Andegaard og derved stødt en og anden af den lokale offentlige Menings selvbestalter Herolder for Hovedet — og overfor en slig *Cotin* maatte de Coninck derfor, som han selv vittig bemærker, finde sig i den af BOILEAU anviste Skæbne:

*Qui méprise Cotin, n'estime point son Roi
Et n'a, selon Cotin, ni Dieu, ni foi, ni loi.*

Forbløffende hurtig skulde imidlertid Begivenhederne rundt om os give DE CONINCK Ret i, at man ikke stod overfor en dansk Børsmanøvre, men overfor en Verdenskrise. I selve det rige Holland sank Vekselkursen 13⁰/₀ mod Hamburger-Banko, medens den ellers var 4—6⁰/₀ bedre, og Landet var saa blottet for Penge, at Diskontoen gik i 6⁰/₀, medens det sædvanlig var 3⁰/₀. Og i Hamborg steg den endogsaa til 9⁰/₀.

Samtidig meldtes der fra alle oversøiske Pladser om Overflod af europæiske Varer, trykket Afsætning og synkende Priser. Typisk er en Beretning fra Filadelfia, hvorfra der i Foraaret 1783 skreves herhjem: »et Marked, overvældet med europæiske Varer, et Overtal af Skibe, som her stimler sammen fra alle Kanter — dette er en kort, men sand Afbildning af Handelen her paa nærværende Tid«. Og der tilføjes: »alle andre Pladser i Nordamerika ere ligeledes overvældede af Varer, ja i Forhold endogsaa mere«.

Grunden hertil var først og fremmest den, at de franske Kolonihavne, som under Krigen havde været aabne for de under neutralt Flag færende Skibe, nu atter lukkedes, og de derhen bestemte Skibe maatte derfor alle ty ind til de nordamerikanske Pladser for om mulig at blive af med deres Varer og faa Returfragt hjem. Da der desuden allerede i Forvejen var Hundreder af Skibsladninger svømmende til Amerika paa den Tid, Præliminærfreden sluttedes, maatte uundgaaelig Følgen blive den nys beskrevne, at der i de nordamerikanske Havnestæder ophobedes uhyre Varelagre, og det til Trods for at Befolkningen derovre var udarmet af Krigen, havde faa Penge og til en Begyndelse lige saa faa Eksportprodukter at købe fremmede Varer for. Heraf blev atter Følgen et pludseligt og voldsomt Prisfald — i Løbet af kort Tid kunde man købe f. Eks. tyske Varer saa billigt i Nordamerika, at man med Fordel kunde føre dem tilbage til Hamborg og sælge dem der. Havde de krigsførende Magter, saa længe Krigen stod paa, været i de neutrale Handelsnationers Vold og fundet sig i at betale deres Fornødenheder i dyre Domme og endda være glade til, at de overhovedet fik fremmede Varetilførsler, saa vendte Bladet sig nu. »Jeg er ofte nok blevet bedraget, nu er det min Tur at bedrage« — saaledes bekendte man Stillingen aabent.

Hertil kom nu, at Returladning næsten ikke mere var til at faa, og i hvert Fald kun til jammerligt lave Fragter — og de Varer, der saaledes bragtes hjem, kunde kun afsættes med Tab.

Dette gjaldt ogsaa, ja endog i endnu højere Grad, de *ostindiske* Artikler. Ogsaa i Asien var der ved den forhen omtalte overdrevne Konkurrence, som ny tilkomne neutrale Handelsflaader havde voldet,

blevet ophobet ovropæiske Varer indtil Usælgelighed, hvad der paa hine Pladser kun skete altfor let, da det var yderlig faa Varekvaliteter, som dér overhovedet vare afsættelige. Men endnu værre var det dog, at der rundt om i evropæiske Søstæder, og da ogsaa i Kjøbenhavn, var opsejlet kolossale Lagre af ostindiske Varer, som for Størstedelen var Luksusgenstande, hvoraf Forbruget nu kunde ventes ganske væsentligt indskrænket. For Kjøbenhavns Vedkommende var man ganske vist i Efteraaret 1782 blevet af med betydelige Kvantiteter, men mod Sædvane var endnu meget usolgt, og i Løbet af 1783 ventedes flere store Ladninger. Endnu større var dog Lagrene af *vestindiske* Produkter, navnlig Sukker og Kaffe. Paa alle disse Varebeholdninger, kunde man forudse, vilde der lettelig tabes store Summer, i Stedet der tidligere var blevet tjent paa denne Handel.

Intet Under var det, da al denne græsselige Elendighed ret gik op for hver *Cotin*, at man i sin Fortvivlelse ikke vidste, hvor man skulde ende, og hvor man skulde begynde — at man ikke kunde blive enig med sig selv om, i hvilken Hank man skulde tage fat, og derfor snart greb den ene og slap den, snart greb den anden for ogsaa at slippe den. Nu var Tanken ved Vekselkursen, nu ved Aktiepriserne, nu ved fremmede Obligationers Opsigelse, nu ved dette eller hint Hus' Vaklen eller Vanskeligheder, nu atter ved Pengeværdiens Fald.

Men bedst som Guldberg endelig langt om længe var blevet helt paa det Rene med sig selv om, at det var *Sedlernes Mængde*, som for enhver Pris maatte indskrænkes (o: i Teorien!) og selve Pengevæsenet, som først og fremmest maatte rejses, — saa styrtede blot al Forvirringens Mangefold paany i broget Skiften ind over det arme Menneske og slog alle Forehavender i Sønder og Skaar.

Det blev den bedrøveligste *Maj-Maaned*, den Maj, 1783! Slag i Slag maatte Slukningsmandskabet sendes til Pumperne, thi alle Vegne piplede Ødelæggelsens Luer lystigt frem og rakte deres røde Ildtunger ad alle Redningsplaner paa Papiret.

Den 2. Maj opdagedes der i *Asiatisk Kompagni* — et Selskab af en dog hidtil grundmuret, brand- og dirkefri Soliditet — en Kasse-mangel, som straks maatte anslaaes til over $\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. En af Bogholderen BATTIER udstedt Veksel, der viste »Urigtighed mellem ham og Kassereren«, JAKOB HOLM, opvakte Direktionens Mistanke, og hastig derefter konstateredes det, at der bestod et formeligt Komplot mellem de nævnte Mænd og den administrerende Kassedirektør HAABER, om at besvige Kassen i Fællesskab.

— Den 6. Maj druknede Haaber sig om Aftenen, d. 8. blev Holm arresteret — Battier var straks flygtet til Sverige.

— Den 16. Maj udgik der kgl. Arrestordre imod Kassererens Fuldmægtig, Jakob Lynge, der viste sig at have drevet Handel for Kompagniets Penge i Forening med sin Principal, men som Kongens Foged ikke desto mindre havde nægtet at anholde.

I Mellemtiden var der udgaet Bekendtgørelse om, at Kassererens Kvitteringer i Fremtiden var ugyldige. Rygterne om Haabers Selvmord bredte sig hastigt i Staden og vakte det største Røre.

Ganske naturligt rejste Harmen sig straks og stærkt mod Direktørerne som dem, der burde have foretaget fornødent Kasseeftersyn, og højkrøstet fordrede man overalt, at de tre gamle Direktører, som havde siddet sammen med HAABER, og hvoraf de to sad der endnu, medens den ene netop var frattraadt i Februar s. A., skulde erstatte Selskabet det lidte Tab. Men disse 3 Direktører, som saaledes kunde risikere at blive ruinerede, eller hvis Formue dog vilde blive følelig formindsket, var ingen andre end RYBERG, FABRITIUS og P. VAN HEMERT, altsaa Cheferne for tre af Kjøbenhavns største Handelshuse, hvis pekuniære Anseelse og uindskrænkede Kredit Guldberg netop var saa optaget af for enhver Pris at opretholde. Det var med andre Ord (Guldbergs Ord) »Mænd, der ere værdige for Os og nyttige for Staten«, og »disse for Os og Staten kære Huse« burde »kunne urystede og sikre bestaa.« Og ganske rigtigt tyede disse »værdige« Mænd da ogsaa straks til den kongelige Naade og tiggede Guldberg om Hjælp til ved kongelig Gunst og Gave at slippe fri for deres Pengeansvar.

Dog inden herom kunde træffes Bestemmelse, gjaldt det først om, saaledes som Guldberg saa Sagen, at Kompagniet hastigt mulig blev stivet af efter den uhyre Rystelse, som Tilliden til dette højt ansete Selskab havde faaet, og som maatte give sig Udtryk i Aktiernes Kurs, der ganske rigtigt ogsaa straks var bleven »svingende og ubestemmelig«.

— Den 12. Maj fik derfor Skatkammeret en kgl. Kabinetsordre, der bestemte en Sum af 6—8 Tdr. Guld (6—800,000 Rdl.) — for hvilken Sum der blev aabnet Skatkammeret Kredit i Banken — til Opkøb af Aktier i det Asiatiske og det Vestindiske Compagni, »paa den bedste og tavseste Maade underhaanden«, for derved at holde de paagældende Aktier oppe i en Kurs af henholdsvis 950 og 400 Rdl.

Dette skete, som det i Motiveringens hedder, »for at forhindre et stort Onde og tillige i nogen Maade at holde Vores Kreditvæsen«, nu da »Vore egne Undersaatter, endog de, som have Formue til at bevare deres Aktier, blive forvirrede og sælge med stort Tab«.

Sagen blev grebet an med den største Forsigtighed og Hemme-

lighedsfuldhed. Skatkammerets Direktører maatte »give hinanden Tavshedsløfte«, og de to Embedsmænd, som skulde besørge Indkøbet, maatte aflægge Ed paa, at de overfor deres Børshjælpere skulde lade, som om Indkøbet skete for »hollandsk, brabantisk og hamborgsk Regning«.

Med Aktiekurserne var det i 1783 gaaet paa følgende Maade. »Asiatiske« hævdede endnu ultimo Januar en Kurs af 1480—1500 Rdl. (altsaa det tredobbelte af Pari). I Løbet af Februar veg Sælgerkursen efterhaanden til 1450—1400—1350. Saa kom Krachet af 2. Maj, og de følgende Dage gik Prisen rent vildt flere Hundrede ned. Skatkammeret naaede imidlertid kun at købe 9 Stkr. til en Gennemsnitspris af 935 Rdl., medio Maj var Paniken overstaaet, og Kursen fæstnede sig derefter ved et Niveau af 920—30.

For de tvende andre Kompagniers Vedkommende var Kursfaldet mere jævnt, men fortsattes uafbrudt, som det nedenfor vil ses.

	<i>Vestindiske Handelsselskab.</i>	<i>Østersøisk-Guineiske Handelsselskab.</i>
Jan. aabner .	— —560 Rdl.	— —137 Rdl.
ult. Jan.	495—500 »	135—137 »
Febr.	420—430 »	125—130 »
medio Febr. .	— —430 »	— —124 »
April.	385—400 »	118—120 »
medio April .	385—400 »	112—116 »
medio Maj . .	328—340 »	100—102 »

Under disse Forhold var det intet Under, at naar man fra Statens Side overhovedet gav sig til at købe Aktier op for at modvirke Kursfaldet, man da ogsaa tog sig af andre Kompagnier end det Asiatiske. Den nys nævnte Kabinetsordre af 12. Maj taler derfor ogsaa i al Almindelighed om »den altfor store Forvirrelse, Aktiernes gruelige Synkelse og Kreditvæsenets rædsomme Tab inden- og udenlands, saa vidt dette Væsen staar i Forbindelse med Aktierne«. Det, der navnlig stak Guldberg i Øjnene, »nu da alle Kompagniaktier falde under deres Værd«, var den Mulighed, »at Fremmede kunde købe dem, og da i bedre Tider paa Statens Regning gøre sig en utaalelig Gevinst«. I Forbigaaende bemærket var de Fremmede klogere end som saa — de købte vel nok nogle Poster Asiatiske Aktier, men lod os snildeligen beholde vore Vestindiske Papirer. Derimod fik Staten 942 af disse Aktier og udgav derfor 295,000 Rdl. (313 Rdl. pr. Stk.). Det Østersøisk-Guineiske Selskab, som ved denne

Lejlighed blev forbigaaet, maatte Staten senere hjælpe paa anden Maade.

Imidlertid vedblev der at indgaa ekstraordinære Begæringer om Laan til Banken, saaledes d. 6. Maj tvende paa henholdsvis 60,000 Rdl. og 30,000 Rdl. — 10. Maj et Andragende fra SØREN LYCKE om 50,000 Rdl. — 14. Maj fra JOHN & WILLIAM BROWN & Co. om 54,000 Rdl. (Overtagelsen af hans Gæld til Asiatisk Kompagni, der beløb sig til denne Sum).

Dog det Værste stod endnu tilbage. Et af Byens allerstørste Købmandshuse var BOLTENS. Henrik Boltens Købmandssucces havde i faa Aar været saa svimlende stor, at han den 19. Maj blev adlet som Baron — »da han her i Staden har af den partikulære ostindiske Handel den største Fortjeneste, hvorved ikke alene Vore (Kongens) Toldintrader anseeligen har vundet, indtil af ham alene forrige Aar noget over 1½ Td. Guld, men hvorved og henved 700 af Vore Under-saatter finder Brød«. Og saa skulde det netop hænde hverken værre eller bedre, end at han et Par Dage efter denne højtidelige Akt maatte standse sine Betalinger. Paa Grund af hans vidt udstrakte Forbindelser stod det straks Alle klart, at gik han Fallit, vilde han drage flere efter sig.

Saaledes havde alle Ulykker samlet sig i en Sum, medens Skoven grønnedes, og da den sprang ud, var ogsaa den kjøbenhavnske Handelskrise i sit fuldeste Flor.

Saaledes som Guldberg saa paa Stillingen, var der intet at betænke sig paa; naar »et saa stort Hus som Boltens var brækket og fleres Fald deraf vilde blive en Følge, hvoraf en almindelig Miskredit for hele Staten kan komme« — saa var der tvefold tvingende Anledning til at skride hastig videre paa den én Gang betraadte Bane. Hvor stærkt vel end Fordærvelsen hastede frem, saa maatte dog en snar Statshjælp en Gang kunne indhente den og faa den stoppet i dens sidste store Opløb.

— Under 23. Maj fik han derfor udvirket en kgl. Befaling, der paabød Nedsættelsen af en ekstraordinær Kommission, bestaaende af Commerce-Minister SCHIMMELMANN og Statssekretæren (altsaa ham selv), og disse bemyndigedes til at disponere over 1 Mill. Rdl. af Banken »til de handlende Huses Frelse og Kreditens Opretholdelse, uden i dette Tilfælde at være bundne af Bankens almindelige og besynderlige Regler og uden at behøve anden eller videre Ordre end denne«.

Og nu gik det løs med Laan, store og smaa, til Højre og Venstre. Den 24. Maj fik D. BROWN 20,000 Rdl., JOHN & WILLIAM BROWN & Co. 130,000 Rdl. + 40,000 Rdl., Agent AMBERG 50,000 Rdl. og PETER TUTEIN

9,000 Rdl. Den 26. Maj fik BOLTEN 600,000 Rdl. + 100,000 Rdl., d. 30. Maj Etatsraad ABRAHAM SCHNEIDER 130,000 Rdl., Agent WOLF & Co. 40,000 Rdl. og JOOST v. HEMERT & SØNNER atter 100,000 Rdl. osv. osv. Browns, Tuteins og Wolfs Laan blev bevilget af Banken, de øvrige af Kommissionen. Ialt blev der i Dagene fra 23. Maj til 14 Juni *) bevilget af Laan til Handelshuse 1,554,000 Rdl., hvoraf lidt over 1 Mill. af den ekstraordinære Kommission.

Desuden fik det *Vestindiske Handelsselskab* — hvem de franske Kolonihavnes Lukning havde ramt haardest af alle danske Handelsforetagender — d. 23. Maj et Laan paa 200,000 Rdl., og ved en Kabinettsordre af 31. Maj blev der endelig givet *Asiatisk Kompagni* Tilsagn om eventuelt at faa Kasse manglen erstattet af Statskassen.

Siden December 1782 var der saaledes paa Handelskrisens Konto disponeret over 1,9 Mill. Rdl., til Udvidelse af den almindelige Laanefond for Private endvidere over 300,000 Rdl., og nu stilledes yderligere en ekstraordinær Udgift af over $\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. i Udsigt. Alt dette kunde kun ske paa én Maade, nemlig ved i tilsvarende Grad at forøge Seddelmængden, — hvis i Forvejen overdrevne Størrelse ogsaa efter Guldbergs egen Mening var det egentlige »Onde«.

Følgerne heraf kunde naturligvis ikke udeblive. I *Hamburg* bevægede Vekselkursen paa *Kjøbenhavn* sig saaledes:

	2 Maaneder a Dato.	Korte Veksler**).
(April).....	(40 $\frac{1}{4}$)	—
Maj 2.	40 $\frac{1}{2}$	—
» 20.	41 $\frac{1}{2}$	—
» 27.	42 $\frac{1}{2}$	—
» 30.	43 $\frac{1}{2}$	—
Juni 3. **)..	—	44 **)
» 6.	44 $\frac{3}{4}$	44 à $\frac{1}{4}$
» 13.	44 $\frac{7}{8}$	44 $\frac{3}{8}$,

og i *Kjøbenhavn* sank Kursen saantidig for korte Veksler *Hamburg* fra 13. Maj til 13. Juni: 139 $\frac{1}{2}$ —141—142—144 $\frac{1}{2}$.

Det Sted, hvor man stærkest følte Ulemperne heraf, var *Banko-Kontoret*. Da denne Institutions Hovedhverv netop var at hævde og holde Seddelværdien oppe, ramte det rivende Kursfald føleligst her.

*) De største Laan i Juni var 78,000 Rdl. til SOREN LYCKE, nye 60,000 Rdl. til D. BROWN og nye 35,000 Rdl. til AMBERG.

**) I Dagene 3. Juni—1. Juli 1783 noteredes *undtagelsesvis* »kurze Sicht Copenhagen«, hvad der i og for sig ogsaa er betegnende for den hele Situation.

Den fortsatte Værdiforringelse af dansk Valuta spottede alle Kontorets Anstrengelser. Banko-Kontorets Opgave var ved hensigtsmæssigt Køb at fjerne eller sluge, hvad der kom for meget af dansk Valuta paa Hamborgs Marked. Den stadig voksende Overflod af Sedler, som den danske Stats Papirmølle vedblev at male og male, blev nu som Eventyrets Grød uoverkommelig at æde sig igennem. Og nu maa man jo vel erindre, at det var den samme SCHIMMELMANN, som sad i Banko-Kontoret og som — sikkert meget mod sin Villie — havde faaet betroet den ulyksalige Tillidspost: sammen med Guldberg at øse nye Sedler ud til Højre og Venstre. Fortvivlelsen herover gav ham Kraft — han havde kun altfor længe bebrejdet sig »*trop de complaisance et trop de ménagements*«. Nu gik han frem.

Og hele Oppositionen efter i Flok og Følge. Da Banko-Kontoret i Slutningen af Maj havde faaet Meddelelse om, at der paany var disponeret og skulde disponeres over mere end 1,600,000 Rdl. nye Banksedler — »hvoraf befrygtelig en Del vil anvendes til udenlandske Betalinger« —, indgik den under 2. Juni med Beretning til Over-Direktionen om, at dets Hverv i saa Fald vilde blive det umuliggjort, hvorfor man nødedes til ganske at henstille, »hvad for Midler der endnu maatte findes tjenlige at anvende«.

Paa det følgende Møde i Direktionen stillede i Henhold hertil alle dens Medlemmer sig paa Schimmelmans Side imod Guldberg. Efter en sikkert skarp Forhandling enedes man om følgende Resolution: »Over-Direktionen beslutter at gøre sig Umage for at faa en udenlandsk Fond tilvejebragt, for dermed i nærværende Øjeblik at operere med noget mere Styrke paa Kursen og Banksedlernes Pris i Hamborg. Desuden beslutter Over-Direktionen at forelægge Hs. Majestæt, hvor meget Sedlernes Cirkulation i et Aarstid har tiltaget, og at indstille til Allerhøjstsammes Overvejelse, hvorvidt Hs. Majestæt maatte anse de i Fremtiden hos et eller andet Købmandshus opkommende Forlegenheder og sammes Indflydelse paa Staten at kunne staa i Forhold til de ufordelagtige Virkninger paa Landets og Banksedlernes Kredit, som forarsages ved en Forøgelse af deres Cirkulation.«

Hermed var der i Virkeligheden afgørende brudt med Guldbergs Finans- og Handelspolitik, — men altsaa samtidig ogsaa med den som Hs. Majestæts *egen* betegnede Plan af 28. Marts, hvorefter Seddelstokken vel skulde formindskes, men samtidig »gode Handelshuse understøttes, om endog Seddelstokken derved paa en kort Tid skulde formeres.«

Hertil vilde man altsaa i Over-Bankdirektionen ikke længer gaa med. Og det blev følgelig nødvendigt at gaa direkte til Kongen og

forestille ham, at den saakaldte Konge-Plan vilde være uforsvarlig at gennemføre.

Dette var aabenbar Oprør mod Guldberg: nu gjaldt det ham eller de Andre. Og i Følelsen af sin Magtfulde tog han resolut Konsekvensen. Han nægtede i Direktionsmødet at underskrive den vedtagne Resolution »af Aarsager, som var Hs. Majestæt bekendt, men uden allerhøjeste Befaling ikke af ham kunde forklares«. Og dermed spærrede han Vejen og standsede egenmægtig Direktionens Gang til Kongen.

Saaledes bryder Guldberg tversigennem de hidtil af ham selv saa omhyggeligt iagttagne Former og stiller sig frem som den, der ene kender Majestætens Villie og derfor uden videre kan handle paa dennes Vegne. Under sød Tale ligger Falskhed i Dvale, og Guldbergs Tunge var gerne glat — men denne ene Gang i hvert Fald rankedes og rettedes Sekretærens krumme Ryg til en almægtig Ministers bydende Holdning; »Snogen« (som Reventlow kaldte ham) rejste sig hvæsende paa Halen som en Hugorm.

For Oppositionen blev det saaledes et Nederlag. Man havde afskaaret sig selv Tilbagetog og kun opnaaet at skaffe den suveræne Villies faktiske Indehaver en forsvarlig Ærgrelse.

Det blev ikke den eneste. I de selvsamme Dage fik han en anden Ærgrelse paa Halsen, som bragte ham ganske ud af sig selv.

For at frelse de trende handelskyndige Direktører i Asiatick Kompagni havde han i den ovenfor nævnte Kabinetsordre af 31. Maj — hvori Kongen lader sin Stemme høre »ikke som Interessent (thi det er under Os), men som en raadende Konge, som en øm Fader for Kompagniet« — tilbudt Aktionæerne af forlænge Selskabets Octroy paa 10 Aar, hvis de vilde frafalde Tiltale mod Direktørerne, hvorhos det samtidig paa Guldbergs omstændelige og uklare Vis blev stillet i Udsigt, at Kongen *alternativt* vilde erstatte Kompagniet dets mulige Tab. Endelig paabødes det, at de trende Handelshuse (»det Fabritiske, det Rybergske og det v. Hemertske«) skulde »af Alle anses, som om intet Ansvar for denne Kompagni-Sag hvilede paa dem«. Ved denne kgl. Villies-Tilkendegivelse mente Guldberg at have besværgt al Fare, der kunde lure i denne Sag.

Men den offentlige Ophidselse var kommet for højt op — man var ikke til Sinds at lade Direktørerne slippe. Paa et forberedende Møde enedes et Flertal af Aktionæerne om, at Direktørerne principaliter skulde svare for Kasse manglen og dække den af deres egen Lomme. Saa fik man Penge straks, og Aktierne kunde igen faa deres Pris. Derimod besluttede man sig til at forkaste Kongens Tilbud om

Octroyens Forlængelse paa 10 Aar, som man ikke fandt var »nogen klækkelig Erstatning«.

Paa de misfornøjede Aktionærers Vegne konciperede Højesteretsadvokat ULDAL en Skrivelse til Kongen i den nys angivne Retning, og dette Udkast viste han derpaa til SCHACK-RATHLAU, THOTT, EICHSTEDT J. G. MOLTKE og STAMPE. Ingen af disse fandt noget anstødeligt i Konceptet, men gav Fuldmagt til at stemme for det.

Paa Generalforsamlingen d. 20. Juni blev Skrivelsen vedtaget med 189 Stemmer mod 113, efter at ULDAL paa given Foranledning havde oplyst, at Udkastet forud var billiget af tre Statsministre (Schack-Rathlou, Thott og Eichstedt). Samtidig vedtoges der en Plan for, hvorledes Sagen mod Direktørerne skulde forfølges, og denne havde Form af en Beslutning, uden at den var gjort afhængig af Kongens Approbation.

Det sidste kunde efter Datidens Tænkemaade opfattes som en grov *Formfejl*, men dog næppe heller mere. Derimod synes mærkværdigvis hverken Uldall eller nogen anden ret at have forstaaet, hvad der dog utvivlsomt har været Guldbergs Mening, at Kongen i hvert Fald vilde holde Selskabet skadesløst for Kasse manglen, naar Tilbudet om Octroyens Forlængelse ikke modtoges.

Disse svage Punkter i Aktionær-Flertallets Holdning vidste Ryberg med Snildhed at benytte sig af, da han umiddelbart efter Generalforsamlingens Slutning sporenstregs ilede ud til Fredensborg for at klage sin Nød. Opbragt over, at Sagen ikke var blevet jævnet, lykkedes det Guldberg at arbejde sig ind i den Forestilling, at de skete Vedtagelser var »*mod Kongen*«, altsaa en Krænkelser af Suverænenes Højhed, og i sin første opblussende Forbitrelse vilde han endog lade Uldall arrestere. Kun med Møje fik en besindig Mand forklaret ham den juridiske Uholdbarhed af et saadant Skridt. Han nøjedes da med at køle sit Raseri ved en kgl. Befaling til den nyvalgte Direktion om at staa inde for »ved Alt, hvad dem kært var og ved Kongens Hyldest og Naade«, at hverken Skrivelsen til Kongen eller Planen blev offentliggjort, og Stadens Politimester fik samtidig Paalæg om at holde et vaagent Øje med Byens Bogtrykkerier. Endelig krævede Guldberg sig Planen forelagt, foretog uden videre nogle Rettelser i den, forandrede dens Dato til 4. Juli og lod Kongen ligefrem *beordre* Indkaldelsen af en ny Generalforsamling til denne Dag.

Hermed havde hans Harme *overfor selve Kompagniet* løbet sig træt. Hans Interesse for det store Selskab, hans Frygt for, at hele den økonomiske Situation skulde lide under en fortsat Misfornøjelse (thi det var jo »en trang Tid med en stor Forvirring«), endelig hans Lyst til at lade Kongen spille »øm« Landsfader, vel ogsaa hans Ret-

sindighed — alle disse Følelser vandt aabenbart ved nærmere Eftertanke Overhaand hos ham. Han lod Kongen tydeligt gentage sit Tilbud om at udbetale hele den Sum, Direktørerne eventuelt blev dømt til at udrede, saa at Selskabet var sikret mod Tab, og nøjedes i øvrigt med følgende latterlige Advarsel paa Kongens Vegne: »Vi haver altid, som hele Landet ved, med al Naade været og er endnu Kompagniet bevaagen, dog at det aldrig maa komme Vores Højhed saa nær som denne Gang. Interessenterne vogte sig for denne Helligdom«. Denne og andre svulstige Tirader afleverede han ovenikøbet selv i ophøjet Positur for den sikkert højst imponerede Generalforsamling.

Men slap Kompagniet saaledes med naadig Straf, saa var Guldberg ikke til Sinds at lade de Ministre, hvis Navne Oppositionen havde brugt, dø i Synden. For den ophidsede Guldberg stod det saaledes, at Kongens Ministre burde »med Afsky anse, at de ere blevne anførte paa *saadant* offentligt Sted, for *saadan Forsamling* og ved *saadan Lejlighed*, hvor det gjaldt om at votere *noget fra Os*; end ikke i England tillader en Minister sig saadant, saa længe han er Minister, og da hos Mig!!« Dette lod han Kongen skrive til Thott, Eichstedt, Schack-Rathlou og Stampe, ja han drev det endogsaa til at fordre af disse Mænd, at de skulde skaffe sig en Undskyldning fra Uldall, for at han uden Bemyndigelse havde nævnt deres Navne, og denne Undskyldning skulde indsendes til Kabinetet. Og til Trods for Thotts og Stampes forbavsede Modstand — de kunde ikke faa i deres Hoved, at Uldall skyldte dem nogen som helst personlig Oprejsning — og til Trods for at SCHACK-RATHLOU følte sig saa grovelig krænket, at intet af alt det, der var hændt ham i de 36 Aar, han havde staaet i Statstjenesten, havde saaret ham mere, saa blev de dog Alle tvungne til dette ydmygende Skridt og maatte endda være glade til, at Uldall beredvillig paatog sig saaledes at spille Syndebuk.

Men for Guldberg selv var disse Sejre dyrekøbte. Der var nu næppe nogen fremragende Statsmand eller Stormand tilbage i Landet, som han ikke havde lagt sig ud med eller stødt fra sig. Endog STEMANN synes kun højst nødtvungen at have fulgt hans Finanspolitik.

Ikke desto mindre fastholdt Guldberg den selv haardnakket. Efter i Begyndelsen af Juli at have indblandet sig i det Asiatiske Kompagnis Anliggender, lod han d. 19. s. M. Kongen overdrage de Statskassen i sin Tid forbeholdte 10,000 Aktier i det *Østersøisk-Guineiske* Handelselskab (1 Mill. Rdl.) til Selskabet selv, for derved at sætte dette i Stand til at formindske sin Kapital med det tilsvarende Beløb.

Aktierne kaseredes altsaa, og vel paatog Selskabet sig til Gengæld Forpligtelsen til i 10 halvjaarlige Terminer at indbetale 100,000 Rdl. hver Termin, men det var let at forudse, at denne Indtægtskilde var af højst tvivlsom Værdi for Staten. Endelig blev ogsaa det *Vestindiske Handelselskab* hjulpet ved en Udførselspræmie paa 10% af Værdien af alle vestindiske Produkter, der udførtes til fremmede Steder.

Samtidig fortsattes der med *Udlaan* til *private Handelshuse*. Endnu helt hen i August (d. 7.) fik Skattekammeret Kabinetsordre til i Banken at optage 280,000 Rdl. og deraf understøtte det v. HEMERTSKE Hus med 200,000 Rdl. og Generalkrigskommissær D. BROWN med 80,000 Rdl. Midlerne hertil blev dog ikke skaffet til Veje ved ny Note-Udstedelse, men ved Optagelsen af et Laan i Frankfurt am Main paa 500,000 fl. (siden bogført for 303,000 Rdl. C.).

Ifølge en særskilt foreliggende Opgørelse udgjorde de *ekstraordinære Handelslaan* *) i 1783 følgende Beløb:

1)	Bertel Madtzen	24,000 Rdl.
2)	Bolten, Obligation til Kongen ^{26/5} 1783	600,000 »
3)	do. do. til Banken	100,000 »
4)	Agent Joh. Chr. Amberg (do. ^{24/5})	50,000 »
5)	do. do. Obl. til Kongen ^{17/6}	35,000 »
6)	David Brown ^{24/5}	20,000 »
7)	Agent Peter Applebye ^{26/5}	4,000 »
8)	Peter Tutein ^{24/5}	9,000 »
9)	Det Vestindiske Handelselskab ^{23/5}	200,000 »
10)	John & Will. Brown ^{24/5}	130,000 »
11)	do. til Kongen	40,000 »
12)	Etatsraad Schneider ^{30/5} til Kongen	130,000 »
13)	Agent Wolf & Co. ^{30/5}	40,000 »
14)	Etatsraad v. Hemert & Sønner (Obl. til Kongen ^{30/5})	100,000 «
15)	Kaptejn Christen Berg	80,000 »
16)	Generalkrigskommissær D. Brown (til Kongen ^{14/6})	60,000 »
17)	Søren Lycke . . . . . (do. ^{13/6})	78,000 »
18)	Bertel Madtzen . . . . . (do. ^{14/6})	16,000 »
19)	Etatsraad Carsten Ancker ^{7/6}	26,000 »
20)	Wessely (Obl. til Kongen)	11,000 »
21)	Justitsraad Lassen	25,000 «
		<hr/> 1,778,000 Rdl.

*) Herved forstaas alle saadanne ifølge speciel Ansøgning ydede Laan, for hvilke der ikke kunde stilles *bankmæssig* Sikkerhed, saasom Vareveksler og let realisable Værdipapirer (eller dog gode Panteobligationer), men hvor der kun kunde gives Pant i Varelagre, Pakhuse. Forsikrings-Policer og Bodmeribreve, bogførte Fordringer og lign.

Deraf var Numrene 2, 5, 12, 14, 15, 16, 17 og 18 (tils. = 1,099,000 Rdl.) bevilget af den ekstraordinære Kommission af 23. Maj. Hertil kom et Laan af 58,000 Rdl. til ABRAHAM MOSES HENRIQUES. Den samlede Sum 1,157,000 Rdl. blev opført paa en separat Konto i Banken, til hvilken Renter og Afdrag skulde indgaa. Resten af det ovennævnte Totalbeløb (1,778,000 Rdl.) eller 621,000 Rdl. bevilgedes efter særskilt Ansøgning og kgl. Befaling. Hele Summens (1,836,000 Rdl.) Forrentning og Tilbagebetaling blev garanteret Banken af Kongen.

Føjes hertil de under 7. August af Skatkammerets Midler bevilgede nye Laan til J. Hemert & Sønner og D. Brown paa tils. 280,000 Rdl., bliver Statens samlede Laanesum i Anledning af Handelskrisen i 1783: 2,116,000 Rdl. Til Dækning heraf var der fra Udlandet indkommet:

Laanet i Antwerpen.....	585,800 Rdl.
do. i Frankfurt	303,000 »
	Tils. ca. 889,000 Rdl.

Herefter bliver altsaa en Sum af 1,2 Mill. Rdl. tilbage, hvad der alene paa denne Konto svarer til en Forhøjelse af Seddelmængden paa den samme Sum. Men da hertil kom, at der netop samtidig maatte skaffes Udveje til at betale de i Holland opsagte 1,240,000 fl., hvad der vil sige det samme som, at der i Juni Termin skulde betales Udlandet et omtrent ganske lignende Beløb som det, der var indkommet ved Statslaanet i Antwerpen, saa blev Følgen en *pludselig* Ny-Udstedelse af Sedler paa henimod 2 Mill. Rdl. — til Trods for Banko-Kontorets energiske Protest af 2. Juni. Intet Under at Seddel-Kursen under disse Forhold faldt til 145 og enkelte Dage i Hamborg var nede paa 150.

Men hermed var ogsaa Krisens Kulminationspunkt naaet. De store Handelshuse var tilsyneladende frelste, idet kun SCHNEIDER gik fallit (d. 1. August). Men Staten sad værre i det end nogensinde, danske Penge havde tabt en Femtedel af deres Værdi — og dansk Købmandsvirksomhed, som den hidtil var drevet, havde mistet mere endnu, nemlig *sin Fremtid*.

DEN 27. April 1783 fortæller Enkedronning JULIANE MARIE i et Brev til FREDERIK II. om den store *Hengivenhed*, som Kronprinsen viste hende, og hun tilføjede: »Vi ønske at optræde imod ham som gode Slægtninge, der kun ville tænke paa hans sande Vel, og som, langtfra at ønske at holde ham borte fra Regeringssagerne, tvertimod ville lade ham faa Del i dem, for at han med egne Øjne kan se, hvorledes vi handle, og for at unge Galninge eller gamle Rænkesmede ikke skulle faa ham i deres Magt ved at drage Gavn af hans Lediggang eller ved at indgive ham falske Forestillinger om vor Handlemaade«.

Medens hun skrev disse tillidsfulde og trygge Ord, havde »unge Galninge« — Reventlow'erne — og en »gammel Rænkesmed« — Bernstorff — netop saare travlt med at »indgive« Prinsen »falske Forestillinger« om det rigtige i at styrte den intet anende Dronning. Selv FREDERIK II. var paa Afstand og uden personligt Kendskab til Forholdene mere anelsesfuld. Thi den 11. April havde han i et Brev til Juliane Marie udtalt sin Frygt for, at det kunde komme til Uroligheder i Kjøbenhavn, naar Kronprinsen blev erklæret myndig.

Samme Dag gav ERNST SCHIMMELMANN Bülow et Dokument at afskrive til Brug for hans kronprinselige Herre. Det var STAMPES allerede omtalte Besvarelse paa de tvende Spørgsmaal om Rimeligheden af, at Prinsen »jo før jo heller« blev konfirmeret og »jo før jo heller tog Del i alle Affairer af Vigtighed«. Spørgsmaalene vare, som alt fortalt, blevne stillede Stampe af LUDVIG REVENTLOW, og de i alt væsentligt bekræftende Svar herpaa var derefter d. 30. Januar blevne dikterede denne af Stampe. I den første Nedskrift stod imidlertid: »jo før jo heller fik Kundskab i alle Sager«, i Stedet for de sidst citerede Ord; men paa Reventlows indstændige Begæring fik han Lov til at nedskrive et andet Eksemplar af det paagældende Dokument, hvori der kom til at staa, som ovenfor anført: »jo før jo heller tog Del i alle

Affairer af Vigtighed«. Ifølge Bülow's senere Fremstilling paalagde Stampe REVENTLOW at vise Bülow begge Eksemplarerne, for at han selv deraf kunde vælge, hvilket han vilde vise Prinsen; men man gav kun denne det sidstnævnte, altsaa det videst gaende.

Herved er formodentlig Kronprinsens Utaalmodighed blevet saa ægget, at Bülow fandt det klogest selv at søge Stampe d. 16. April. Han saa da der det andet, forsigtigere affattede Eksemplar og fik i det hele taget efter sin egen Beretning det Indtryk, at Stampe var blevet skræmmet ved Reventlow's Iver og Voldsomhed — denne skulde saaledes have ytret for ham, at man kunde befrygte, at Dronningen og Arveprinsen vilde forgive Kronprinsen (hvad der sikkert var et højst taabeligt Indfald) — hvorfor den gamle Mand ønskede at blive holdt helt udenfor. Han vilde helst tro, at det kun var nogle unge Menneskers »Narreri«, saa at nok den hele Sag vilde dø bort af sig selv. Da Bülow svarede ham, at de Sømmensvorne altid beraabte sig paa Stampes juridiske Autoritet, og at deres Yndlingstro var denne, »at der ingen Konge var uden alene Kronprinsen«, svarede Stampe ham hastig, at en saadan Paastand havde han udtrykkelig afvist og vilde heller aldrig underskrive. »Man kan ej saa let bevise, at Kongen er gal; i Kongeloven nævnes intet om det Tilfælde, og Følgerne kunde blive skrækkelige for Kronprinsen selv«. Endelig bortforklarede Stampe Betydningen af sine Svar — han havde aldrig ment andet end, at Prinsen blot skulde sidde i Statsraadet som Auscultant uden nogen- sinde at ytre sin Mening. Og hvad Konfirmationen angik, da havde man holdt skjult for ham, at denne allerede var ansat til et bestemt, ikke altfor fjærnt Tidspunkt. Derfor havde han ogsaa endt med at bede Reventlow om ikke mere at komme til ham.

Denne Samtale har Bülow sikkert brugt med Held til dermed at dæmpe Kronprinsens paany opblussende Utaalmodighed, ligesom det i sin Tid var lykkedes ham at faa Kongesønnen til overfor Bernstorff at desavouere Schlanbusch, hvis Fremfusenhed kun kunde kompromitere Sagen. Da nu Ludvig Reventlow i Slutningen af April besluttede sig til at gøre en Tysklandsrejse, paa hvilken han agtede at besøge Grev Bernstorff, fik Bülow det desuden meget saa, at det blev overdraget til Reventlow i Henhold til en skriftlig Fuldmagt fra Kronprinsen (dateret 29. April 1783), at forklare denne det formentlig rigtige i foreløbig intet at vove, men rolig afvente Konfirmationen (hvad der jo desuden ogsaa stemmede med Bernstorff's eget oprindelige Ønske). Skønt Reventlow for sit Vedkommende egentlig nærmest var stemt for et hastigere Tempo, paatog han sig med Ærbødighed det ham af

Kronprinsen overdragne Hverv og var dermed selvfølgelig bundet til loyalt ikke at modvirke Prinsens Villie.

Først hen i Juni Maaned naaede Reventlow at faa talt med Bernstorff. I et Brev fra Hannover af 23. Juni meddelte han Bülow Samtalens Indhold. Bernstorffs Mening var da ogsaa den, at man ikke for Øjeblikket kunde lægge nogen fast Plan, men at man maatte afvente Begivenhedernes Gang. Imidlertid burde Kronprinsen dygtiggøre sig til den Kongegerning, der snart kunde blive lagt paa hans Skuldre. Iøvrigt gjaldt det at faa alle Guldbergs Hensigter saa nøjagtig konstaterede som muligt.

Under alt dette er det, at Sommeren i Kjøbenhavn drager sig hen med Krise og Kamp. Naturligvis faar Guldbergs »Magtsprog« Harmen i Sammensværgelsens Kres til at stige mer og mer. Kun Kronprinsen gaar tilsyneladende sløv og ligegyldig om. Da Ludvig Reventlow i Midten af Juli faar Meddelelse om den sidste overmodige Fase af Guldbergs Færd, skriver han fra Pymont til Broderen Chr. Ditlev: »oft ergreift mich die Ungeduld und möchte mit der Donnerkeile dazwischen fahren«.

Men foreløbig og til en Begyndelse blev det Guldberg, som brugte Tordenkilen.

Da de ovennævnte Laanebegæringer fra v. HEMERT og Generalkrigskommissær D. BROWN paa henholdsvis 200,000 og 80,000 Rdl., som kom bagefter alle de andre, d. 1. August blev tilstillet Over-Bankdirektionens Medlemmer til Erklæring, saa skete dette med Paalæg om, at de inden 5 Dage maatte indsende deres Svar med Stafet, og samtidig var Sagen fra Guldbergs Side lagt saaledes til Rette for dem, at Ingen kunde tage fejl af, hvad Mening var: omendskønt v. Hemert tvende Gange i Forvejen havde faaet 100,000 Rdl. og Brown 30,000 + 20,000 Rdl., skulde ogsaa de nye Laan bevilges dem (hvilket som alt ovenfor meddelt, ogsaa skete ved Kabinetsordre til Skatkammeret af 7. August).

Til Trods for Guldbergs tydelige Advis erklærede Schimmelmann, Chr. Reventlow, Stampe og Numsen sig *imod* Laanets Givelse. Men dermed var ogsaa for Guldberg Forbitrelsens Maal fuldt. Den 19. August lod han dem alle Fire afskedige.

DA Schimmelmann d. 28. August fra Lindenberg — hvor han beskæftigede sig med »l'agriculture et l'oubli des hommes« — meddelte Hennings de nærmere Omstændigheder ved sin Afskedigelse, tilføjede han, at Tidspunktet havde været vel valgt til at ofre ham for Stemann, da Tiden atter begyndte at klare noget op, og de hidtil næsten uoverstigelige Vanskeligheder begyndte at udjevnes.

Maaske var denne Formodning kun grundet paa Skinsyge, men vist var det, at der laa noget rigtigt til Grund for Bemærkningen. De udlaante Sedler strømmede lidt efter lidt af sig selv tilbage til Banken, efter som Varebeholdningerne rømmedes, Handelsbalancen bedredes, og Købmændene derved sattes i Stand til at indfri deres Forpligtelser. Vekselkursen i Hamborg paa Kjøbenhavn blev da ogsaa efterhaanden, som nedenstaaende Tal vise, gunstigere og gunstigere.

August 8.	43 ¹ / ₂
» 12.	42
» 19.	41
» 22.	39
» 26.	37 ¹ / ₂
» 29.	36
Septbr. 2.	34
» 9.	33 ³ / ₄

Og samtidig steg Kursen paa korte Hamborger-Veksler i Kjøbenhavn fra 144 til 132.

Ogsaa Aktiekurserne stivedes efterhaanden noget af. »Asiatiske« noteredes allerede 6. Juni i 1001 Rdl., 27. Juni i 1200 à 1220, og hele Efteraaret hævdedes en Kurs af 1160—1200. »Vestindiske«, der medio Maj havde været nede i 328—340, steg lidt efter lidt til 360—70, og »Østersøiske« forbedrede sig fra 100—102 til 110—115 Rdl.

Det er derfor heller ikke umuligt, at Guldberg med større Sindsro

er skredet til Schimmelmans Afskedigelse, endda han øjensynlig stodele meget paa dennes finansielle Indsigt og bankmæssige Forfarenhed. Ikke desto mindre har han sikkerlig indset, at selv om der var indtraadt ligesom et Havblik efter den stærke Storm, som havde bragt alt selv nok saa Grundmuret til at ryste i sine Fuger, saa var der stadig truende Højvande og Uro i Luften. Det gjaldt følgelig om at betrygge Fremtiden og varigt styrke Statens Finanser og Landets Pengevæsen.

Under 3. Septbr. fik derfor Finansminister STEMANN Ordre til at indgive Forestilling om de enkelte Poster i den kgl. Plan af 28. Marts samt at forberede Optagelsen af et større Statslaan i Udlandet.

Dermed faldt der atter lidt mere Ro over Guldberg, som vel desuden har ment ved Schimmelmans og Reventlows Fjernelse at have brudt Brodden af den Misfornøjelse, som man af og til fik Fornemmelsen af hvæssedes i Stilhed. De i 1783 »jevnlige forefaldende Uordener og Overfald« i Stadens Stræder og Gader følte han sig nemlig lige saa højt hævet over som over de talrige »Calembours« om hans Overdaadigheds-Forordning, som »Politiet havde nok at bestille med at rive ned af Gadehjørnerne«. Men den Mand, der selv havde været virksom Deltager i Hofrevolutionen af 1772, kunde let faa Anfald af Frygt for »hemmelige Kabaler fra ondskabsfulde Personers Side«, og *hvis* saadanne smededes, da maatte det ganske naturligt blive med Kronprinsens forestaaende Myndighedsakt for Øje. Det var altsaa paa dette Punkt, at man maatte vide forud at sikre sig.

Herskabets Opmærksomhed rettede sig derfor nu mod Bülow som den, der stod Prinsen nærmest og øjensynlig havde hans Fortrolighed. Man prøvede paa at drage denne til sig, »mindre for at gøre vel imod ham« end »for i ham at have et Redskab til at overtale Prinsen til at handle, som man fandt det godt«. Den 30. Oktbr. lod Guldberg ham kalde og søgte at vinde ham ved alskens Smiger. Han viste, tilsyneladende i hvert Fald, BÜLOW den største Fortrolighed, lovede ham, at han skulde blive Marschal hos Prinsen og dermed kunde »tænke paa at tage sig en lille Kone« — naar han blot vilde staa i hemmelig Forstaaelse med Guldberg og saaledes modbevise en Mistanke, som »vise Liaisons« (nemlig med Numsen, Schimmelman og Chr. Reventlow!!) havde paadraget ham. Bülow blegnede og Guldberg tilbød at give ham et Glas Vand, da han saa, Samtalen »afficerede« ham »for meget«. Bülow tog sig da sammen og fik klaret ganske pænt for sig. De følgende Dage maatte han gennemgaa en Skærsild af fortrolige Samtaler med Arveprinsen, Enkedronningen og Prinsens

Lærer SPORON, hvem man havde udset til Kabinetssekretær. Men dermed synes man da ogsaa at have slaet sig til Ro.

Noget senere begyndte *Herskabet* at bearbejde Kronprinsen selv, idet man søgte ved tilsyneladende at tage ham med paa Raad, saaledes særlig angaaende den fremtidige Ordning af Statsraadet, at hibringe ham en Slags Tro paa, at man tog kærligt Hensyn til hans Mening. Bülow gjorde ham imidlertid opmærksom paa, at han helst burde vogte sig for at gaa ind herpaa, da man derved enten vilde komme til at opdage hans Lyst til at bestemme alle Sager selv eller ogsaa vilde binde ham ved en forudgiven Samstemning til Ting, han da ikke senere kunde være bekendt at forandre. Mulig har der i Virkeligheden ikke ligget andet end de bedste Hensigter bag Enkedronningens Spørgen Kronprinsen til Raad, hvad i hvert Fald meget tyder paa. Men Bülow var aabenbart efterhaanden blevet saa paa-virket af de Sammensvornes sorte Tro til Juliane Marie, at han paa Forhaand fandt det ej til at begribe, hvad Finter der dog var ved Frøken Fikke. Og han fik derfor Prinsen til næste Gang at svare paa hendes Spørgsmaal, om han ikke i Fortrolighed kunde sige hende sine Tanker, — at han »aldeles ingen Tanker« gjorde sig.

Imidlertid gik stadig Brevvekslingen mellem Kronprinsen og Bernstorff sin Gang, og efterhaanden som Tiden for Prinsens Konfirmation nærmede sig, fik Planen om, at han umiddelbart efter skulde tage Styret i sin Haand paa Kongens Vegne og lade Bernstorff hidkalde, fastere og fastere Form. Baade Schack-Rathlou, Huth og endog Stampe tog nu mere og mere levende Del i de hemmelige Overvejelser om, hvorledes det fremtidige Conseil burde sammensættes. Og paa deres Side gjorde Guldberg og Arveprinsen, som Landets faktiske Herrer, det samme. Men Kronprinsen blev for sit Vedkommende »bestandig ved at fortfare i den en Gang antagne Lige-gyldighed ved Alt«.

Saaledes lakkede Aaret mod sin Slutning. Den 1. Decbr. viste det sig, at det v. Hemertske Hus til Trods for de store Forstrækninger, det havde faaet, atter stod paa Fallitens Rand, og Stemann fik Ordre til at lade Husets Forhold nærmere undersøge. Samme Dag indkom *Asiatiske Kompagni* med et nyt finansielt Krav, som dog denne Gang var berettiget nok. Hermed forholdt det sig saaledes.

I 1778, altsaa i den glimrende Handelsperiodes Begyndelse, havde det Asiatiske Kompagni andraget om at erholde Orlogsskibet »*Indfødsretten*« overladt til Forøgelse af Selskabets Kinafarere. Paa den Tid var just Over-Skatte-Direktionen ivrig »betænkt paa at udfinde tjenlige Midler til at bringe Kursen nærmere til sin Ligevægt, hvorfra da var

afveget«. Den greb derfor den Lejlighed, som her tilbød sig, og lovede Kompagniet sin Støtte, mod at dette i Holland eller andet Steds skulde søge tilvejebragt et Laan af 1,2 Mill. fl. Dette Beløb skulde da anvendes, dels til at anskaffe det til den ny Kinafart nødvendige Sølv og til at bestride Kompagniets Remisser udenlands, dels til at »hjælpe paa Landets Handelsbalance, som formedelst Kompagniets oplagte og usolgte Varer var Landet imod«.

Kompagniet erklærede sig villig hertil, dog at Bekostningerne for den Del af Laanet, som ikke var nødvendigt for den ny Ekspeditions Skyld, eventuelt skulde godtgøres Selskabet. Da Over-Skatte-Direktionen gik ind herpaa, følte man sig for i Holland, men modtog snart Efterretning om, at der foreløbig ikke kunde skaffes mere end $\frac{1}{2}$ Mill. fl., med mindre man fik en højere Provision end 2% for at negociere Laanet. Over-Direktionen skønnede, at en halv Procent mer eller mindre ikke burde komme i Betragtning, naar man blot kunde faa den hele Sum, og Laanet desuden kunde faa Lov at blive staaende uopsigeligt i 10 Aar; men Kompagniet tog dog for sit Vedkommende det Forbehold, at alle Ekstratab, som heraf maatte flyde, skulde erstattes Selskabet.

Efter den foreløbige Opgørelse viste det sig, at Kompagniet skulde bruge 625,000 Rdl. til Sølvets og anden Udfragts Tilvejebringelse, og for dette Beløb overtog det alle Normalomkostninger, hvorimod Resten skulde skadesløsholdes Kompagniet af Statskassen.

I Begyndelsen af 1779 blev Laanet bragt endelig i Stand, og Banko-Kontoret disponerede over Tratterne. Omkostningerne beløb sig til $3\frac{1}{2}$ %, Forfaldstiden blev sat til ultimo Februar 1784.

Som Følge deraf mindede Kompagniet under 1. December 1783 Statsstyrelsen om, at Laanet om 3 Maaneder skulde betales, hvorfor det inden Udgangen af Januar Maaned maatte have udbetalt 575,000 Rdl. — Kompagniet skulde da have de fornødne Veksler parat, svarende til den aftalte Kurs af 118.

Hverken Skattekammeret eller Banko-Kontoret saa sig imidlertid i Stand til at skaffe dette Beløb, og man anmodede derfor Kompagniet om at udrede Summen. Og dette maatte Kompagniet gaa ind paa, da det jo stod i Stikken for Laanet.

Alt pegede saaledes tydeligt nok i Retning af *ekstraordinære* Foranstaltningers Nødvendighed, navnlig da Seddelkursen atter forværredes henimod Aarets Slutning og sidst i December naaede $139\frac{1}{2}$ à 140. Under 15. Decbr. stadfæstedes derfor ved en kgl. Resolution Kabinettsbefalingen af 28. Marts med den deri indeholdte Finansplan, og det fastsattes, at der efterhaanden i 2 Aar skulde inddrages 5—6 Mill. Rdl. Banksedler, saaledes at der i Stedet for de 3 Mill. straks skulde sættes

3 Mill. Rdl. klingende Mønt (grov Courant) i Omløb. For at tilvejebringe det hertil fornødne Sølv skulde der optages nye Statslaan.

Der optoges derpaa tvende udenlandske Laan: et i *Hessen-Cassel* paa 1,200,000 Louisd'orer og et andet i *Antwerpen* paa 1,600,000 fl., hvorved der i alt indkom knap 2 Mill. Rdl.

Saaledes havde Guldberg endelig faaet sin Krig frem og trodset sin Finansplan igennem. Men videre naaede han heller ej. At faa den udført, lykkedes ham ikke. Hele Faldet, det dybe Fald, fra Toppen til Bunden, fik han gjort med, og dermed blev han liggende — Genoprejsningen og den nye Stigning maatte han overlade sine Modstandere.

XIII.

» **V**₁ dømme ikke Torben, men hans egne Gerninger dømme ham« — som denne fra Bondedommen over Torben Oxe gammelkendte danske Retsformel, og kun som denne, burde enhver historisk Dom fældes og formes.

Saa længe et Menneske lever, har han en Mulighed for at tage til Genmæle, føre sin Sag, forklare og undskylde sig overfor Historiens Domstol. Naar hans Mund er lukket for evig, skulle de Efterlevende fare skaansomt med død Mands Rygte, thi de kunne ikke mere vide, hvad han vilde eller kunde have svaret til dette eller hint. Men dog kræves der dannet en Mening over hver Stormands Færd, thi ellers var Historien kun til Tant og Tidsfordriv og ikke hvad den dog bør blive: Menneskeslægtens store Lærebog. Derfor maa Dom til.

At dømme efter *Hensigten* var nu visselig det højeste; men slig Himmelhøjde er kun for den, der mægter at granske Hjerter. Paa Jorden fik saadan Dom intet Fodfæste. Ubilligt var det dog ogsaa, om man dømte Mænd efter det *Vundne*. Thi god Tanke kan ej til hver Tid skabe Daad; Hensigt kræver Held, om den skal lykkes; men for rette Tids Held raader Ingen selv, saa lidt som for Fjære og Floe. Er det Ebbe, maa hver Mand ligge stille, varer den end hele hans Liv, men den rette Mand kender man derpaa, at han er sejlklar naar Floden kommer, og at han da lader sig bære af Tidens Bølge — og selv op mod Tidens Bør kan krydse sig frem, saa at han stadig styrer henimod sin Havn. En slig Sejlads er det, der røber Sindelaget og viser Hensigten; selv om Havnen maaske aldrig naas.

Og derfor er det, at hver Mand af Historien skal dømmes efter sine *Gerninger* — hverken efter Hensigtens Højde eller Udfaldets Held — men efter Gerningens Godhed. Thi i Mandens Gerning er *Maal* og *Magt* forenet, i Mandens Gerning er baade Villie og Evne, Formaal og Formaaenhed lagt levende og klart for Dagen — levende og klart for Menneskenes Dom.

Naar Dommen over Guldberg er falden saa forskellig, enten man nu i sin Tid paa liberal Vis følte ham som en Frihedsfjende, eller det siden blev Mode at tage Forvaring mod den Dom, som tilfældig stod, og »videnskabeligt« fremhæve Sagens *anden Side*, — saa har der altfor tidt bagved dette kun ligget *Stemningsindtrykket*: man har følt Modvillie overfor Mandens stokkonservative Stædighed, skønt dog *deraf* ingen særlig slemme Følger opstod, eller ogsaa følt vag Sympathi med den saa vel villende Mand, for hvem saa meget mislykkedes. Men den rette Dom bør tage sit Udgangspunkt i Mandens Gerninger og hverken i hans formodede Hensigters stramme Oprigtighed eller Resultaternes fortvivlede Slethed.

Og fortvivlet slette var de rigtignok. I hvor høj Grad kan ikke maales ved et Par Handelshuses Fallit eller selve Krisens Kursfald. Først bagefter viste det sig efterhaanden mer og mer, hvor daarligt man sad i det, hvor ilde hele Landet var stedt. Krisen havde kun været som et heftigt Feberanfald, der nogenlunde hurtig rased' sig til Ende; men den egentlige Sygdom var en tærende Snigsot, som det viste sig saare vanskeligt at helbrede. At et Papir som *Asiatiske Kompagnis Aktier*, hvis Pari var 500 Rdl., efterhaanden var falden fra 1900 til 1025, havde været tabbringende nok; men 1025 Rdl. var dog endnu stedse en respektabel Pris for et Papir, der lød paa en Nominalværdi af knap det halve. At de andre Kompagniers Aktier paa lignende hastig og voldsom Vis sank i Værdi, saa ligeledes stygt ud; men at de alle selv kort efter maatte helt opløses og Statskassen tage Tabet, — først deri kom den sande Ulykke ret til Syne. Det havde været slemt nok, at Veksel- og Seddelkursen under Krisen gik ned til 145, men langt værre var det, at den Slutningskurs, 1783 gik ud med: 138—40, holdt sig Aar ud, Aar ind i lange Tider efter. Og hvor sørgeligt det end kunde være, at et Par store Handelshuse ramlede sammen ved Krisen, saa var det tusindfold tungere, at hele Danmarks store Transithandel i den følgende Tid skrumped ind til de sædvanlige Kinafarters Udbytte, at vor Indførsel gik ned med en Trediedel, vor Udførsel i et Par Aar med henimod Halvdelen, — og at endelig Kjøbenhavns Handelsflaade, der i de foregaaende Aar var forøget fra 18,000 til 36,000 Cl., nu for Størstedelen laa ledig og satte Rederne i den største Forlegenhed. Fem Aar senere var den da ogsaa gaaet tilbage med 8,000 Cl.

Alt dette lader sig kortelig udtrykke saaledes. I de Aar, da Guldbergs Styrelse voksede fra den bestemmende Indflydelse i 4 à 5 Aar til Enevælde i 2 à 3 Aar, indtraf der *glimrende Handelskonjunkturer*, idet uanet Lejlighed til let vunden Rigdom pludselig aabnede sig Verden over. For Staten var dette gunstig Lejlighed til

at faa Finanserne bragt paa Fode og Pengevæsenet i endelig Orden. Og saa sluttede alligevel Guldbergs Periode med vor Storhandels Ruin, en overdreven stor Statsgæld og Pengevæsenets Forfald. Maa ikke saa danne »Resultater« helt og holdent, skaanselsløst fælde deres Mand?

Og dog vilde det være ganske uretfærdigt herpaa at bygge en Dom over Guldberg, hvor fristende det end ligger for. End ikke den genialeste Statsmand og Handelspolitiker vilde efter Fredens Afslutning have kunnet frelst en Handelsvirksomhed fra Forlis, der som vor ene var bygget paa fredelig Fragtfart mellem slige Fremmednationer, hvis Handelsflaader Krigen havde lukket inde i Havnene, og paa en Transithandel, som ifølge Datidens Forhold kun kunde føres paa og med de Lande, der af Krig hindredes i at besørgede den for dem naturlige Handel selv. Denne Konjunktur havde flere af vore Handelshuse udnyttet med saa stor Letsind og saa liden Forudseenhed, at deres Handel paa fremmed Vekselskredit udvidedes ud over egen Kapitalformaaenheds Grænser og fortsattes Aar ud og Aar ind, som om Krigen aldrig skulde faa Ende. At Resultatet heraf tilsidst maatte blive, at de Paagældende geraadede i den største Forlegenhed, kan umuligt regnes Guldberg til Last. Heller ikke var det hans, men ydre Omstændigheders Skyld, at det gik det Vestindiske og Østersøiske Handelselskab paa lignende Vis. Og hvad disse Kompagniers Stiftelse angaar, saa maa gamle Schimmelmann uden Tvivl tage Dannelsen af det Vestindiske paa sin Samvittighed, og Oprettelsen af det Østersøisk-Guineiske Selskab var, som paavist i I. Del, en Finansoperation, hvori Guldberg ingen direkte Del havde.

I alt dette raadede andre Magter og Mænd end Guldberg, hyppigst Skæbnens Gunst og Ugunst vekselvis, som Lykkens Luner føje sig — og paa det meste kunde dansk Statsmandskunst ingen Indflydelse have.

Det er heller ikke sandt eller sikkert, at Statsgældens Vækst og Pengevæsenets Forfald var Resultater, der særlig kan knyttes til Guldbergs Styre som Følger til Fejl eller Virkning til Aarsag. De finansielle Efterveer af Algiertogtet, Rustningerne overfor Sverige, Statens Overtagelse først af Banken, siden af den holsten-gottorpske Gæld, de store Flaadeudrustninger i Anledning af den bevæbnede Neutralitet — for alle disse statsgældsforøgende Udgifter bar han ikke eller (for den sidste) kun delvis Ansvaret. Heller ikke kunde han ret vel have indskrænket den uhyre Ødselhed, der blev vist fra det *Herskabs* Side, paa hvis Velvillie hans egen Magt beroede. Naar 1400 Vestindiske Aktier blev bortsolgt for Indskudssummen, deriblandt 500 til Enkedronningen, naar denne desuden fik 6—700,000 Rdl. foruden sin aarlige Appanage af 80,000 Rdl., naar Arveprinsen ekstra fik 150,000 Rdl.

og med ham en Mængde højtstaaende Mænd klatvis tilsvarende store Summer i Gave og Skænk, saa har der for Guldberg i bedste Fald ikke være andet her overfor, end at gøre gode Miner til slet Spil.

Over mangt og meget har Guldberg saaledes langtfra været Herre, i andet har han maattet bøje og rette sig efter Forhold og Omstændigheder, der havde tvunget Enhver i hans Sted. Faldt derfor end til Slutning Alt slet ud for hans Styrelse, saa bør dette dog ikke fælde Guldberg. Dommen maa bygges paa hans egne Handlinger, saa at de gode blandt dem veje til hans Fordel, selv om Vanheld forspildte Udfaldet, de daarlige af dem til hans Skade, selv hvor disses Fejl heldigen blev afbødede.

Han var da, som Handlingens Mand, først og fremmest en *dansk* Mand, en Elsker af vort gode, gamle Sprog, af svundne Tiders danske Aandsliv, af Alt, hvad der var dansk i Form og Færd. At give dette *Indfødsret*, at give Landet til dets egne Børn, dertil var han med. Paa dette Omraade stod hans Evner paa Højde med hans Villie, og derfor gjorde han her en god Gerning, hvorfor han bør prises — selv om ogsaa tysktalende Mænd og hvad han ansaa for »fremmede Principper og tyske Professorers Stuegriller« fik det videste Raaderum efter ham, og skønt dette ovenikøbet bragte de bedste Resultater.

Men som Statsmand, og særlig som Handelspolitiker og Finansmand, var hans Gerninger Gang paa Gang slige, som bør give et slet Eftermæle. Han søgte tit, om end som oftest forgæves, at hæmme H. C. Schimmelmans Finansledelse, og han fik Held til at fjerne Bernstorff — han udpønskede et eget nationaløkonomisk System og satte det igennem, ihvorvel han kunde have sagt sig selv, at han manglede Forudsætninger til at bedømme dets Rækkevidde eller Rigtighed. Han paa-tog sig siden efter selv at videreføre dette System i Praksis til Trods for sin manglende praktiske Uddannelse i Finanssager. Han lod Seddelmængden vokse og vokse paa en Tid, hvor han kunde have indskrænket den, og skød alle Advarsler og advarende Raadgivere til Side. Han understøttede private Handelshuse mod al Sæd og Skik, delvis mod al Rimelighed, skønt dette kun kunde ske ved det Middel (Seddelmængdens Formerelse), han selv ansaa for et Onde. Han frem-turede i denne Politik til Trods for, at ingen selvstændig Mand billigede den, og endte med at misbruge sin Magt til at styrte de Mænd, som ikke vilde være hans Nikkedukker, men om hvem han dog vidste, at de i Forening sad inde med Tradition, Routine og daadskraftig, initiativrig Ungdom. Han stødte Kronprinsen for Hovedet og ordnede alle sin tilkommende Konges Forhold til dennes levende Utilfredshed uden en Gang at ænse eller lægge Mærke til hans Misnøje. Han

begyndte sin Løbebane med Skaanselsløshed overfor den Mand, hvis eneste *politiske* Forbrydelse var hans Rutten med Kabinetsordrer og det dermed sammenhængende Misbrug af en sindssyg Konges Suverænitæt, og han endte med selv at gennemføre et Kabinetsregimente, der væsentlig kun adskilte sig fra Forgængerens deri, at de Guldbergske Kabinetsordrer mestendels angik Smaatterier eller Ændringer uden Farer og Følger. Dog de sidste Aar misbrugte han ogsaa denne Myndighed paa voldelig og vilkaarlig Vis og aabenbarede overhovedet i den hele Række af sine sidste Regeringshandlinger den fuldkomneste Mangel paa Evne til at bedømme og vurdere Forhold, Begivenheder og Personer.

I mangt og meget, ja endog det meste, selv af alt dette, har hans *Hensigt* rimeligvis været den bedste, hans Maal uselvvisk, hans Mening: at gavne sit Fædreland. Men herved frifindes han ikke. At hans gode Hensigter tilsidst alle mislykkedes, at Alt, hvad han vilde, endte med at briste for ham, dømmer ham paa den anden Side heller ikke — Men hans *egne Gerninger* dømmer ham.

DEN 1. Januar 1784 skrev den tyveaarige Digter Jens Baggesen i sin Dagbog: »Den skønneste Vinternat bedækkede mit kære Fødeland Danmark. Den tindrende Himmel spejlede sig i den forsolvede Jord. Begge smilede ad hinanden, begge smilede Tidens nyfødte Søn, det hemmelige 1784, i Møde.«

Saaledes oprandt det hemmelige 1784, som den Gang, da Vaaren kom med Tøbrud og Foraarsblæst, blev det *aabenbare* 1784, Genoprejsningens og Foryngelsens Aar.

— — Efterhaanden som Tiden nærmede sig for Kronprinsens Konfirmation d. 4. April, blev der med voksende Kraft drevet paa Forberedelsen af det vigtige Skridt, hvorpaa alle de Sammensvorne nu var fast besluttede. I Februar gjorde General HUTH et formeligt Udkast til, hvorledes Alt bedst kunde gaa for sig, siden forfattede SCHACH-RATHLOU i højstegen Person en overordentlig udførlig Plan med samme Formaal, og begge blev sammen med en skriftlig Betænkning af LUDVIG REVENTLOW forelagt Kronprinsen. Man var fra alle Sider enig om, at Kabinettet burde ophæves — *«il avait été la ruine de l'ordre et le fléau du gouvernement»* —, og at samtlige Kongens Befalinger herefter skulde forelægges Kronprinsen til Kontrasignatur for at erholde Gyldighed. Ogsaa om det nye Statsraads Sammensætning enedes man, men om Tiden og Maaden, hvorpaa Regeringsforandringen burde iværksættes, var der længe Tvivl og Tøven. SCHACH-RATHLOU mente, at det burde gøres i tvende Tempoer, da han var bange for, den sindssyge Konge skulde blive sky og skræmt ved ethvert Forsøg paa straks at forcere en Afgørelse frem. Kronprinsen burde derfor efter hans Skøn først med Fynd fremsætte sine Forslag, derpaa anvende myndig Overtalelse i de nærmest følgende Dage. Bernstorff udtalte derimod, at det var nødvendigt *«in der Ausführung keinen Zwischenraum zu lassen, auch nicht von einer Viertelstunde»* — GULDBERG og STEMANN maatte ikke have Tid til at komme sig af Be-

døvelsen, og SPORONS Indflydelse vilde da bortvejres som en Røg. Man vilde derved ganske vist let støde Arveprinsen, men »in gewissen entscheidenden Augenblicken ist es völlig unmöglich sich genau an alle Formen zu halten«. Og dette Program blev ogsaa nøje efterfulgt.

I Dagene fra den 26. Marts til den 2. April blev derefter i største Hemmelighed alle Enkeltheder lagt til Rette, hvilket skete saaledes, at der først blev affattet en Række Spørgsmaal om alle tænkelige Eventualiteter, hvorpaa disse hver for sig blev gennemdrøftede og besvarede af Kronprinsen. Endelig sikrede denne sig ved en Skrivelse af 2. April, at Stampe var villig til at indtræde i Statsraadet sammen med Bernstorff, Geheimeraad Rosenkrantz og General Huth. Derpaa var Alt beredt.

Palmesøndag d. 4. April, en straalende smuk Solskinsdag, foregik altsaa efter Bestemmelsen Kronprinsens Konfirmation. »Han svarede med megen Frejdighed og især gjorde sin Bekendelse med Rørelse«. Den 6. April fik GULDBERG, STEMANN og ROSECRONE (Bernstorffs Efterfølger som Udenrigsminister) Sæde i Statsraadet, SPORON var allerede den 4. bleven udnævnt til Kabinetsekretær efter Guldberg, og Eichstedt fandt samme Dag »i sin tiltagende Alder en rolig Retraite« ☺: blev afskediget paa graat Papir baade som Prinsens Overhofmester og som Statsminister. Dermed havde Guldberg endelig i Et og Alt faaet sig indrettet det Hele efter sit Hoved. Det hed derfor ogsaa saa smukt i et af ham affattet Formaningsbrev til Kronprinsen, underskrevet af dennes Fader Kongen — hvilket snurrige Aktstykke Guldberg selv efter Konfirmationen oplæste for »den lille Mand« i Kongens, Dronningens og Arveprinsens Nærværelse —: »Som vi hidindtil have været *Tre i Et*, saa ville vi fremdeles være *Fire i Et*«.

I Mellemrummet mellem Konfirmationen og d. 14 April, fortæller Bülow, gad Kronprinsen ikke høre efter, naar Sporon forelæste ham noget, men viste saa megen Fortrædelighed og Ulyst, at Sporon en Dag spurgte ham: »men hvad fejler De, naadige Herre, De ser jo ud, som om De havde gjort noget Ondt eller vilde til at gøre det«. Prinsen svarede ikke, men blev meget rød derved.

Bedre gik det ham en anden Gang i denne Tid. Sporon fortalte ham da, at han fra Grev OSTENS Vindve havde set REVENTLOW, SCHIMMELMANN og NUMSEN køre der forbi, og saa havde Osten sagt: »Der kører det hele Kompagni, nu mangler kun SCHACK-RATHLOU i Spidsen med Kommandostaven«. Men Prinsen forblev denne Gang stadfast og standhaftig.

Den 14. April var den Dag, paa hvilken Kronprinsen første Gang

skulde indføres i Statsraadet. Aftenen før gik CHR. REVENTLOW i Seng med den Tanke, at han vel vilde blive arresteret om Natten. Men Morgenen oprandt, uden at der var sket noget, og en graakold Tøvejrsgang brød frem.

Kronprinsen stod op, forrettede sin Morgenbøn og anvendte Formiddagen som sædvanligt, medens Bülow traf de sidste Aftaler. Prinsens Holdning gjorde Indtryk af, at han var rolig og fattet. Efter Frokosten holdt Statsraadet sit første saakaldte Deliberationsmøde i Kronprinsens Gemak, hvad der dog kun var en ren Formalitet. Da Prinsen gik herfra ind i sit Paaklædningsværelse, passede han sit Snit til at tage Kabinetsseglet til sig, hvilket han derpaa flyede Bülow til Forvaring. Lidt efter kom SPORON farende ind, sagde, at han savnede Seglet og spurgte, om Prinsen ikke havde set det. »Prinsen svarede uden at røbe den ringeste Forlegenhed, at det var nok, hvor det skulde være, og vilde nok blive fundet. Sporon lod sig nøje med denne Besked og gik hjem.« Seglet skulde naturligvis bruges til dermed at forsegle alle de fornødne Ordre, som allerede forud laa skrevne med C. Reventlows og Kronprinsens egen Haand.

Endnu en Gang havde Prinsen en Samtale med Bülow, og denne erindrede ham om, *»qu'il fallait montrer de l'indulgence pour le passé, la vigilance sur le présent et une sévérité imposante pour tous les crimes à venir«*. Prinsen lovede ham, at Ingen skulde blive ulykkelig. Siden stak han alle Ordrene til sig.

Middagen kom, og Prinsen gik til det kongelige Taffel, »der den Dag talte 15 Couverts«. Derefter begav man sig til Statsraadet, men Kongen trak sig forinden et Øjeblik tilbage til sine Gemakker. Medens de nybakte Statsraader ventede paa Kongens Komme, ytrede Guldberg til Sporon: »nu, Hr. Konferentsraad, nu skal det snart smelde; men De skal gøre en Skade, naar De ikke har Kronprinsen med — har De ham med, saa er der Intet at sige«. Sporon svarede: »nu, i Guds Navn!«

Og nu kommer Kongen i Guds Navn ind og aabner Conseillet. De tre nye Statsministre, GULDBERG, STEMANN og ROSENCRONE, rejser sig straks for at overgive Kongen deres nye Embedséd. Men Prinsen stanser dem, og beder dem »i en meget sat Tone om at bie dermed, indtil Hs. Majestæt naadigst vilde tillade ham at foredrage noget, hvorpaa han vilde udbede sig Hs. Majestæts allerhøjeste Resolution«.

Da sloges Alle med Stumhed, og den gale Konge stirrede paa Sønnen med uafbrudt Opmærksomhed. Denne trak derpaa et Papir op af sin Lomme og oplæste et Forslag til en kgl. Resolution, som

gik ud paa at ophæve Kabinetet og indsætte BERNSTORFF, HUTH, STAMPE og ROSENKRANTZ i Statsraadet. Og dermed lagde han Papiret hen til Kongens Underskrift.

Straks griber Christian VII mekanisk efter sin Pen — han elskede rent barnagtigt at male sit Navn ned med store, flotte Bogstaver — og begynder at skrive. Da farer Arveprinsen op og protesterer i heftige Ord mod denne upassende OVERRUMPLING: saa havde det dog hidtil stedse været Sæd, at slige højvigtige Sager først blev tilbørligen overvejede. Men imedens kradser den gale Konge ufortrødent sit Navns Bogstaver ned paa Papiret, taber Pennen, faar den fat igen og skriver troligt videre, til hele Navnetrækket med R (Rex) og det hele staar der. Og ved at bevare sin Ro faar Prinsen ham endogsaa bagefter til at føje et »approberet« ovenover — alt mens Arveprinsen raser og præker. Men nu søger denne at bemægtige sig Papiret, da Kronprinsen kommer ham i Forkøbet og faar Papiret puttet i sin Lomme.

Saa bliver der nogle Øjeblikkes Forvirring, en Løben og Smækken med Døre — Kongen iler ud, Arveprinsen efter ham — Enkedronningen kommer styrtende og vil ind til Kongen, men standses af den knælende Grev Reventlow — Arveprinsen kommer tilbage med Kongen ved Haanden, der vanker Puf og Stød mellem ham og Kronprinsen, de brydes om Papirerne — men Kronprinsen taber intet Øjeblik sin Fatning, og hans unge Tilhængere holde udenfor alle Poster besat. Statskupet *var* fuldbyrdet — »Bedemandens Søn« styrtet.

Og i saa hastig og afgørende en Haandevending var alt blevet besørget, at Kronprinsen med største Flegma kunde forklare sin bestyrkede Stifbedstemoder, hvad der var sket, saa kort og ligefremt som saa: »Der König hat eine Veränderung in seinem Staatsrathe gemacht — das ist alles.«

— —

Og samme Aften gik der Dans paa Slottet — for Slottet, det var vundet! Der dansede baade Fjende og Ven for Prinsen, hin unge, thi med ham var de alle. Der dansede Christian Ditlev, »den hvide Bjørn« — thi Spillet var nu vundet — han og Broderen Ludchen havde taget »hver sin Tørn«. Næst dansede ung Stemann, den faldne Ministers Søn, det var hans tyveaars Fødselsdag, han var baade glad og grøn. Og efter gik Dansen, som »Oberons Tryllehorn spilled dertil«. Sidst dansede ogsaa Arveprinsen, — han dansed sindbilledligt med Dronningedatteren LOUISE AUGUSTA, »la petite STRUENSEE, hvis »fatale« Lighed med Faderen allerede havde faaet Mangen

»til at skælve«. Og Enkedronningen havde Hovedværk, men kom dog »og gjorde sit Parti — som sædvanlig«.

Med noget af den samme sløve Hengivenhed i Skæbnen havde Guldberg, da han hin Eftermiddag var traadt ud af Statsraadsværelset, sagt til de Personer, som stod i Kongens Forgemak: »Es ist aus, es ist ganz aus«.

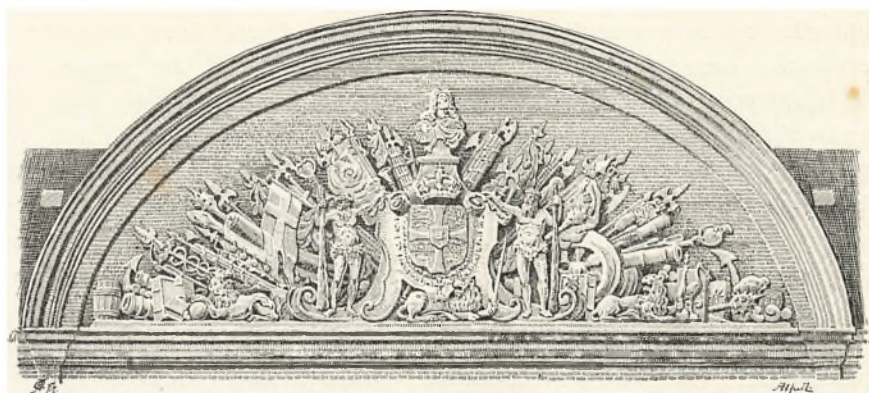
— — —

Ja, — nu er det ude, Guldberg! Ikke havde Du, Pedant som Du var, fortjent slig en dramatisk Afslutning, men dermed *var* det saa dog ogsaa uigenkaldelig ude med Dig, ude med Din Treenighed, med Dine sex Tusinde Kabinetsordrer, med din Bedemands-Stil, med alle de sære snørklede Sætninger, alle de pedantiske Omsvøb, alle de Skolemester-Formaninger og kunstige Tirader, al den Salvelse og Svulst, Selvbehagelighed og Vidtløftighed, som Du lod Din ulykkelige sindssyge Konge føre i sin suveræne Pen! Bondens Aag vil nu blive afkastet, »Staten hæve i alle sine Grundvolde«, — thi nu er det ude med Din »*petite politique*«, som Du saa rigtig kaldte den, ude med Dine ophøjede Grundsætninger, Dine højfornemme Velyndere, Dine stive, gammeldags forbenede Principper, Dit »System« — —

Es ist aus, es ist ganz aus.

—————

GENOPREJSNINGENS GRØDETID

I

SAALEDES havde Danmark 5 Aar før det fremmelige Frankrig faaet sin Revolution.

En fredelig og stiltfærdig Revolution uden Blodsudgydelse og Rabalder og dog indenfor sit Omraade nok saa vidtrækkende i sine Virkninger. Thi det blev en ikke mindre gennemgribende Samfundsforandring, som herhjemme fuldbyrdedes af de nye Mænd i 1783—97, end Revolutionsaarenes Omvæltning i Frankrig. For den nye Tid og de nye Tanker blev Dørene slaaede op paa vid Gab, og afgørende blev der brudt med det Gammeldags og Overlevede. Men samtidig blev det Vaklendes bratte Fald skaansomt afbødet, varligt blev der bygget om paa, hvad der af det Bestaaende kunde bruges, og hvad der i Fortiden var godt begyndt, blev helt fuldendt.

Vor beskedne Revolution blev saaledes borgerlig og bramfri Form og Følger. Det kom ikke til gribende Optrin, storslaaede Scener eller højtstemte Deklamationer. Men man blev til Gengæld ogsaa skaanet for den Helvedeslarm, den vanvittige Ophidselse, som skæmmede Dantons og Robespierres Land. I Virkeligheden følte og førte den franske Revolutions Mænd sig alle som Aktører i et stortstilet Drama: stedse spilled de med Front ud til det Publikum, hvis Bifaldt det gjaldt om at vinde ved at holde sit Hoved flot, selv naar man bar det til Guillotinen — det Publikum, man under Navn af *Folket* havde lavet til sin Afgud, sin store Molok. Ja netop til en Menneskeofre krævende Molok, thi *le peuple* var ikke for hine Mænd den levende nationale Enhed, det historiske Statsindivid, den sindrig

søndrede og sammensatte Organisme, hvor hvert Lem havde sin Betydning, men stedse kun som Led af det hele. *Le peuple* var Middelalderens til Frihed løsslupne Drage, — en Drage med de hundredtusind Menneskehoveder, som alle var »lige gode«, det vil sige: lige slette, med hundredtusind Tunger, som slikkede Læberne efter Blod, hundredtusind graadige Øjne, som daglig vilde forlystes med rystende eller rørende Skuespil, hundredtusind Struber, som vilde raabe og brøle sig hæse. Paa dette Publikum kunde der kun virkes med den dramatiske Gestus eller den store Frase.

Men vor Revolution var netop modsætningsvis en Revolution *sans phrase*. En lille Kres af Mænd, *virkelige Mænd*, ikke Deklamatorer eller frivillige Gladiatorer, ej heller letsindige eller grusomme Børnenaturer, mindst af alt filosofiske Uhyrer — men modne og maalsikre Mænd med klare Hoveder; stærke Tanker og varme Hjerter — en saadan Kres af Mænd, indbyrdes sammenbundne med Blodsbaand eller Aandsslægtskab, gik frem Haand i Haand til et stort Rydningsarbejde og en endnu større Frugtbargørelsens Dont. Og hvor de gik frem, gik Dagen med dem, Morgenen brød frem, Mørket veg tilbage til skumle Kroge og gemte sig som korte Skygger. Da vaagned Danmark til Dag og Daad — ikke til den franske Friheds blodfarvede Morgenrøde, dens blæsende Vælde og buldrende Kamp, men til den fredelige »Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov«, som giver »Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, Haab om Held«.

De bedste af hine Revolutionens Mænd, BERNSTORFF og REVENTLOW'erne, havde over hele deres Færd dette sunde, solide, som holder sig til Jorden, denne grødegivende Friskhed, Renhed, Oprindelighed og Styrke, som minder om Muld og jomfruelig Jord. Det var ikke abstrakttænkende Bureaukrater, hvis Liv maatte fyldes af ynkelig Ærgerrighed efter Carrière i Statstjenesten, som deres Lunger fyldtes af Kontorstøv. Det var tvertimod rige Jordrotter, som elskede Landlivets haandfaste Enfold, og som af dagligt Selvsyn kendte Vækstens Love og Naturudviklingens Krav. Nødig gik CHR. REVENTLOW bort fra sin kære Sysselsættelse paa Landet og sine kære Bønder, »Gutes Land«, skriver han til sin Søster, »dass ich dich verlassen soll, das wurmt. Cains Sohn baute die erste Stadt, das fühle ich. Möchte doch mein Theil das Land sein, ohne dass ich mir selbst es wählte. Mir däucht ich fühle den innern Ruf. Wenige sind so glücklich als ich, niemand wäre es denn. Alles lacht hier und ladet ein zum Genuss, zum Nützlichsein, zur geschäftigen aber doch ruhigen Freude.« Og en anden Gang siger han: »Wer auf dem Lande lebt, ganz das

Land geniesst, allzeit mit dem Lande sich beschäftigt, der lebt um besser zu werden.«

Ogsaa BERNSTORFF havde paa sin store Englandsrejse i sin Ungdom og paa Onklens sjællandske Gods — dér, hvor »der staar en Sten, paa den et Navn, et Neg, en Skovl, en Hakke« — af eget Liv lært de samme Følelser. Naar derfor disse Mænd gik til Staden og Statslivet, naar de paalagde sig Regeringens Byrde for at gøre bedre, hvad Andre havde gjort ilde, saa var det, fordi de følte og fulgte et *Kald*.

Det var i Forstaaelsen heraf, at Bernstorffs første Hustru havde skrevet efter hans Afskedigelse i 1780: *Savez-vous la seule chose que je crains. C'est qu'un jour il fût venir un moment où mon mari sera rappelé pour débrouiller ce que la bêtise, l'incapacité et la malhonnêteté auront gaté — il pourrait être gutherzig genug pour revenir.*«

Og ganske rigtig — han var virkelig gutherzig genug *pour revenir*.

Og som om det var den selvfølgeligste Sag af Verden, satte nu de nye Magthavere sig mageligt og bekvemt til Rette i Regeringens Højsæde. For Bernstorffs Vedkommende var det, som havde han kun været et Svinkeærinde borte, i den Grad naturligt og ligefremt var det ham at være den store Styre, den fødte Fører, den af Magtens Genius med Magtens Gave Benaadede. Magtens Besiddelse gav hans Sind værdig Hvile, Ligevægt, Mildhed og Fred. Af Had og Hævnlyst føler han ikke Spor, for ham er Herredømme Alt, Hævn Intet. Saa længe Guldberg sad ham i Vejen — *ham* i Vejen, som havde Historiens Ret, som først og sidst var Manden, den Udvalgte — var Guldberg ham i højeste Grad imod: ubarmhjertig burde hin Daare fjernes fra hans Vej. Men saa snart Guldberg er styrtet og ikke mere staar Bernstorffs Styre i Vejen, bliver han en ligegyldig Person, som paa ingen Maade er nogen Forfølgelse værd. Hvi skulde der vel ogsaa undes en Guldberg Slutningseffekten i en Tragedie — nej, lad ham blive Amtmand, Amtmand i Jylland. Kan han ikke være Minister, kan han dog altid være Amtmand, dertil maatte han nok akkurat kunne passe. I Horsens, fjernt fra Statslivets Brændpunkt, der kunde han faa Lov til at sidde og kukkelure og kandesløbe Storpolitik i fortrolig Korrespondance med Bülow, den snart saa krænkede Bülow.

Dog — selv om Guldberg blev flyttet bort og forsat til en med hans Syn og Anlæg mere stemmende Gerning, hans Aand blev man derfor ikke af med. Den lille danske Nisse, som antagelig symboli-

serer det Hjemliges kæreste Egenskaber: det drilagtige Vrøvl, Tankernes Grød, det pudsiges Gamlinge-graa, som kun lives op af det Røde i Agtværdighedens Nathue — denne Skytspatron svigtede Eventyrets Tro og flyttede ikke med Guldberg til Jylland. For denne Gang blev den paa Stedet som Huskatten; uden Tvivl befandt den sig vel i Kancelliet.

Havde Guldberg været en *paperassier*, en Papirvidtløftighedens Mand, en tro Bevarer af det »gode gamle« fra salig Skatmesterens Tid — det vil sige *det* af det, der forligede sig saa vel med hans egen Tilbøjelighed: de mange Kamre og Kasser, Skuffer og Fonds — saa fik han i alt dette en værdig Efterfølger. Og det var ingen ringere end Skatmesterens egen Søn, ERNST SCHIMMELMANN.

Der er ligesom to Sjæle i denne Mand: en Krogkiggers og en Tindebestigers, en Myres og en Ørns. Han er paa én Gang de smaa Finansknubs og de storstilede Planers Mand, har paa en Gang en Nærsynets Hang til mikroskopisk Stirren og er dog samtidig en Elsker af de store Perspektiver og de vide Vuer. »Ihn treibt die Gährung in die Ferne, — — in jeden Quark begräbt er seine Nase.«

Hvad han havde arvet efter Faderen eller maaske kun tilegnet sig af dennes Færd og Façon blev hans Ulykke: det kriblede ham i Fingrene, naar der frembød sig et eller andet finansielt Kunstgreb eller en fiks Vekseltransaktion — eller naar der blev Tale om at stille Tal op i et syv dobbelt Bogholderi. Hvad der for hans geniale Fader havde været et Middel til at faa Fred for høje Herrers Indblanding i sine Sager, det indviklede Skuffesystem, som lod det løbe rundt for Datidens landadelige Excellencer, det blev kun altfor ofte for Sønnen Sagen selv — og naar den Idræt at køre i Ring bliver Kørselskunstens eget Maal, hører det Hensigtssvarende op.

Dog samtidig med denne falske Ærgerrighed efter at være Faderens Arvtager som »Finanzkünstler« ejede Schimmelmann en storladen og frugtbar Fantasi. Han var i højeste Grad en Ideernes og Initiativets Mand. Fuldt fortrolig som han var med Tidens store nye Tanker paa Statsøkonomiens og Finansvidenskabernes Omraade, syslede han begejstret med vidtrækkende Reformers og udkastede med Lethed følgerige, pragtfulde Planer. Derfor tyktes han Bernstorff en stor Mand, om end denne med Rette frygtede for, at Danmark var altfor lille til disse store Anslag — hvad det vistnok desto værre ogsaa var, *hvis* ikke Misforholdet maa søges et andet Sted. Ernst Schimmelmanns glimrende Planlægnings-Evne synes nemlig at have været i Slægt med hans Aandsarv efter Moderen: den lyse Optimisme og den sværmeriske Flugt. Hans Planer bleve let for højtflyvende og overspændte, stor-

slaaede i Udkastet, uoverstigelig vanskelige i Udførelsen. Det sidste maaske mest fordi han selv skulde drage de praktiske Konklusioner af de ophøjede Præmisser, og hvad han som Arkitekt havde tegnet op i store, simple Linier, forkludrede han stedse som Bygmester ved stadig Hensyntagen til Øjeblikkets smaalige og tilfældige Bekvemmelighedskrav. I Anlægget var han stedse betydelig, i Udførelsen fortabte han sig, trykket af Traditionen fra Faderen, i allehaande Detailler. I Anlægget var han dristig, principfast, storstilet og myndig, i Udførelsen blev han hængende i tusinde Hensyn og gik paa Akkord med Alt og Alle. Hele sit Liv vilde han bringe Statsskibet i tryk Finanstilstands sikre Havn, stadig nøjedes han med at smede et nyt Nødanker, naar det gamle brast.

Han var og blev en *Papirplanernes* Mand.

Men paa ham kom nu først og fremmest Gennemførelsen af den ny Tids Krav til at hvile.

II.

» EFTER en Fred af over 60 Aar« — skriver den engelske Gesandt HUGH ELLIOT angaaende det her omhandlede Tidspunkt — »er Landets Pengevæsen i stor Forvirring, dets Mønt ødelagt, alle Livsfornødenheder i højeste Pris, de største Købmandshuse paa Randen af Insolvens, og baade Hæren og Flaaden reduceret til en Svaghed, som har været ukendt under nogen tidligere Regering.«

Denne Doms Rigtighed bekræftes fra alle Sider. I samme Grad som de danske Papirspenges Værd var falden — udvikles det i en omtrent samtidig Regeringsindstilling — »var Priserne paa udenlandske Varer, indenlandske Produkter og Alt, hvad med Penge betaales, stegne, og ligesom den ved den forøgede Cirkulation frembragte større Penge- masse har givet Landet en Anseelse og egen Tiltro af Rigdom og Velstand, har det foranlediget en større Søgning af Alt, hvad tjener til Bekvemmelighed og Fornøjelse, og forårsaget et større Forbrug af til Dels fremmede Varer, til desto hastigere Fortæring af denne synende Rigdom og Forøgelse af de for Landet deraf opkommende ufordelagtige Virkninger«.

Drøjt var det for hele Folket saaledes med Et at skulle bryde med en indbildt Rigdoms Blændværk og finde frem en tarvelig Tærestand som i gamle Dage. Men værre var det, at hver Vej til fornyet Velstand syntes spærret. Ingen Art af økonomisk Virksomhed gav Haab om Held eller Udsigt til Fortjeneste. Hidtil havde dog *Handel* og *Skibsfart* gjort det, men nu var disse Erhverv ganske lammede.

Tydeligst maalttes dette Forfald ved Kurserne paa *Handelskom- pagniernes* Aktier. Saaledes som disse Handelsselskaber — med Undtagelse af det Asiatiske — vare blevne til, maatte de »have deres Opmærksomhed udelukkende henvendt paa den udenlandske Spekulations- og Transithandel, og deres Bestræbelser maatte gaa ud paa en

hastig og overordentlig Gevinst«. Derfor maatte netop nu ogsaa *deres* Forfatning stille Tidens Ugunst grellest til Skue*).

Handelskompagnierne var imidlertid en Del af det hidtil herskende »System«, og den Regering, der med sømmelig Sans og Agtelse for Tradition og Kontinuitet vilde vedgaa Arv og Gæld, kunde ikke uden videre blive dem kvit og lade de mange Smaafolk blandt Aktionærerne sejle deres egen Sø.

Under alle disse sammenstødende Omstændigheder maatte det for Genoprejsningens Mænd nødvendigt stille sig saaledes, at det første og nærmest liggende Formaal maatte være en gennemgribende Reform i *Penge- og Finansvæsenet*. Og naturligvis maatte da den Mand iblandt dem, som gjaldt for særlig at have Indsigt paa dette Omraade, ja som endog gik for et Finansgeni, blive den, der først tog fat — den, som skulde øve det første Størværk.

Man begyndte derfor med at omorganisere hele Finansforvaltningen, saaledes at alle Sager samledes under ERNST SCHIMMELMANN'S Styrelse. Hidtil havde Finansvæsenet været delt mellem Over-Bankdirektionen (Udenrigsgælden), Skatkammeret og det tidligere Finans-Collegium. Nu blev der ved kgl. Res. af 2. Juni 1784 (jfr. Pl. 18. Juni s. A.) oprettet et nyt Finans-Collegium, og herunder henlagdes alle Statens Finans-, Penge- og Skattevæsen vedrørende Anliggender. I Spidsen for dette ny Collegium stilledes Finansminister ERNST SCHIMMELMANN, Medlemmer bleve C. D. REVENTLOW, Geheimeraad BRANDT, Konferentsraad AGERSKOV og de to fortræffelige Finansteorikere WENDT og ZOËGA.

Efter godt og vel et Aars indgaaende Undersøgelser og Overvejelser fremkom som Frugten af disse det paa Grundlag af Finans-Collegiets Forestilling af 28. Juni 1785 udarbejdede, saa højt berømmede *Patent af 8. Juli s. A.*, som indeholdt en fuldstændig Plan til Pengevæsenets Forbedring og Statsgældens Afbetaling.

At en slig Plan saaledes *offentliggjordes* i sine Grundtræk var for Datidens Bevidsthed noget fuldstændig ukendt og uhørt. Hidtil havde

---

*) De store Handelskompagnier var forøvrigt paa denne Tid over hele Verden stærkt rystede. I Holland maatte det Ostindiske Kompagni have Generalstaternes Tilladelse til at optage et Laan paa 7 Mill. fl. og derved »offentlig bekende, at det uden ekstraordinær Understøttelse var sin Undergang nær«. Paa samme Vis maatte det Hollandske-Vestindiske Kompagni understøttes med 3 Mill. fl. Ogsaa i England maatte det Ostindiske Kompagni have Understøttelse, og dets Udsigter ansaas for »højest tvetydige«. — I Begyndelsen af 1785 standsede det kejserlige Asiatiske Kompagni sine Betalinger, og i Marts gjorde det Ostindiske Kompagni i Antwerpen stor Bankerot, medens omtrent samtidig et Forsøg paa at stifte et lignende Kompagni i Frankrig kvaltes i Fødslen.

Hemmeligholdelsen af Alt, hvad der vedrørte Kongens Kasse og Statens Kredit, været anset som den urokkeligste Selvfølgelighed i et uindskrænket Monarki. Men desto værre havde det ikke alene været et Udtryk for den ophøjede Forestilling af en Konges Væsen, at han under ingen Omstændigheder skyldte sine Undersaatter noget Regnskab for sine Handlinger; men det var tillige ved Tidernes Ugunst blevet et Skalkeskjul for alskens offentlig Uredelighed og Fiksfakseri. Derved var Evropa rundt den almindelige Tillid til de monarkiske Staters finansielle Paalidelighed og Kreditværdighed bleven betydelig røkket. Og for en Stat, der sad saa daarligt i det som den danske, og som kun kunde have Haab om at komme finansielt paa Fode igen ved at vinde det kreditgivende og dansk Valuta modtagende Ind- og Udlands fulde og hele Tillid, var det derfor i Grunden det eneste naturlige og rigtige: afgørende at bryde med det tidligere Hemmelighedskræmmeri og lægge Kortene ærligt og aabent paa Bordet.

Dog fordi Noget er naturligt og rigtigt, bliver det alligevel sjældent gjort. Det er den gamle Historie med Columbus og Ægget: hvad der bagefter synes simplest og mest selvfølgeligt, er paa Forhaand vanskeligst at hitte paa. Og i et Tilfælde som dette endnu vanskeligere at gøre — thi det var de tykkeste Fordomme, man her skulde gaa paatvers af, de dummeste og som Følge deraf sejgeste Forestillinger, man her skulde lade haant om.

Derfor var dette »aldrig før vovede Mønster paa Offentlighed i et uindskrænket Monarki« et for sin Tid saare fortjenstfuldt Skridt, der geraader de Mænd, der forstod at sætte det igennem — deriblandt først og fremmest SCHIMMELMANN og BERNSTORFF — til største Ære.

— — Planen gik kortelig ud paa følgende: Banksedlerne skulde atter gøres indløselige, og det bestemtes derfor, at Banken for Fremtiden ingen Sedler maatte udstede, der ikke var funderede paa Guld, Sølv eller saadanne let realisable Effekter, som til enhver Tid kunde forvandles til ædelt Metal, eller som dog i sig selv indeholdt fuld Valuta. Banken skulde endvidere i sin Bestyrelse herefter skilles fuldstændig fra Statskassen, dennes Gæld til Banken derfor betales dels med saadanne gode Effekter, som allerede var til Raadighed, dels ved et i den Anledning nyoptaget Statslaan i Indlandet. — Samtidig skulde bestemte Statsindtægter aarligt henlægges til et saakaldet *synkende Fond*, saaledes at den hele Statsgæld deraf kunde afbetales i Løbet af 30 Aar.

Offentliggørelsen af denne gennemgribende Finansplan havde dog én stor Mangel — der blev intet som helst Tal nævnet, hverken for Statens Indtægter, dens Gæld, Bankens Tilgodehavende, Seddelmængdens

Størrelse eller overhovedet noget Forhold, hvorved der kunde vindes det ringeste Overblik over Landets finansielle eller økonomiske Status.

Strengt taget var saaledes Planen unddraget Samtidens Kritik. For virkelig at kunne bedømme den maa man have Kendskab til Enkelthederne i dens Forudsætninger og Maaden, hvorpaa den tænktes udført.

Det fornødne Materiale hertil findes i Finans-Collegiets ovennævnte Forestilling af 28. Juni — sikkert et af Tidens interessanteste Aktstykker.

Den omfangsrige Forestilling — et helt lille Værk i Sidetal og Grundighed — begynder med følgende almene nationaløkonomiske Betragtninger over Papirpenges Værd og Væsen:

Prisen, som en Stats Mønt antages for i en anden Stat, eller dens Kurs, bestemmes, naar sammes Vægt og Gehalt er bekendt, og ingen andre Omstændigheder medvirke, ved den Del af de ædle Metaller, Guld eller Sølv, de indeholde. Den retter sig altsaa efter Prisen af det ædle Metal og Kvaliteten deraf, som den ene Stats Mønt indeholder i Forhold til den anden Stats gangbare Mønt. Det er i dette Tilfælde ligegyldigt, om den Mønt, som lignes imod en anden, er virkelig til, eller er blot en Benævnelse, som betegner et vist Antal af en virkelig eksisterende Mønt, saasom Rigsdaler, Livres, Pund-Sterling p. p. . . . Betegne saadanne Benævnelser Mønter, hvis Gehalt er almindelig bekendt og antaget blandt de handlende Nationer, saasom Bankmønter, saa have de endnu den Fordel, at de tjene til Maalestok for de Nationers Mønt, hvis indbyrdes Forhold til hinanden ellers ikke saa almindelig kendes.

Fra dette Synspunkt betragtet skulde Kursen egentlig ikkun udgøre Forskellen imellem Staternes gangbare Mønters Gehalt i ædle Metaller, eller *Kvalitet*, og maatte blive uforanderlig, saalænge Mønternes Beskaffenhed, eller Møntfoden, som bestemmer Gehalten i ædle Metaller, paa ingen af Siderne blev forandret, da Prisen bestandig maatte staa i Forhold imod Værdien af den indeholdende Kvantitet af ædle Metaller. Men Staternes Relation til hinanden, forsaavidt de handle, og altsaa skyldte eller have tilgode, foranlediger en anden Grund til Mønternes Pris. Størar deres reciproque Tilgodehavende i Ligevægt, kan de likvidere imod hinanden, og ingens Mønt vil savnes eller samles i større *Kvantitet* paa nogen af Stederne. Men skylder den ene mere til den anden, saa bliver Følgen, at dens Mønt, som har mere tilgode, vil søges og derved stige i Prisen, naar Betalingen skal ske i den tilgodehavende Stats Mønt, eller og den Skyldendes Mønt samles i større Metal hos den Tilgodehavende, og derved, naar den skal forvandles i sammes Mønt, falde endog under dens *intrinseque* Værd. Deraf opkommer den anden Hovedgrund af Kursens Bestemmelse, nemlig *Kvantiteten*.

Man kan altsaa antage som en Grundsætning, at *Møntens Kvalitet og Kvantitet*, det er Møntens intrinseque Gehalt og Staternes reciproque Gæld, bestemmer Kursen.

Naar der imidlertid blot handles med ædle Metaller, saa vil endog ikke Nationernes Handelsforhold foraarsage betydelige Afvigelser i deres Mønters indbyrdes Pris. Men da formedelst Besværigheden af Mønternes Transport Betalingerne imellem Staterne for det meste sker ved *Veksler*, saa opkommer deraf en langt virksommere Grund til Kursens Afvigelser.

Veksler ere Tegn paa Mønt eller rettere paa en Gæld, som skyldes i en Stats bekendte Mønt. Af denne deres Egenskab, at de ere at anse som Gældsbeviser, følger da, at deres Værd (foruden den, de faar ved Mønten, de lyde paa) bestemmes saavel ved dens Kredit, som skal betale den, som ved Udstederens, der bliver ansvarlig for sin udstedte Veksler. Dertil maa endnu regnes Renten af den Tid, inden hvilken den skal betales, tillige med den Fare, der løbes, at en af disse 2 Hovedpersoner imidlertid kunde blive insolvent. Skønt Veksler altsaa kunne gælde i Betaling som Mønt, og følgelig indbefattes under den almindelige Benævnelse af Mønt, saa kunde de dog ikke fuldkommen sættes i Lighed dermed. Imidlertid bliver Virkningen af Handelsforholdet mellem tvende Stater derved meget hastigere og føleligere. Thi skylder en Stat meget til en anden, og har lidet tilgode hos ham, saa søges Veksler paa den tilgodehavende Stat, eller med andre Ord, dens Mønt, der følgelig ved Søgningen stiger i Prisen. Haves da virkelig Mønt eller ædle Metaller, og Bekostningen af deres Transport og Ombytning til den Stats Mønt, som skal have Betaling, er mindre end det, som for Veksler i denne Mønt foræres, eller en anden Betalingsmaade vil koste, saa sendes Mønt eller ædle Metaller i Betaling. Kan det ikke ske og Veksler paa den tilgodehavende Stat ikke faaes, saa giver den Skyldende Ordre til sin Kreditor i den fremmede Stat der at sælge sin Fordring paa ham, det er, han lader trække Veksler paa sig i Landets Mønt. Men der er Faa, som behøve den, fordi der er lidet, som skal betales til den Stat, følgelig ere flere Sælgere end Købere, og for at naa sin Betaling nødes Kreditor til at lade falde nogle Procenter af sin Fordrings Værdi, hvilket Tab da falder tilbage paa Debitor.

Foruden den Virkning, som Handelsforholdet imellem tvende Stater kan have paa Vekselskursen ere endnu tvende Operationer, som foretages med Veksler, og som have en betydelig Indflydelse paa Værdien af en Stats Mønt, der forestilles ved Veksler hos en anden Stat; disse ere *Spekulation* og *Cirkulation*. Ved begge trækkes Veksler paa dem, hos hvilke intet tilgodehaves, med den Forskel, at det sker ved *Spekulationen* med Hensigt til ved Tilbagebetalingen at erholde Fordele, som forventes af visse Omstændigheder eller formodede Forandringer i Kursen, hvorimod ved *Cirkulationen* alene haves til Hensigt at gøre sig Penge. Da Fordelen af Spekulationen grunder sig paa Forandringen i Kursen, saa indbefatter den som oftest Foranstaltninger til at frembringe dem, ligesom ved Cirkulationen Nødvendigheden af at forskaffe sig Penge medfører den til at sælge sine Veksler under den Værd, de efter deres paalydende Summer skulde have i Landets Mønt. Imidlertid ere begge disse Operationer af den Beskaffenhed, at de ikke kan regnes blandt de bestandige Aarsager til Vekselskursens Bestemmelse. Thi Spekulation kan næppe finde Sted ved det sædvanlige naturlige Forhold imellem Staterne, men udfordrer usædvanlige Omstændigheder til at opvække den, saasom: en Stats Bestræbelser til at vedligeholde Kursen ved at opkøbe Mønt eller Veksler, Krig, Misvækst, Subsidier, Penge-Negotiationer p. p., og Cirkulationen er formedelst Kreditens Svækkelse, den let kan foraarsage, formedelst uformodede Forandringer i Kursen og de store Bekostninger, den fører med sig, saa farlig, at i

Længden ingen Fordel kan erstatte det Tab, derved lides, men den maa ødelægges ved sin egen Natur.

Bankosedler staa i Lighed med Veksler, thi de ere Tegn af en Gæld, der skal betales af en Bank i en vis Mønt. Men da de have en bestandig Kredit, og ikke som Veksler kunne gaa ud af deres Kraft, ere af Regeringen autoriserede, kan eller bør til alle Tider kunne realiseres, og gaar fra Haand til Haand uden Paategning som Mønt, saa gøre de mere Et med den Mønt, de forestille; de have endog Fortrin for denne, de store Betalinger og Transporter ske lettere ved dem, og de ere ikke underkastede Formindskelse af deres Værdi ved Slid eller Klippen. Deres Kredit beror paa Visheden, at derfor i den Bank, hvorfra de ere udstedte, til hver Tid og straks ved Forevisningen kan erholdes den Mønt, som de forestille, og saalænge dette er, kan de i Landet selv, hvor de udstedes, ikke anses anderledes end som virkelig Mønt. Men udenlands, om de endog der have Kredit, beror deres Værdi tillige paa den større eller mindre Lethed at faa dem tilbage til Banken, hvorfra de ere udstedte, eller til det Land, hvori Banken findes, som hvor deres Realisation alle Tider forudsættes at bør ske, og derfor ere de til udenlandske Betalinger ikke saa bekvemme som til Betalinger i Landet. Findes ved Banken Vanskelighed i at erholde den paalydende Mønt ved Seddelens Forevisning betalt, hvilket fornemmelig foraarsages, naar Banken udgiver flere Sedler, end sammes Forhold til dens Fonds i ædle Metaller tillader, saa blive de endnu mindre skikkede til udenlands Betalinger, da de derefter udenfor Landet ikke mere blive ansete som virkelig Mønt, men som en transportabel Gæld, hvorved Debtors Kredit tillige kommer i Betragtning, og naar de Veksler i den Stat, som udsteder disse Bankosedler, kunne i Landet uden Forskel betales enten med Sedler eller med Mønt, saa forveksles denne med hine, og Landets Mønt vurderes efter det tillige kurserende Papiers Kurs, og i Landet selv kunne de vel en Tid lang ved Regeringens Indflydelse holdes i Kredit, naar denne erklærer sig som Debitor, antager dem i alle, endog Skatternes Betalinger, og ved Anordninger paabyde deres Modtagelse i Undersaatternes Penge-Mellemhandlinger; men deres Kredit og Værd vil endog i Landet ikke længe kunne opholdes, men i alle Mellemhandlinger snart gøres Forskel, enten der betales i Mønt eller i Sedler.

Heraf fremlyser, at i et Land, som har *Bankosedler*, deres Kredit, som beror paa deres prompte Realisation, har stor Indflydelse i Kursen eller Prisen af Landets Mønt hos Fremmede, hvilken vil blive saa meget større, naar begge Aarsager støde sammen, nemlig en ufordelagtig Handelsbalance og Diskrediten af Landets *Bankosedler*. Følgerne af saadan Tilstand blive da overmaade vigtige.

Foringelsen af Sedlernes Værdi hos Fremmede og den deraf opkommende ufordelagtige Kurs vil foraarsage, at Købmanden søger at betale med Guld eller Sølv, saalænge han kan faa det i Landet for en Pris, at det derfor Betalende, Transporten og Assurancen, naar Udførslen er forbuden, udgør mindre, end hvad efter Vekselskursen maatte betales for fremmede Penge. Al Mønt vil altsaa efterhaanden udsniges af Landet, uden at saadant ved de strengeste Forbud og nøjeste Agtpaagivenhed er muligt at forebygges, og ligesom derved Sedlernes Realisation gøres vanskeligere, vil og deres Kredit og Værd hos Fremmede og i Landet mere og mere forringes.

De Varer, som af Fremmede købes, maa betales saa mange Procenter dyrere, som Prisen af Landets Mønt er bleven slettere. Ligesom og Prisen af Landets egne Produkter maa stige i Landet selv, saavel fordi, naar de

sælges udenlands til den for alle Varer paa Europas almindelige Marked værende Pris, formedelst den slette Kurs erholdes en større Summa i Landets Penge, og følgelig Ingen vil sælge for ringere Pris end den, han kan faa hos Fremmede, Omkostningerne fradragne; som og fordi den ved Bankosedlernes Forøgelse i Omløb bragte større Pengemasse forrykker i Landet Forholdet imellem Pengene og de Ting, som dermed betales; saasom Levnetsmidler, Arbejds løn, Lønninger, Transport p. p. og forhøjer deres Pris. Ligesom nu Købmanden derved sættes i den Nødvendighed at have en større Kapital til sin Handel og at føre den med større Bekostninger, som i Henseende til den Del af fremmede Varer, som igen udføres, ikke erstattes, uden for saa vidt det igen indvindes ved fremmede Penges ved den slette Kurs forhøjede Pris; saa taber han ogsaa formedelst de øvrige ham til Last faldende større Bekostninger i al Konkurrence med fremmede Nationer i Henseende saavel til Transit-Handelen, som det som af Landets egne Produkter og Fabrikater kunde udføres, hvilke i Landet faar en uforholdsmæssig Pris imod den, de have hos Fremmede. Deraf følger endvidere Indsnigelse af fremmede for lettere Pris havende Varer og Fabrikater, hvorved Landets allerede eksisterende Undervægt i Handelen forøges.

Ved det, at Banken ikke uden med større Vanskelighed og Bekostning kan anskaffe den til sine Sedlers Realisation udfordrende Mønt, nødsages den, for at Omsætninger i Handel og Vandel ikke maa standses og dog Banken for sine Sedler det mindste mulige at udgive i Mønt, at udgive Sedler, lydende paa mindre Summer; men da det forøger Antallet, skønt ikke Summen af det cirkulerende Papir; og følgelig Lejlighederne, at de til Ombytning anbydes saavel i Publikum som i Banken, forekommer tiere, saa formindskes derved Publikums Tillid til Banken og dens Sedler endnu mere, foruden at Anledningen og Midlerne til Møntens Udsnigelse af Landet forøges.

Disse ere de fornemste Betragtninger over de oprindelige og tilfældige Aarsager, der kunne virke paa et Lands Vekselkurs, og de Følger, dens Ufordelagtighed medfører.

Efter derpaa udførlig at have udviklet, hvorledes Handelsbalancen i et Land med Papirspenge kun kan tilvejebringes ved Vareveksler, hvilket atter vil sige ved en tilstrækkelig Produktion af Eksportartikler, gaar endelig Finans-Collegiet over til at angive, hvilke »virksomme Midler« der maa anvendes overfor den af Landets finansielle Situation flydende Nødstilstand. Og den kommer da til det Resultat, at Midlerne ere disse: Forøgelsen af Landets Produktion — Formindskelsen af Banksedlernes Cirkulation — og en successiv, men bestandig Afbetaling paa Statens Gæld. »Disse tre Poster indbefatte tilligemed Finansernes sparsommeligste Forvaltning Alt, hvad der kan bidrage til at give Ds. Majestæts Stater den Velstand og Deres Finanser den Styrke, som Landets naturlige Beskaffenhed og Beliggenhed berettiger dem til«.

Først henvendte Collegiet sin Opmærksomhed paa *Seddelmængdens Formindskelse*.

En Formindskelse af Seddelcirkulationen kunde ske paa tvende Maader: »ved at indskrænke de Veje, hvorved Sedlerne gaa ud af

Banken, og ved at foranstalte, at af Bankens Tilgodehavende større Summer blive indbetalt«. Over-Bankdirektionen havde imidlertid allerede i Efteraaret 1784 faaet fornøden Instruks i førstnævnte Retning (altsaa til at holde Laanevirksomheden indenfor rimelige og forsvarlige Grænser). I den anden Retning gjaldt det først og fremmest om at faa *Banko-Kontoret* udløst af den tvetydige Stilling, det hidtil havde haft ved at fungere som en Slags Forskudskasse for Banken. For at bringe rede i Forholdene maatte man derfor først sørge for, at *Banko-Kontoret* fik sine Fordringer indbetalt for dermed at betale Banken sin Gæld.

Banko-Kontoret udestaaende Fordringer udgjorde følgende Beløb:

I. *Paa Statskassen:*

Hvad der af *Banko-Kontoret* indtil 1. Januar 1785 i Kapitalafdrag paa Statens Udenrigsgæld var blevet betalt *mere*, end de dertil anviste Fonds havde hidraget. . . . . 1,637,959 Rdl.

Herfra maatte der fradrages de i Aaret 1783 optagne, til *Kontoret* indgaaede Stats-Laan, (se ovfr. S. 81. jfr. S. 37, 46 f. & 80), tilsammen . . . . . ÷ 889,003 »
748,956 Rdl.

Derimod blev hertil at lægge den Del af Rentebyrden ved Udenrigsgælden, som ikke kunde dækkes ved Udbyttet af de henlagte Fonds . . . . . + 384,700 Rdl.
1,133,656 Rdl.

Denne Sum foreslog Collegiet betalt af en Seddelbeholdning (paa ialt 1,2 Mill. Rdl.), som henlaa i og ejedes af Kongens Kasse, saaledes at Summen altsaa indbetaltes i Banken for *Banko-Kontorets* Regning imod, at en lige saa stor Sum af sammes (og Kongens) Debet til Banken blev afskrevet.

II. Blandt *Banko-Kontorets* Tilgodehavender var der endvidere følgende Poster:

Det Vestindiske Handelsselskab.	164,580 Rdl.
Regeringen paa St. Croix	87,000 »
John & Will. Brown & Co. { jfr. ovf. S. 42 }	30,000 »
John Heyliger	25,000 »

306,580 Rdl.

Fordringen paa Regeringen paa St. Croix hidrørte fra en i 1782 paa General-Toldkammerets Forlangende didhen sendt Sum i Bankosedler og Skillemønt, hvorpaa der fra Tid til anden skete Afbetaling, enten i

Produkter eller Veksler; de tre andre vare Forskud ifølge Kongens Resolution, og alle formentes de at være ganske sikre (!).

III. Endelig skyldte Skatkammeret Banko-Kontoret 1,847,146 Rdl.

Samtlige disse Poster af Banko-Kontorets Gæld til Banken, tilsammen udgørende en Sum af ..... 3,287,382 Rdl., skulde efter Collegiets Forslag Kongen (Staten) overtage, og derefter vilde denne Institutions ekstraordinære Gæld til Banken være næsten helt afbetalt, saa at den herefter kunde indskrænke sig til sin oprindelige Virksomhed: at søge Kursen paa Veksler og Bankosedler vedligeholdt, til hvilket Formaals Fyldestgørelse der skulde aabnes Kontoret en rentefri Kredit i Banken af 1,2 Mill. Rdl. — —

Den *anden* Hovedpost, der kunde komme i Betragtning, naar det gjaldt om at formindske Bankens Seddelmængde, var *Kongens Gæld til Banken*.

Efter en den 15. Marts 1785 foretagen Opgørelse stillede Forholdet sig saaledes:

Hele Massen af cirkulerende Sedler udgjorde følgende Beløb	14,369,113 Rdl. C.
Hertil maatte lægges, hvad der indestod paa Folio eller kunde udtages af Banken paa Anvisning ...	1,333,364 »
samt hvad der henlaa til Disposition i Skatkammeret	<u>28,157 »</u>
Tilsammen	15,730,634 Rdl.

Paa den anden Side var Kongens Gæld til Banken følgende:

1. Til Rest paa Kongens Obligation til Banken af 18. Maj 1778 (5,2 Mill. Rdl.)	4,815,390 Rdl.
2. En Obligation fra Finans-Collegiet af 13. December 1774	3,000 »
3. Den ved Resolution af 8. April 1782 Finans-Collegiet i Banken bevilgede Kredit (jfr. S. 8).....	1,200,000 »
4. Kanal-Kompagniets af Kongen overtagne Gæld til Banken (jfr. nedenfor S. 126)	<u>150,000 »</u>
Tilsammen	6,168,390 Rdl.

Hertil kom altsaa efter det ovenfor anførte:

<i>Banko-Kontorets</i> Tilgodehavende hos Kongen dels i Anledning af den udenlandske Gæld, dels paa Grund af Forskud til Skatkammeret, den vestindiske Regering og fornævnte Handelshuse osv. jfr. ovf.	<u>3,287,382 Rdl.</u>
altsaa ialt	9,455,772 Rdl.

Den Finans-Collegiet anviste Kredit skulde imidlertid kun forlods dække mulige Underskud i Aarets Løb, altsaa optages hvert Aar i Løbet af Aarets 3 første Kvartaler og tilbagebetales i det sidste Kvartal. Denne Post maatte altsaa udgaa. Blev Resten 8,255,772 Rdl. betalt Banken, kunde derved dennes Seddelmængde reduceres til 7,474,862 Rdl. (Differencen mellem 8,255,772 Rdl. og den ovenfor angivne samlede Seddelmængde: 15,730,634 Rdl.).

For at naa dette Resultat gik man frem paa følgende Maade. Af Kongens Kasse indbetaltes hele den heri beroende kontante Seddelbeholdning 1,200,000 Rdl. til Banken (jfr. S. 115), hvorved altsaa straks den samlede Gæld blev reduceret til 7,055,772 Rdl. — Endvidere havde man de ved Res. af 8. April 1782 til Banken henlagte Effekter, som skulde tjene til en Slags Garantifond for dennes Overtagelse af Statens Udenrigsgæld. Disse udgjorde den Gang efter Vurderingen 12,5 Mill. Rdl. og kunde d. 1. Januar 1785 ansættes til en Værdi af 12,035,813 Rdl. Disse Aktiver blev nu overdraget Banken til Eje, dog at herfra maatte drages: 1) den af Kongen i 1782 til det fulde Beløbs Tilvejebringelse udstedte Obligation, der lød paa 4,311,060 Rdl., 2) den grønlandske Handel, som var anslaaet til 2 Mill. og endelig 3) Banko-Kontoret, beregnet som Aktiv til 2,4 Mill. Rdl. (!), hvilke sidste »Aktiver« man dog ikke længere nu, da der var Tale om virkelig *Betaling*, ansaa det for passende mere at betragte som *Aktiver* eller *Effekter*. Tilbage blev saaledes kun 3,324,753 Rdl., hvoraf 2,075,958 Rdl. var de saakaldte halve Købesummer, der indestod som 1. Prioritet i det bortsolgte Domainegods. Denne sidstnævnte Rentefordring overgaves altsaa Banken sammen med 143,860 Rdl. i udestaaende Fordringer, tilsammen 2,219,818 Mill. Rdl., medens altsaa den øvrige Del af de nævnte Aktiver ansaas for »mindre bekvemme« til at bruges til Afbetaling.

Til denne Sum af	2,219,818 Rdl.
føjedes endnu følgende Obligationer og Fordringer:	
1. Statskassens Fordring paa det Vestindiske Handelsselskab i Anledning af det i Genua under Kongens Garanti optagne Laan i 1782 (jfr. ovf. S. 44).	578,125 »
2. De tvende Laan af August 1782 til v. Hemert & Sønner og D. Brown (jfr. ovf. S. 80 og 84)	280,000 »
3. De fra Banko-Kontoret efter Finans-Collegiets Forslag overtagne Aktiver (II, jfr. S. 115)	306,580 »
4. Nogle af Skatkammerets Aktiver	211,285 »
5. De i Banken paa Dispositionskonto staaende .	28,158 »

Transport 3,623,966 Rdl.

6. Bankens Indtægt til 11. Marts 1785 (som jo ikke mere udfordredes til den udenlandske Gælds Forrentning) ..... 243,738 »
 3,867,704 Rdl.

Lagdes hertil den overfor nævnte kontante Sum fra Kongens Kasse af ..... 1,200,000 Rdl. fik altsaa Banken herved i alt »i kontant Betaling og likvide betalbare Effekter« en samlet Sum af ..... 5,067,704 Rdl., hvorefter altsaa Kongens samlede Gæld til Banken ... 8,255,772 » blev reduceret til ..... 3,188,068 Rdl.

For denne Rest paatænkte det først at udstede en 4°/_o's rentebærende kgl. Obligation til Banken, men man indsaa dog, at dette ikke vilde svare til Hensigten, og da desuden de ovenfor nævnte Effekter, der henlagdes til Banken, just ikke alle vare særdeles let realisable, medens det dog gjaldt om netop i Hast at faa Seddelmængden formindsket, greb man derfor til et nyt Statslaan. Collegiet foreslog derfor at aabne et saakaldet Annuitetslaan i Indlandet, nemlig paa 500,000 Rdl. C. i Kongeriget og paa 500,000 Rdl. Bko. i Hertugdømmerne (altsaa svarende til i alt 1,125,000 Rdl. C.), lod endvidere endnu i Kontanter indbetale til Banken 63,868 Rdl. — og for de 2 Mill. Rdl., der saa alligevel blev tilbage, bekvemmede man sig endelig tilsidst til dog at lade Kongen udstede en Obligation (med Underpant i alt, hvad der ved Kanal-Kompagniets Realisation kunde indkomme, jfr. herom nærmere nedenfor S. 125 ff.).

Der var ganske vist en mere nærliggende Udvej til at bringe de resterende 2 Mill. Rdl. og dermed det hele Mellemværende ud af Verden. Som det vil erindres, var der nemlig i sin Tid (iflg. Res. af 5. Decbr. 1783) optaget tvende udenlandske Laan, netop med det Formaal for Øje: at kunne indskrænke Seddelmængden, nemlig Laanet i *Hessen-Cassel* paa 1,200,000 Louisdorer, der havde indbragt ..... 1,110,247 Rdl. samt et nyt Laan i *Antwerpen* gennem Jean Martin Smets Enke paa 1,6 Mill. fl., svarende til ..... 757,092 »
 Tilsammen 1,867,339 Rdl.

Dette Beløb henstod endnu som et urørt Fond i Altona, men dette Fond ønskede Finans-Collegiet vedblivende at bevare. Grunden hertil angaves saaledes:

Efter at Englands og Frankrigs Gæld under den sidste Krig var

anselig forøget, efter at Holland, der var begyndt at afbetale paa sin Statsgæld, var standset hermed og søgte nye Laan, og efter at endelig Sverige og Rusland ligeledes med Iver stræbte efter at faa negotieret ny store Statslaan, vare de Betingelser, paa hvilke slige Laan kunde erholdes, blevne højst ugunstige. England maatte saaledes betale $5\frac{1}{2}$ à 6% i aarlig Rente, Frankrig $6\frac{3}{4}$ à $7\frac{1}{4}\%$, Holland, som tidligere havde faaet Penge til 2 à $1\frac{1}{2}\%$, tilbød nu 3% , Rusland og Sverige $4\frac{1}{2}$ à 5% foruden klækkelige Provisioner.

Danmark havde da ogsaa i 1783 maattet give 5% 's Rente for Optagelsen af det Brabantske Laan foruden Provision ved Laanets Stiftelse af $3\frac{1}{2}\%$. Og tilmed var dette Laan jo blevet yderligere fordyret for Landet derved, at en Mængde udestaaende Kapitaler til 4% var blevne opsagte.

Der henstod nu i 1785 omtrent 3 Mill. Rdl. i Holland til en Rente af 4% . Disse kunde imidlertid opsiges med 3 à 4 Maaneders Varsel. Dernæst skulde der i den nærmeste Tid betales kontraktmæssige Afdrag paa forskellige Laan i Amsterdam og Genua for tilsammen henimod 1,5 Mill. Rdl. Man maatte altsaa være forberedt paa snarlig at kunne betale over 4 Mill. Rdl. tilbage, hvad der ikke kunde ske uden ved at optage ny bekostelige Statslaan. Derfor var det »uomgængelig fornødent, at der altid havdes et tilstrækkeligt Fond i Beredskab for deraf at kunne bestride de ved Kapitalernes Opsigelse foraarsagede Betalinger«, og for at man derved kunde vise den nødvendige Fasthed ved Underhandlinger om ny Statslaan. Indtil et saadant nyt Laan var opnaaet, kunde Finanserne altsaa ikke gøre Regning paa det i Altona henstaaende Fond.

Af Kongens samlede Gæld til Banken 8,255,772 Rdl. blev saaledes de 2 Mill. fremdeles henstaaende ubetalte. ERNST SCHIMMELMANN søgte imidlertid sin Trøst i følgende Betragtninger. Hidtil havde de danske Banksedler i største Omfang cirkuleret mellem Hamborg og Hertugdømmerne, hvad der havde haft en for deres Kredit og Pris ufordelagtig Virkning, i det de paa det første Sted altid »lignedes« med Banko og fik en offentlig Kurs, som paa Grund af Vekselkursens Indflydelse paa denne og dennes igen paa Vekselkursen gav dem en forskellig Værdi fra kontant Mønt, medens de dog i de kgl. Kasser i Hertugdømmerne ved Betaling af alle Afgifter skulde modtages som havende lige Værd med disse. Schimmelmann foreslog derfor nu, »at al Mellemandlen mellem Hertugdømmet Holsten og Hamborg herefter kun maatte ske i klingende Mønt, saa at det umiddelbare Omløb af Banksedler mellem Kongens Stater og Hamborg ophævedes«. I saa Tilfælde maatte der imidlertid skaffes Hertugdømmernes Be-

folkning et *andet Repræsentativ*, som der kunde gaa fra Haand til Haand i almindelig Handel og Vandel i Stedet for og lig med klingende Mønt »uden dog at være af samme Beskaffenhed som de danske Bankosedler«. Dels af den Grund, dels for »tillige at udfinde et Middel til at indløse en Del af Bankosedlerne, foreslog han Oprettelsen af en ny *Bank* med Sæde i *Altona*, der skulde udgive Sedler lydende paa *Species*, hvilke altid skulde kunne indløses med *Specier* eller grov *Courant*, om hvilket Forslag der forøvrigt allerede ved kgl. Res. af 22. Septbr. 1784 var nedsat en kgl. Kommission. — — —

Den *anden Hovedgenstand* for Finans-Collegiets Overvejelse var selve *Statsgælden*. Efter en foretagen Opgørelse — hvori selvfølgelig ikke medregnedes det ovenfor nævnte Beløb, som skyldtes Banko-Kontoret i Anledning af den udenlandske Gæld (1,133,656 Rdl.), da dette Beløb ifølge Planen paa *anden Maade* skulde betales, — var denne d. 31. Decbr. 1784:

1. Udenlandsk Statsgæld	13,680,862 Rdl.
2. Kanal-Kompagniets Laan i Bern	400,000 »
3. Obligationer, udstedte for de Indskud, der af Skatkammeret vare blevne gjorte i Kanal-Kompagniet	500,000 »
4. Commerce-Collegiets Gæld til Banken	150,000 »
5. Skatkammerets Passiver	7,492,529 »
6. Efter Finans-Collegiets Reglement	5,338,455 »
	Tilsammen 27,561,846 Rdl.

Heroverfor stod en Række efter Collegiets Mening let realisable Aktiver til en samlet Værdi af . . . . . ÷ 10,092,730 Rdl., hvorefter altsaa den virkelige Gældsbyrde blev . . . . . 17,469,116 Rdl.

Toges der imidlertid ogsaa Hensyn til, at der samtidig burde dannes et Reservefond, og at ny Laans Optagelse var umiddelbart forestaaende, formentes det, at Kongens eller Statskassens Gæld i alt maatte kunne sættes til lidt over 30 Mill. Rdl., hvoraf til Banken 8,3 Mill. Rdl., og naar denne sidste Gæld afgjordes paa 2 Mill. nær, saa blev altsaa den virkelige Gæld, der skulde forrentes og afdrages, næsten 24 Mill. Rdl. For at dette kunde ske, foresloges der efter engelsk Mønster Oprettelsen af et saakaldet *synkende Fond*, til hvilket Kongen skulde henlægge visse af sine Indtægter til et samlet Beløb af ca. 458,000 Rdl. Dernæst blev der til Statsgældens Forrentning oprettet et *Rentefond*, hvortil ogsaa paa samme Maade visse Indtægter

henlagdes, i dette Tilfælde af Toldintraderne. Hvad der af de til Rentefondet en Gang for alle henlagte Indtægter blev tilovers udover den fastsatte (anslaaede) Sum, efter at ethvert Aars samtlige Renter vare betalte, blev overført til det synkende Fond. Ved Hjælp af dette vilde Danmark efter de til Planen knyttede Beregninger kunne have afbetalt hele sin daværende Statsgæld i Løbet af 30 Aar.

Man har i hele denne Plan Manden og Mennesket Ernst Schimmelmann lyslevende for sig. Først et udførligt Apparat af hypermoderne nationaløkonomiske Betragtninger og finansvidenskabelige Maksimer, alle vidnende lige højt om hans teoretiske Skarpsind, og endnu den Dag i Dag, til Trods for deres snørklede Sprog, mønsterværdig klare og lærerige. Heller ikke mangler der et pompøst Slutningsprogram af dramatisk Virkning overfor Offentligheden, storladent i Linier og Anlæg. Og imellem finder man en Tumlen med Tal og Flytten med Summer fra den ene Kasse til den anden, isprængt med Hypoteser og Kalkuler, som alle røbe det lyseste Letsind i Troen paa Forholdenes Bestandighed, Effekternes »Likviditet« og Fordringernes »Soliditet«.

Og saa ender det altsammen med at blive stikkende i Halvhed og Tilløb, den store Rhinflod taber sig tilsidst i Sandet.

Planen af 1785 er derfor ogsaa sidenhen blevet i lige Grad rost til Skyerne og dadlet i haarde Ord. Rosen har dog lydt højest lige efter Patentets Udstedelse, — og da dette ingen rigtige Taloplysninger gav, gælder denne Ros mest den høje Hensigt, de glimrende Forsætter og den klare Plastik, hvormed Planen fremtræder i den offentlige Kundgørelse. Alle gode Sider vende da ogsaa udadtil: Bankens Adskillelse fra Staten, Betalingen af Kongens Gæld til Banken, Sedlernes Indløselighed og Statsgældens Afbetaling. Hvad kunde man vel forlange mere end alt dette højtideligt besvoret af alle Løfters høje Vogter, af Konge og Stat i én Person. Og med samme Tydelighed vises Vejene, ad hvilke Maalet skal naaes: Banken skulde have en betydelig kontant Sum af Kongens Kasse, sikre, let realisable Effekter og Revenuet af et indenlandsk Statslaan — og Statsgælden skulde have sit særlige Afbetalingsfond.

Dette sidste var visselig saare skønt udtænkt og omhyggeligt lagt tilrette, men her var ogsaa blot en Kalkering af det udenlandske Forbillede tilstrækkelig. Mere tvivlsomt er det og kan i hvert Fald ikke ses af, hvad der foreligger, om der ogsaa var virksomt sørget

for dette Forehavendes behørlige Udførelse. Men sikkert er det, at herpaa skortede det afgjort for den anden Del af Planens Vedkommende: Bankreformen blev kun Blændværk og maatte blive det ifølge sin Udførelsesmaade.

Det cirkulerende Seddelbeløb var ca.: $15\frac{3}{4}$ Mill. Rdl. Deraf havde Banken udlaant til Private imod Sikkerhed ca. $4\frac{4}{5}$ Mill. og diskonteret Veksler for ca. $2\frac{3}{5}$ Mill. Rdl., tilsammen lidt over 7,4 Mill. Rdl. Foraaaviddt var der altsaa intet i Vejen. Men Resten af den omløbende Seddelmængde, ca. 8,245,000 Rdl., havde Kongen eller Kongens Kasser faaet og igen udgivet, og *desuden* havde Finanserne noget over 1,2 Mill. Rdl. til Disposition, som endnu henlaa ubrugte, altsaa i alt 9,455,000 Rdl. Efter Planen og Patentet fik ogsaa Banken sit Tilgodehavende betalt og skulde altsaa i Grunden kunne have formindsket Seddelmængden med det fulde Beløb (og Seddelcirkulationen med $8\frac{1}{4}$ Mill. Rdl.). Men hvorledes gik det i Virkeligheden?

Ja, paa *Papiret* (og dermed sikkert ogsaa efter Schimmelmans forgribelige Mening) blev hele Mellemværendet afgjort og de 9,455,000 Rdl. betalt. Men det *virkelige* Forhold var, som vi ovenfor have set, dette: de 2 Mill. Rdl. blev henstaaende uafgjorte og de 1,2 Mill. Rdl., som Finans-Collegiet skyldte, »regnede« man ikke. Saa stod altsaa 6,255,000 Rdl. tilbage. Betalte man da disse? Jo nok — man forærede Banken dens egen Indtægt af 0,24 Mill. Rdl., gav den for 1,53 Mill. Rdl. udestaaende Fordringer og andre lignende »Aktiver« af den rare, tvivlsomme Slags som Tilgodehavender hos halvfallerede Købmandshuse og hos det ligesaa uheldigt stillede Vestindiske Handelselskab. Paa denne Vis blev man atter $1\frac{3}{4}$ Mill. Rdl. kvit og havde saaledes i alt »afgjort« ikke mindre end næsten 5 Mill. (4,97 Mill.) Rdl. af sin Gæld. Men disse 5 Mill. Rdl. var altsaa det rene Humbug og Hokusfokus. Den virkelige Betaling bestod kun i, at Banken af sine egne Sedler fik tilbage i alt

.....	1,26 Mill. Rdl.,
dernæst en solid Renteindtægt til en Kapitalværdi af	2,1 » » ,
hvorhos der blev stillet i Udsigt Indtægten af det	
indenlandske Laan	<u>1,125 » » ,</u>
tilsammen	4,485 Mill. Rdl.

Af disse $4\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. var kun ca. $1\frac{1}{4}$ Mill. Rdl. straks disponibel i kontante Sedler, og højst et lignende Beløb kunde forventes i Løbet af 1785. Men paa den anden Side fik Banko-Kontoret Lov til at trække indtil 1,2 Mill. Rdl. Sedler ud af Banken, og Finans-Collegiet ligeledes. Hvorledes Banken saa skulde kunne »inddrage« noget som helst blot nævneværdigt Beløb (udover hvad den efterhaanden fik til-

bage fra Private og undlod igen at udlaane), gaar over Nutids-økonomens Forstand og langt ind i Schimmelmanns *).

— — Havde 1783 saaledes haft sin »aerostatiske Machine«, saa havde 1785 sin ikke mindre mærkelige Finansplan, ogsaa en Slags Luftballon. For Mængdens undrende Øjne laa den der i Offentlighedens fulde Dagslys, pustet op af aandfulde Teoriers vindige Luftart, vuggende frem og tilbage som i utaalmodig Hast efter at komme til Vejrs. Stor og tiltalende højner den sig, svulmer i mægtige Linier, lyser og skinner af Silke og Sol — eller af Sedler og saapasseligt Sølv!

Hvo maatte ikke føle Begejstring, hvo turde vel tvivle paa dens Bære- og Stigeevne?

Men den kom aldrig til Vejrs. Stadig sivede og sivede Gassen ud af alle Sprækker og Kanter, saa Ingen voved sig til Luftsejladsen — indtil endelig en Dag Ballonen var sunken sammen til en Bunke af værdiløse Klude.

Men da var Ballonbyggeren forlængst ivrigt optagen af andre store nye Planer. Bernstorff havde alligevel Ret: Schimmelmann var en stor Mand, thi han havde ikkun store Anslage.

---

*) Tilmed indkom af Statslaanet kun 875,000 Rdl., jfr. S. 144.

III.

DET skal nu straks siges om ERNST SCHIMMELMANN, at havde hans Fader til Adskilliges Ærgrelse altid haft Held med sig, Ernst havde det ikke. Det var hans Fejl, at han med sin lyse Lykketro altid gjorde Regning paa Heldet, men dettes lunefulde Gudinde hævnede sig ogsaa troligt over denne formastelige Tillid til hendes Gunst.

Det var saaledes et saare uheldigt Tidspunkt at skulle overtage Omsorgen for Landets økonomiske Vel lige efter, at Krisen og Krigens Ophør havde knækket en hel Række stolte Handelsforetagender i deres Blomst. Blandt disse var først og fremmest de i den gyldne Overflødheds Dage stiftede, paa Overflod og Overmod grundede Handelsselskaber: det Vestindiske, Østersøisk-Guineiske og Kanal-Kompagniet. Alle Følger af Fortidens Fejl brød ud over Schimmelmanns Hoved som en Strøm af uventede og uafvendelige Uheld. Og det maa siges til hans Ære, at et sikkert konservativt Instinkt for Statens forpligtende Højhed og en loyal Vurdering af Kontinuitetens Betydning i et Samfundsliv lod ham fuldeltigen indse, at det var hans, Finansministerens, Skyldighed overfor Folk og Land at afværge Faldets Hastighed og Voldsomhed og afbøde dets videre Virkninger — selv om det bragte Statskassen Tab og kom til at krydse hans Finansplaner. Desto værre for ham skulde de altid blive krydsede af pludselig opdukkende, uforudseelige Vanskeligheder.

Som det vil mindes, var *Kanal-Kompagniet* stiftet i Maj 1782 med en Aktiekapital, der oprindelig var sat til 1,5 Mill. Rdl. Da der imidlertid neppe en Maaned efter kom Uro i Aktiekurserne, og selve Aktiemarkedet i det hele taget var mættet, gik det kun grumme smaat med Tegningen, til Trods for at denne blev sat i Forbindelse med et Slags Lotteri for derved at friste Publikum. Ialt blev der kun gjort fuldt Indskud (100 Rdl.) for 4,527 Aktier, medens der for 844

Aktier kun blev indbetalt en Del af Indskudet. Skatkammeret fik da Ordre til at supplere de manglende Indbetalinger for disse 844 Aktier, hvilket i alt udgjorde en Sum af 511,175 Rdl., med hvilken Sum Staten paa denne Vis var direkte interesseret i Kompagniet. Da det paa samtlige tegnede eller afsatte Aktier (i alt 5371 Stk.) indbetalte Beløb udgjorde 488,825 Rdl., blev saaledes Selskabets samlede Kapital i alt 1 Mill., hvoraf Staten altsaa havde tilskudt over Halvdelen.

Da der ikke var bleven tilstaaet Kompagniet »særlige Friheder og Fordele« — bortset fra Kanalfarten, som til en Begyndelse ingen særlig Fortjeneste kunde give — »maatte Kompagniets almindelige Handel anses som den egentlige Kilde, hvoraf den virkelige Fordel for Interessenterne skulde komme«. Men da Kompagniet, som Finans-Collegiet saa rigtig bemærker, i denne Handel havde til Konkurrenter alle Landets øvrige Kompagnier og private Handlende, og overfor disse var i den ufordelagtige Situation at være den sidst tilkomne, som ingen Lejlighed havde haft til at faa Del i de gode Tidens »Gevinst«, saa vilde der endog ikke have været noget forunderligt i, om den straks efter Kompagniets Oprettelse indtrædende Krise fuldstændig havde knækket det.

Dette havde alligevel ikke helt været Tilfældet, maaske netop fordi de straks fra Begyndelsen af indtrædende Vanskeligheder gjorde Bestyrelsen forsigtig i sin Færd; men naturligvis havde det dog ikke kunnet undgaas, at der paa mange af »Ekspeditionerne« var faldet store Tab. Værre var det dog, at der i Fremtiden neppe kunde ventes *andet* end Tab, hvorhos der ovenikøbet vilde blive paaført de øvrige Handelsselskaber og private Handelsforetagender en stor Konkurrence til liden Gavn for Kanal-Kompagniet selv, men til stor Skade for hine. Da Kompagniet var blevet stiftet, havde Forholdet været dette, at der var mere end nok til Alle — nu maatte Handelsvirksomheden omvendt for enhver Pris indskrænkes.

Hertil kom, at naar Kompagniet saaledes skulde lide Tab, og »naar de Effekter, som Publikum saa at sige havde modtaget af Majestætens Hænder, forarsagede betydelige Tab«, saa vilde det »uden Tvivl frembringe en ubehagelig Virkning«. »Den almindelige Tillid til alle offentlige og til Kompagniers Effekter vilde derved formindskes, og man tilsidst ved disse onde Følger dog nødsages under mindre fordelagtige Omstændigheder at gribe til det Middel«, som Finans-Collegiet nu anbefalede, nemlig *Kompagniets Ophævelse*. Finans-Collegiet gik nemlig ud fra, at naar Staten udløste Aktionærerne, overtog Selskabets Aktiver og realiserede disse, vilde »en anselig Summa

af Bankosedler« kunne flyde ind i Statskassen »og derved bringes ud af Cirkulationen«.

Collegiets Forslag gik derfor ud paa, at der ved offentlig Bekendtgørelse skulde tilbydes Aktionærene en Ombytning af deres Aktier mod kgl. 4°/o's rentebærende Obligationer, uopsigelige i 5 Aar.

Forslaget billigedes af Regeringen i Efteraaret 1784, og Aktionærene gik for deres Vedkommende gladelig ind derpaa.

Staten overtog saaledes Selskabets Aktiver og Passiver*) uden nogen øjeblikkelig Udbetaling og afviklede derpaa efterhaanden og underhaanden Kompagniets Forretninger uden noget Tab. Skibene blev overladte til den grønlandske Handel med Undtagelse af et enkelt, som afhændedes i Cadiz, Varebeholdningerne afsattes lidt efter lidt, Handelen med indenlandske Fabrikata blev overdraget Private, mod at disse fik aabnet en vis Kredit i Banken, Transithandelen med fremmed Lærred, som blegedes her, gik over til det Østersøiske Handelsselskab, og Sildefiskeriet forenedes med den grønlandske Handels Fiskeriforetager. Driften af Glasværkerne blev endelig fortsat paa kgl. Regning, og en Kommission nedsat til nærmere at drøfte denne Industrigrens Fremtid. — —

Omtrent samtidig maatte man træde det *Østersøisk-Guineiske* Handelsselskab eller rettere dets Aktionærer til Hjælp. Allerede d. 15. Juli 1784 var der blevet stillet Anmodning til Bank-Direktionen om at tage Selskabets Aktier i Haandpant for 75 Rdl. Stk. Dette var blevet nægtet, men da der var saa mange for Laan »forlegne Interessenter«, og da man ogsaa nødtigt saa, at Aktierne faldt stærkt under Pari, foreslog man Selskabet (Direktionen) *selv* at udlaane 80—85 Rdl. paa sine Aktier.

Den 10. August indberettede imidlertid Direktionen til Finans-Collegiet, at da man selv behøvede al den Kapital, man kunde have Raadighed over, til Selskabets egen Drift, maatte man laane Pengene til denne Operation, og et saadant Laan vilde neppe kunne rejses uden imod Statens Garanti. Denne blev bevilget ved Res. af 11. August s. A., dog at den samlede Sum ikke maatte overstige 150,000 Rdl., hvorhos Aktierne skulde deponeres i den kgl. Kasse.

I Henhold hertil rejste Selskabets Direktion fornøden Kapital til Udlaan af 80 Rdl. pr. Stk. paa i alt 1201 Aktier, som efterhaanden blev deponerede i Finans-Collegiet. Da det herved lykkedes nogenlunde at holde Aktiernes Pris i 10 à 15 Rdl. under Pari, udvidedes Garantien ved kgl. Res. af 10. November s. A. til en ny Laanesum af 150,000 Rdl., altsaa i alt til 300,000 Rdl.

*) Deriblandt Laanet i Bern (400,000 Rdl.) jfr. ovf. S. 13 og 120.

Med Håndelsselskabets Drift var det iøvrigt gaaet saaledes:

Den første Balance opgjordes ved Udgangen af 1783. Indtil dette Tidspunkt (altsaa i Tidsrummet $\frac{1}{3}$ 1781— $\frac{31}{12}$ 1783) havde Selskabet paa egen Regning udrustet følgende Ekspeditioner:

29 Skibe til Guinea	med Ladninger til Værdi af:	1,282,489 Rdl.
13 — - Vestindien	—	586,415 »
1 — - Ostindien	—	344,024 »
		<hr/> 2,212,928 Rdl.

Til Bygningen af 6 ny Skibe og Indkøbet af 7 andre var der bleven anvendt 400,000 Rdl. Desforuden var der sat en Del mindre Skibe i Fart paa Østersøen, og disse havde i alt bragt 88,600 Tdr. Kornvarer til Kjøbenhavn.

Til en Begyndelse var alt gaaet godt til Trods for 2 Skibes Forlis (vurderet til en Værdi af 89,311 Rdl. tilsammen). Efter den nævnte Balance var der saaledes ved Udgangen af 1783 henlagt til Kapitalfondets Forhøjelse en Sum af ..... 500,000 Rdl. En anden Kapital var afskrevet paa Skibene med.... 124,065 » Og til Interessenterne blev der uddelt i Udbytte som indvunden Gevinst..... 200,000 »

ialt: 824,065 Rdl.,

hvilken Sum altsaa udgjorde den samlede Fortjeneste. Deraf var de 400,000 Rdl. indvundne ved Guinea- og Vestindiefarterne.

Da de Kronen forbeholdte Aktier paa dette Tidspunkt vare givne tilbage til Kompagniet og derpaa tilintetgjorte, saa at Aktiekapitalen var nedskrevet til 2 Mill. Rdl., faldt der altsaa paa de tilbagestaaende 20,000 Aktier et Udbytte af 10°/. Dette blev ogsaa udbetalt, men det blev — den sidste Dividende.

De følgende tvende Aar gik det nemlig rask nedad med Kompagniet, og Aktiernes Pris faldt efterhaanden stærkere og stærkere — tilsidst vilde Ingen laane 50 Rdl. paa en saadan Aktie.

Som det vil erindres, havde Kompagniet ved sin Stiftelse faaet overladt en Del gamle Grönlandsfarere og Pakhuse til en hogført Værdi af over 1,6 Mill. Rdl. Man mente imidlertid, at da Tiden den Gang (i 1781) var saa overdreven gunstig for al neutral Skibsfart og Handel, vilde det ny Selskab snart kunne indvinde saa stor Fortjeneste, at de overleverede Effekters »temmelig højt anslagne Værdi« kunde blive hastig amortiseret; især haabede man stor Fordel af Negerhandelen, hvorfor Selskabet fik overladt de danske Forter og Besiddelser paa Guineakysten for derfra at kunne sejle med levende

Last til de franske Kolonihavne i Vestindien, som jo under Krigen stod vore Skibe aabne.

Disse Forhaabninger bleve imidlertid beskæmmede — først mødte Kompagniet en uventet stor Konkurrence af andre neutrale Magters Skibe i samme Fart, siden, efter Præliminærfreden i Versailles, lukkede Frankrig atter sine vestindiske Havne, og »Kompagniets Skibe med de ulykkelige Slaver maatte vanke fra Havn til Havn«. Dette var et ganske overordentligt Tab for Selskabet, thi paa en Ø som St. Domingo »gjaldt« en Neger 1700 Livres, og som Returladning kunde der faas de fineste Sukkere og Kaffer, hvorimod en Negers Værdi paa St. Croix — til hvilken Ø Kompagniet nu næsten ene blev henvist — kun var 160 Rdl., og Retourvarerne fra denne Ø gav i de nævnte Aar, 1784—85, et Tab paa 20—30 %/o. Paa en Ladning af 400 Negere til Sct. Domingo havde Selskabet i 1782 haft en Fortjeneste af 19,000 Rdl. — paa en tilsvarende Ladning til Sct. Croix tabte det i 1784—85 gennemsnitlig 22,800 Rdl.

Hertil kom, at Varetagelsen af Kompagniet økonomiske Interesser paa Guineakysten ifølge Sagens Natur helt og holdent maatte overlades til de derværende civile og militære Handelsbetjente, uden at der med disse kunde øves den ringeste Kontrol. Og da der var højt til Himlen og langt til den danske Majestæt, tog de guineiske Embedsmænd det ikke synderligt nøje, kludrede med Regnskaberne, indsendte dem ikke i aarevis og snød Kompagniet baade paa den ene og den anden Led. »Udi saadan Uvished kunde Kompagniet aleneste bedømme sine Beholdninger og Tilgodehavender efter Bøgerne og maatte ikke desto mindre vedligeholde et i alle Henseender komplet Vareoplag, indrettet efter Negernes Smag«, og under disse Omstændigheder maatte det »antages, at den egentlige regulære guineiske Handel ikke kunde drives med de i Octroyen foreskrevne Forbindtligheder«.

Med den østersøiske Handel var det ikke gaaet stort bedre. Man var her traadt i Konkurrence med andre Handlende om at faa Leverancerne til Søetaten, og med sit dyre Driftsapparat kom Kompagniet i denne Konkurrence til at staa tilbage. Og paa det tvungne Oplag af østersøiske Kornvarer havde man som Følge af den indenlandske Høsts Rigelighed haft Tab til Trods for den tilstaaede »Godtgørelse« (Tilskud) af 5,000 Rdl.

For øvrigt var Kompagniet henvist til den *almindelige Fragtfart* og *Transithandel*, og da den bratte Omskiftelse af Konjunkturerne for disse Virksomhedsgrene indtraf i Begyndelsen af 1783, forvandlede den hidtidige Gevinst sig til store Tab.

Under disse Forhold maatte Direktionen i September 1785 med

kgl. Tilladelse nedsætte en ekstraordinær Kommission til sammen med den selv »at raadslaa om Alt, hvad der angaar Selskabets Tarv« — »en Generalforsamlings Indkaldelse til dette Øjemed vilde nemlig blive for vidtløftig« (!). Resultatet af denne Raadslagning var en Henvendelse til Commerce-Collegiet i Decbr. s. A., hvori man paaviste, hvorledes Selskabet var kørt fast og ikke uden Statens Hjælp kunde komme ud af Uføret, — om det overhovedet stod til at hjælpe. Man fandt imidlertid fra Direktionens Side, at stærke Billighedsgrunde talte for, at Staten ikke lod Kompagniet i Stikken. Som allerede flere Gange berørt, havde nemlig Staten ved Selskabets Stiftelse vel straks givet det hele dets Driftskapital af 3 Mill. Rdl. i Forskud, men dette Forskud bestod kun for 1,382,675 Rdl.'s Vedkommende i Kontanter, for Resten af Summen maatte Kompagniet tage Pakhuse og Værfter for en Taksationsværdi af 257,164 Rdl., 37 gamle Grønlands- og Guineafarere for 734,225 Rdl., de kgl. Ejendomme i Guinea for 99,252 Rdl. og Varebeholdningerne til en beregnet Værdi af 526,684 Rdl. Af disse Aktiver mentes Pakhusene og Værfterne »ikkun at kunne anses som en frugtesløs Kapital«, og hvad Skibene angaar, saa var det for ny Skibe allerede temmelig højt at anslaa deres Værdi til 160 Rdl. pr. Cl., og naar man derefter foretog en rationel Vurdering af de modtagne Skibe efter deres Alder og Beskaffenhed, saa kunde man billigvis ikke komme til andet Resultat end, at den bogførte Værdi burde have været reduceret med mindst 321,000 Rdl. — Endelig havde Direktionen kontant tilbagebetalt (i Afdrag paa de Kompagniet overladte 10,000 Aktier): 280,000 Rdl.

Ganske vist skyldte nu Kompagniet Kongen og Banken tilsammen 1,792,000 Rdl., men heroverfor stod ifølge Selskabets Formening følgende Række Billighedskrav (nemlig en Del Tab, for hvilke der burde kunne »forventes en billig Godtgørelse«):

Tabet ved Overtagelsen af de 37 Skibe (jfr. ovf.)	321,000 Rdl.
Betalt paa de indløste 10,000 Aktier	280,000 »
Opkøbt Aktier for	21,000 »
Tabt paa det optagne Laan af 300,000 Rdl. til Opkøb af Aktier (jfr. ovf. S. 126)	71,000 »
Tilsat for at vedligeholde Forterne og Lagerne paa Guineakysten	443,000 »
Endelig tilkom der Selskabet som Erstatning for Op- mudring i Havnen o. lign.	55,000 »
	ialt 1,191,000 Rdl.

Hertil mente man endnu at kunne tilføje følgende Post:
 Paaregnede Fordele ved Leverancer til Søetaten og ved
 Bortfragtning af Skibe ..... 575,000 Rdl.

Naar man sammenstillede den samlede Sum af..... 1,766,000 Rdl.
 med Selskabets ovennævnte Gæld, beløb denne sig paa denne Maade
 efter Direktionens Mening egentlig kun til 26,000 Rdl. Hvad det
 gjaldt om var da ogsaa i første Række, at Kompagniet blev befriet
 for sin kolossale Gældsbyrde, thi man kunde hverken »bevæge sig, det
 være sig enten til Handel eller anden Rørelse«, saa længe man havde
 denne Gæld hvilende paa sig, ej heller vilde det være muligt saalænge
 at rejse ny Driftskapital.

Da Sagen af Commerce-Collegiet blev forelagt Finans-Collegiet,
 indrømmede Grev SCHIMMELMANN i sin Betænkning over samme, at
 den egentlige Hensigt med Selskabets Dannelse havde været et
 Finanskup, *mais le coup avait manqué*. De Krav, som Selskabet nu
 opstillede, vare derfor forholdsvis billige. Kompagniets Tilstand var
 af den Beskaffenhed, at det ikke kunde bestaa uden ny Hjælp, da
 dets samlede Aktiver kun havde en Værdi af højst 839,100 Rdl. eller
 ca. 42 Rdl. pr. Aktie.

Under disse Omstændigheder mente Collegiet at maatte tage
 under Overvejelse, hvorvidt det ikke var rigtigst helt at ophæve
 Kompagniet. Efter tidligere Tidens Begreber burde der vel næppe
 kunne blive Tale herom alene af Hensyn til Kolonierne (Guinea og Vest-
 indien), men Finans-Collegiet var nu naaet frem til det moderne
 Standpunkt, »at naar denne Handel kan bestaa med Fordel, vil den
 fremdeles blive fortsat, hvis ikke, da maa samme opgives og vore
 Kolonier formodes ved en fri Handel stedse at kunne udfinde Midler
 lige saa vel som andre Nationer til at vorde forsynede med Slaver«.
 Dette Hensyn saa man altsaa bort fra. Men paa den anden Side
 maatte man, som alt antydet, vedgaa, at Staten ved Selskabets Stiftelse
 havde paataget sig et moralsk Ansvar overfor de Privatfolk, som man
 ved det glimrende Prospektus havde fristet til at tegne Aktier i dette
 Foretagende. Man maatte »formindske det nedtrykkende Tab af
 nogle tusende Familier og forebygge deres Ruin« — »saafremt det
 kan ske uden altfor stor Tyngde for det Almindelige«. Og Grunden
 hertil var navnlig den — forekom det Schimmelmann — at »da
 Kompagnierne overdrev deres Handelsentrepriser, bleve de ikke ind-
 skrænkede af Regeringen, men meget mere understøttede, naar de for
 at erholde ny Fonds tog deres Tilflugt til samme; ja, Ds. Majestæt
 har endog allernaadigst befalet at opkøbe Aktier for at holde dem i
 Kurs. Under disse Omstændigheder synes da og Interessenterne at

fortjene Medlidenhed.« Som man vil se, sigtes der herved direkte til den Guldbergske Handelspolitik i 1782—83, — hvad Guldberg havde forbrudt, skulde efter Schimmelmans Mening de uskyldige Aktionærer ikke bøde for.

Finans-Collegiet foreslog derfor under 6. Decbr. 1785, at det skulde tillades Selskabet efter eget Valg at fortsætte Handelen helt eller delvis under en ny Direktion eller at ophæve den, hvorhos Kongen skulde overtage Betalingen af Selskabets Gæld til Banken (400,000 Rdl.) samt eftergive den Restgæld, der endnu paahvilede Kompagniet til Betaling af de det af Kongen overladte 10,000 Aktier. Da dette Beløb, 750,000 Rdl., imidlertid var blevet henlagt til det synkende Fond, blev Følgen, at Kongens Kasse maatte erstatte dette Tabet ved den nævnte Gælds Eftergivelse, saaledes at Staten altsaa ikke alene maatte finde sig i ej at faa sine Penge tilbage, men endog ekstra maatte udrede et tilsvarende Beløb. Ialt vilde Selskabet her- efter blive befriet for en samlet Gældsbyrde af 1,150,000 Rdl.

Finans-Collegiets Indstilling billiges ved kgl. Res. af 9. Decbr. 1785.

Efterat Direktionen i Henhold hertil paany havde undersøgt Selskabets Status og Forhold, foreslog den følgende: Kompagniets »Masse« skulde deles i 4 Dele. Den første (1) skulde udgøre et Realisationsfond til Gældens Betaling, af de øvrige tre Dele skulde der indrettes tre særskilte »Handelsgrene«, nemlig (2) Guineahandelen, (3) et saakaldet Skibsrederi-Selskab og (4) et Kompagni til Befordring af »Manufakturvæsenet« og Handelen med indenlandske Fabrikata.

Til den guineiske Afdeling foreslog man henvist 9 Handelsskibe (anslaaede til en Værdi af 180,000 Rdl.), og man androg samtidig Regeringen om at udvirke Tilladelse hos den franske Stat for Selskabet til at sejle med Negre til Sct. Domingo og derfra indføre hertil 4 à 5000 Fade hvidt fransk Sukker imod Erlæggelsen af samme Told som var paalagt dansk Sukker.

Til Skibsrederi-Forretningen tænktes henvist 31 Skibe (anslaaede til en Værdi af 307,000 Rdl.), tvende Pakhuse, Skibsværfter med Tømmerpladser osv., tilsammen vurderede til et Beløb af 537,000 Rdl. Denne Forretnings »fornemste Genstand« skulde være Vestindiefart, Hvalfangst og Kornhandel. Planen var, at 8 à 10 Skibe aarlig skulde føre Sukker direkte fra de danske Kolonier til Holland, medens man for Hvalfangst forventede Præmier i Forhold til Fangstens Størrelse, og til Kornhandelen et Tilskud paa 5,000 Rdl. aarlig til et Magasins Vedligeholdelse samt toldfri Indførsel af fremmed Korn, naar Rugens Pris steg over 3 Rdl. Td. Endvidere haabede man til denne Afdeling at faa et Laan i Banken af 100,000 Rdl. mod $2\frac{1}{2}$ 0/0's Rente.

Alle de øvrige Effekter og Aktiver, saasom en Del udestaaende Fordringer og et Vareoplag i Nord-Amerika, skulde henlægges til Handelen med *indenlandske Fabrikvarer*.

Samtlige de til disse Handelsgrene bestemte Kapitaler vilde udgøre ialt en Sum af 1,527,000 Rdl. altsaa for de 20,000 Aktiers Vedkommende svarende til en Værdi af 76⁷/₂₀ Rdl. pr. Aktie.

Denne Direktionens Plan tænktes forelagt en Generalforsamling af Aktionærer, saaledes at Interessenterne fik Valget imellem enten at vedblive at staa som Aktionærer i det saaledes reorganiserede Selskab eller at lade sig udløse mod at erholde udleveret en 4⁰/₁₀'s rentebærende kgl. Statsobligation paa 70 eller 75 Rdl. pr. Aktie. Dog skulde Selskabet ikke være forpligtet til at drive alle fire Handelsgrene, men kunde give en eller flere af dem i Entreprise. — —

— En kgl. Kommission afgav derpaa Betænkning over denne Plan. Det bemærkes først heri, at man ikke indsaa, hvorledes *nogen* Handel under de daværende mislige Konjunkturer kunde have rimeligt Haab om Fordel, »medmindre den blev bevilget saadanne Monopoler, hvis Tilstedelse i Betragtning af det almene Bedste af Ds. Maj. ikke kunde formodes«. Dog tilstod de handelskyndige Medlemmer af Kommissionen (BROCH, SAABY og PRÆTORIUS), at de intet bedre kunde bringe i Forslag, dog at man særlig fandt Anledning til at advare mod Guineahandelens »Slibrighed«, da de franske Kolonister vare komne stærkt ind paa at lægge Kreolnegre til af egne Slaver. Hvalfangsten troede man kun paa som en »Planteskole« for unge Sømænd, og hvad de indenlandske Fabrikvarer angaar, da ansaa Kommissionen det for mest sandsynligt, at Selskabet ved at paatage sig denne Handel blot vilde blive bebyrdet med uafsættelige Varer. Ganske karakteristisk tilføjer den: »Handelen med fremmede Fabrikata kunde vistnok give større Fordele, men foruden at det hverken vilde være overensstemmende med Ds. Majestæts landsfaderlige Hensigter at bevilge eller med et patriotisk Handelsselskab Sindelag at begære saadan Handel«, saa var disse Artikler vitterlig Genstand for en stor Smughandel, som et regulært Handelsforetagende ikke kunde tage Konkurrencen op med.

Medens Kommissionen saaledes stillede sig yderst skeptisk overfor det mulige eller meningsfulde i, at Selskabets Drift blev fortsat paa den angivne Maade, var der fra forskellige Grupper af Interessenter indkommet Ansøgninger til Kongen, om Aktionærerne maatte blive udløst med kgl. Obligationer af 100 Rdl. pr. Aktie.

Grev Schimmelmänn hældede imidlertid nærmest til Direktionens Opfattelse, at man endnu ikke burde opgive Ævret, men søge Handelen

fortsat, og altsaa Selskabet paa en eller anden Maade reorganiseret. Han tænkte sig i saa Henseende nærmest, at der skulde drives Forretning paa Danmark med østersøisk Korn og Trælast og omvendt paa Østersøhavnene med danske Landbrugs- og Fiskeri-Produkter. Dernæst skulde Negerhandelen genoptages efter en omhyggelig Undersøgelse af Forholdene. Han lod derfor Finans-Collegiet indstille, at de 400,000 Rdl., der ifølge ovennævnte Res. af 9. Decbr. 1785 skulde indbetales paa Kompagniets Vegne af Kongens Kasse i Banken som Afgørelse af Kompagniets Gæld til denne, i Stedet for blev indbetalt til Kompagniet selv, saa at dette derved fik en ny Driftskapital. Endvidere foreslog han, at Selskabet fik Lov at arve Kanal-Kompagniets rentefri Bankkredit paa 250,000 Rdl. En Del af denne samlede Sum paa i alt 650,000 Rdl. skulde dog anvendes til underhaanden at indløse et passende Antal Aktier, forsaavidt de kunne købes til 75 Rdl. Stykket. Der skulde endelig tilstaaes Selskabet nogle nye Toldbegunstigelser, og tvende særlige Kommissioner skulde henholdsvis paa Guineakysten og i Vestindien foretage den ønskede Undersøgelse af Slavehandelens Fremtidsvilkaar.

Disse Forslag bifaldtes ved kgl. Resol. d. 16. Juni 1786.

Derpaa indbød Direktionen samtlige Interessenter til en Sammenkomst, for at de der kunde erklære sig om deres Stilling til den nye Situation. Da de fleste udeblev, udtalte Direktionen overfor Finans-Collegiet det Ønske, at der nu definitivt maatte blive gjort en Ende paa Sagen, da videre Henstand vilde forhindre al Planlægning. Foranlediget heraf udvirkede Collegiet paany en kgl. Resol. af 14. Juli s. A.

Ved denne stadfæstedes de allerede gjorde Tilbud om, at Kongens Kasse i Tilfælde af Driftens Fortsættelse vilde overtage Selskabets Gæld til det synkende Fond og udbetale det selv 400,000 Rdl., hvorhos den Kanal-Kompagniet tilstaaede Bankkredit af 250,000 Rdl. skulde overføres til Selskabet. Samtidig skulde dette dog beholde sin oktroymæssigt sikrede Bankkredit paa 400,000 Rdl., og Forrentningen heraf (4°.) lovede Staten ogsaa at paatage sig, forsaavidt Selskabet anlagde en Kapital af indtil det samme Beløb i Handelen med indenlandske Fabrikata og Import af fremmede Raamaterialier til indenlandsk Fabrikation. (Ved en Tillægsbestemmelse i Res. af 16. August s. A. tilføjedes det, at denne Kapital ogsaa af Selskabet kunde overlades »Entrepenører« for af disse at anlægges i Fabrikker, imod at de Paagældende forpligtede sig til at tilbagebetale Laanene i Løbet af 28 Aar). Endelig gaves der Selskabet ligesom ved den tidligere Resolution en Række Begunstigelser for at sætte det i Stand til at drive Transitforretning med udenlandsk Korn, ligesom dets Skibe fik

Tilladelse til at indføre et vist Kvantum fremmed Raasukker til en forholdsvis lav Told for det Tilfældes Skyld, at Selskabet *kom ind med* de fransk-vestindiske Kolonier.

Sluttelig bestemtes det, at en ny Generalforsamling af Aktionærer definitivt skulde afgøre, om Handelen paa disse Vilkaar skulde fortsættes, hvilken Beslutning dog kun med Virkning skulde kunne tages med $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer (hver Aktie 1 Stemme). De af Aktionærerne, som vilde udtræde, skulde have Lov til at faa deres Aktier indløst af Selskabet med 70 Rdl. pr. Aktie i statsgaranterede 4 $\frac{1}{2}$'s rentebærende Obligationer, som ved Lodtrækning skulde udbetales i Løbet af 28 Aar.

Paa en Generalforsamling den 28. August vedtoges det derefter for 11,333 Aktiers Vedkommende, at Driften skulde fortsættes. For 5,333 Aktiers Vedkommende valgtes der derimod Indfrielse paa de nysnævnte Vilkaar, — Resten af de oprindelige 20,000 Aktier var købt eller taget i Haandpant af Selskabet selv, som ovenfor skildret, saaledes at disse ved denne Lejlighed ikke mere vejede finansielt i Vægtskaalen (hvorimod formodentlig Direktionen paa disses Vegne har udøvet Stemmeret). Der blev nu valgt en ny Direktion, som fik Løfte om Hjælp af Statskassen til de 5,333 Aktiers Indfrielse, og man gik derpaa i Gang med at udarbejde den ny Driftsplan i alle Enkeltheder.

I Løbet af Efteraaret ordnedes Forholdet med de udløste Aktionærer ved Finans-Collegiets Bistand — i Virkeligheden blev det Staten, som kom til at udrede disse Penge — men den planlagte Fortsættelse af Kompagniets Virksomhed kom derimod aldrig i Stand. Grev SCHIMMELMANN traadte i Underhaandsforhandlinger med DE CONINCK, som heldigen havde bjerget sin kolossale Formue ud af Handelskrisen, og som nu følte Lyst til — efter nogle Aar at have fordybet sig i Udsmykningen af Dronninggaard med dens Park og »forbedret dens Agres Dyrkning« — at anlægge sin egen og de ham af Andre betroede Kapitaler i et storstilet Handelsforetagende. Hermed var man fra SCHIMMELMANN'S Side veltillfreds, ikke mindst fordi Staten derved bedst slap for ny Tab, ny Udgifter og ny Risiko. Efter en Række hemmelige Konferencer indstillede derfor Finansministeren under 29. Maj 1787, at Handelsselskabets Effekter og Ejendom overdroges visse »Entreprenører« — »formuende Personer, om hvis almene Kyndighed i Handelssager og fuldkomne Vederhæftighed ikke kan være Tvivl« — og den 11. August sluttede Finans-Collegiet derefter Kontrakt med DE CONINCK & REIERSEN og de Conincks Svigersøn WILLIAM PINGEL. De trende nævnte Mænd slog sig sammen med

Agent JOSEF MEYER og Bogholder JEPPE PRÆTORIUS, og disse Herrer dannede derefter et samlet Firma under NAVN af: PINGEL, MEYER, PRÆTORIUS & Co.

Og saaledes endte det store Handelsselskab og Aktieforetagende som et privat Købmandsfirma under DE CONINCKs kommercielle Ledelse. Ja det blev en Slags Familie-Fideikommiss for dem, thi da Pingel døde i 1789, indtraadte i 1791 i hans Sted CHRISTIAN WILHELM DUNTZFELDT, der ogsaa var de Conincks Svigersøn. Grev Schimmelmänn participerede hemmelig i Selskabet med 24,000 Rdl., der var ham overladt af de Coninck af dennes egen Andel ($\frac{7}{10}$ af den hele Kapital), saaledes at de øvrige Deltagere i Firmaet ingen Pligt havde til at aflægge Greven noget Regnskab eller give ham nogen Oplysning i denne Anledning, ligesom den grevelige Andel ej maatte afhændes til Andre end til de Coninck selv.

Det ny Firma indbetalte straks kontant 163,310 Rdl., svarende til 2,333 Aktier af 70 Rdl., og forpligtede sig desuden til aarlig i 28 Aar at erlægge 37,800 Rdl. til Forrentning og Amortisering af de for de resterende 9,000 Aktier udstedte Obligationer.

Saaledes slap Staten temmelig taaleligt fra dette Handelsforetagende, dens Tab blev nogenlunde begrænset, dens fremtidige Risiko ophævet, Aktionærerne fik samtidig en billig Erstatning for deres oprindelige Indskud, og de Handelsgrene, man vilde opretholde og fremme, kom under kyndige Hænders Varetægt og Pleje. —

Men var Skæbnen saaledes i dette Tilfælde nogenledes naadig, saa var den til Gengæld grum og ubønhørlig overfor hint Handelsforetagende, der i den »glimrende Periode« havde »pralet med den største Herlighed«, nemlig det *Vestindiske Kompagni*.

Det er i I. Del udførlig omtalt, hvorledes de dansk-vestindiske Øer under den nordamerikanske Frihedskrig blev et Oplagssted for alle vestindiske Udførselsprodukter, og hvorledes danske Skibe med største Fordel kunde gaa ind i Handelen til og fra de franske Besiddelser dersteds. Under disse fordelagtige Omstændigheder blev det vestindiske Handelsselskab oprettet 1778 og fik til de københavnske Grossererers Fortrydelse en stor Mængde urimelige og lidet formaalstjenlige Begunstigelser i Vuggegave. Den vestindiske Handel magtedes erfaringsmæssig særdeles godt af de private Købmænd, og den tilsigtede Velstands-Spredning til smaa Aktionærers Mangefold blev forskertset, dels ved at Kongen, de kongelige Personer og Hoffets høje Herrer i stort Maal fik Aktierne enten forærede eller dog overladte til Indkøbspris (100 Rdl.), dels ved at en usund Aktiespekulation hurtigt drev Andelene op til en ublu Pris.

Blandt disse urimelige Begunstigelser var den fornemste et Slags Monopol paa den *indenlandske Kaffehandel*. Som det vil mindes, havde nemlig Selskabet faaet Tolden og Konsumtionsafgiften af al Kaffe, der indgik til det hjemlige Forbrug, i Forpagtning mod en uforholdsmæssig lille Afgift. Enhver privat Købmand kunde vel lige saa vel som Kompagniet indføre Kaffe mod at svare Told og Konsumtion, tilsammen 6 β pr. $\mathcal{R}$, men for at forebygge Smugleri solgte Kompagniet gerne til saa lave Priser, at dets Handelsprofit blev lavere end den paa Varernes Import lagte Afgift, og da Selskabet saaledes kunde undersælge alle de Handlende, maatte disse ganske naturlig opgive al indenlandsk Kaffeimport.

Paa vore egne vestindiske Øer produceredes der ikke nogen Kaffe af Betydning, men saa længe Handelsselskabet havde Adgang til de franske Kolonier, kunde den faa Forsyning mere end nok. Til en Begyndelse gik derfor ogsaa alt glimrende — kun led man under Uorden og Løshed i Varetagelsen af Kompagniets Anliggender paa Sct. Thomas. Allerede 1779 kom man under Vejrr med, at Forholdene derovre vare prægede af den utroligste Ligeegyldighed og Ødselhed, ja man havde endog grundet Mistanke om, at der gik ligefremt Snyderi i Svang. En speciel Udsending gik derover for at bringe Orden i Sagerne. Det lykkedes imidlertid ikke, og 1782 maatte man overfor fortsatte Underslæb og manglende Bogførelse træde saare myndig op overfor den vestindiske Administration.

I Slutningen af samme Aar begyndte Priserne paa alle vestindiske Produkter, og da ogsaa Kaffe, at falde stærkt som Følge af den uhyre Verdenskonkurrence. Herved begyndte Selskabets Indtægter at svinde betænkeligt ind, medens Udgifter og Tab snarere forøgedes. Som alt fortalt, var man ved Udgangen af 1781 kommet ind paa at fastsætte Udbyttet til Aktionærerne midt i Driftsaaret, der gik fra 1. Juli det ene Aar til 30. Juni det andet Aar, og derved foregribe den kommende Fortjeneste. Da man en Gang var begyndt hermed, maatte man stadig »gaa forud« og give Interessenterne Dividende forskudsvis. Endnu ved Udgangen af 1782 mente man at kunne anslaa de kommende Indtægter for første Halvaar 1783 saa højt, at der kunde gives et Udbytte af 40 Rdl. — hvorved man sikkerlig ogsaa har haabet at modvirke det foruroligende Kursfald. Men da Præliminærfreden blev sluttet i Versailles den 20. Januar 1783, forandredes dermed hele Situationen for Selskabet med ét Slag. Saaledes som Selskabets Handel var blevet dreven, havde den egentlig ingen anden Basis end den uhindrede kommercielle Adgang til de fransk-vestindiske Kolonihavne. Og da disse nu blev lukkede, og Udførslen derfra enten helt

forbudt Fremmede eller hæmmet ved høje Afgiftspaalæg, saa maatte Kompagniet nødvendigvis derved komme i en dødelig Forlegenhed. Efter kort Tids Forløb kunde der ikke regelmæssig skaffes Kaffe som Returvare fra Vestindien, Skibene kom ballastede tilbage, og Kaffen maatte skaffes andetsteds fra paa anden, tredie Haand med altfor store Mellemandels-Omkostninger.

Hertil kom, at Forholdene paa Sct. Thomas vedblev at give Anledning til de alvorligste Bekymringer. Man tabte helt Oversigten over denne Del af Forretningen. Det eneste, man fik at vide med Sikkerhed derovrefra, var dette, at man paa den letsindigste Vis vedblev at købe og købe vestindiske Produkter i største Overflod, og at man nu havde overdrevent store Varelagre liggende, dog, som det synes, netop ikke særlig af Kaffe. Under disse Omstændigheder maatte man allerede medio Maj (1783) indskærpe den derværende Administration ikke at gøre noget Indkøb uden efter nøjagtige Ordre og ikke trække Veksler paa Kompagniet »uden i de allernødvendigste Tilfælde«, ligesom ogsaa det fordredes, at »Bøgerne ufortøvet kom i Orden«. Guldberg opsatte et Brev »uden Komplimenter og fuldt tydeligt«. En ny Udsending gik igen derover — men lige meget hjalp det.

I sin Fortvivelse greb da Selskabets Direktion til den Udvej at foretage Ekspeditioner til *Ostindien*. Men da denne Handel i de første Fredsaar var mindst lige saa ufordelagtig som den vestindiske, og hverken Personel eller Materiel var vant til denne Fart, blev blot Tabene saa store, at man i Slutningen af 1785 »ikke dristede sig til at fortsætte Handelen uden at blotstille sig endnu værre og ulægeligere Følger, som Handelens Fond maaske ikke en Gang vilde strække til (til).«

Den 6. December 1785 maatte derfor Finans-Collegiet indgaa med en Forestilling til Kongen om Aktieselskabets Ophævelse og Aktiernes Indløsning.

Efter en opstillet Beregning mente man at kunne gaa ud fra, at Kompagniets Gæld ved Udgangen af 1786 vilde udgøre 1,831,000 Rdl., hvorimod Selskabets Effekter og udestaaende Fordringer vare bogførte til en Værdi af 3,196,000 Rdl., saa at Formuen altsaa skulde udgøre 1,365,000 Rdl. Finans-Collegiet vurderede imidlertid ikke Selskabets Aktiver og Fordringer til en højere Værdi end 2,139,000 Rdl., hvorefter der altsaa kun vilde blive 308,000 Rdl. igen.

Selskabets staaende Udgiftsbudget udgjorde paa det omhandlede Tidspunkt:

Handelsomkostninger	35,000 Rdl.
Renter af Gæld	40,500 »
Toldafgifter i Evropa	20,000 »
Toldafgifter i Sct. Thomas	12,000 »
4 ^o / _o 's Udbytte for en Aktiekapital af 1 ¹ / ₂ Mill.	60,000 »
altsaa i alt	167,500 Rdl.

Denne Sum maatte altsaa fortjenes, naar Kompagniet ved sin Handel skulde være fri for Tab, og hertil var der ikke mere Udsigt, da dets Driftskapital var helt opbrugt eller stod uhjælpelig fast i Bygninger, Skibe og Varebeholdninger, hvis Realisation snarest vilde bringe Tab (saaledes for 5 à 600,000 Rdl. ostindiske Varer).

Selskabet var altsaa kørt haabløst fast, og det vilde efter Finans-Collegiets Formening være betænkeligt at lade det fortsætte Driften ved at skaffe ny Kapital; thi naar et Selskab, hvem der var »tilstaaet de største Fordele i den lykkeligste Handelsepoke« ikke havde kunnet klare sig med saa store Begunstigelser, var der vel neppe heller nogen Rimelighed for, at det kunde magte almindelig normal Købmandsfærd i trange Tider og under vanskelige Forhold.

Paa den anden Side stod det for Collegiet saaledes, at en *monopoliseret Kaffehandel*, naar den blev drevet rigtig, maatte kunne give en stor Indtægt, som Staten ikke hurde lade gaa fra sig, naar den dog skulde have Udgifter og Ulejlighed af at hjælpe Selskabet til en hæderlig Likvidation. Efter det sidste Aars Erfaringer kunde man anslaa den indenlandske Afsætning af Kaffe til 3 Mill. $\mathcal{R}$, og naar herpaa kunde indvindes en Fortjeneste af 4 β pr. $\mathcal{R}$, kunde man saaledes faa en Nettoindtægt af 125,000 Rdl.

Man foreslog derfor, at Staten skulde overtage Kaffehandelen og drive den paa sin Regning som monopoliseret Handel, medens man samtidig foresatte sig ved en Række skarpe Toldforanstaltninger at umuliggøre alt Smugleri.

Iøvrigt indstillede man Kompagniet til Opløsning, saaledes at Aktionærerne erholdt en 4°/_o's rentebærende kgl. Obl. paa 250 Rdl. for hver Aktie paa 300 Rdl. Da Staten efterhaanden havde opkøbt eller paa anden Maade var i Besiddelse af 1800 Aktier, blev der kun at udstede Obligationer for 3,200.

Ved kgl. Res. af 7. Decbr. 1785 bleve disse Forslag approberede, og Staten overtog derefter Selskabets Aktiver paa samme Maade, som den havde overtaget Kanal-Kompagniet.

Trods al Hemmeligholdelse sivede Rygtet herom ud — og »Vestindiske« oplevede i nogle Dage sin sidste Stigning. Endnu Aftenen

før Bekendtgørelsen fra Direktionen »søgte Jøderne at købe Aktier for 250 Rdl.« — i Haab om, at de vilde blive indløste for deres fulde nominelle Værdi (300 Rdl.). Saaledes endte dette Selskab, som det var begyndt: med Svindel og Sæbeboblen.

Det har nu ikke længer nogen Interesse at fordybe sig i de vidtløftige Beregninger, som Grev SCHIMMELMANN lod Finans-Collegiet anstille for at godtgøre, hvorledes alle disse forskellige »Overtagelser« i Grunden bragte Statskassen Fordele i Stedet for Tab. Det gik nemlig i intet Tilfælde saa heldigt, som Schimmelmaan altid forudsatte, men paa den anden Side var det sikkert nok rigtigere straks at tage det overskuelige Tab, naar man dog følte sig *bound by honour* til at tage Tab i Anledning af disse Handelskompagnier, end at udsætte sig for en uberegnelig Fremtidsrisiko. Heri gav den efterfølgende Tid Schimmelmann Ret, thi det blev lange og trange Aar, hvori kun anstrengt Købmandsflid og gennemført Sparsommelighed i Driften kunde skaffe Handelsforetagender Fortjeneste — og denne blev endda beskeden nok. Under slige jevne og knebne Forhold havde de stormægtige, bureaukratiske Aktieselskaber ingen Tilværelsesret længer. De var golde Glimmerblomster, frembragte af Krigsflammers Drivhushede — prangende Tøjblomster, der havde tjent til dekorativ Pryd for et overdaadigt, ødselt og letsindigt Kabinetts-Regimente. Men som nu var falmende og — *démodés*.

IV.

HENNINGS fortæller et Steds, hvorledes Prinsen af *Augustenborg* en Gang i hin Tid ytrede til ham, at der bogstavelig talt ikke var den Ting i den danske Stat, som ikke trængte til at reformeres. Og saa meget er vist, at der i Aarene fra 1784—97, navnlig i de fire første, stedse var tvende Stemninger, som mødtes: virksom Reformlyst fra oven og misfornøjet Nyhedstrang for neden. Den første Stemning var heldigvis frugtbar, forbundet med Mandevilje og Virkeevne, den sidste opløste sig i tomme Talemaader, hysterisk Kritik og gold Svulst. Den første bragte os som Frugt Landbolovene og Stavnsbaandets Løsning, den sidste gav os en Hoben Punchedviser og Pølsesnak.

Danmark havde ved Statskupet faaet en ung velmenende Hersker. Ligestraks løb vel Held og Hyldest den unge Prins til Hovedet og gjorde ham til en Begyndelse latterlig barsk og bydende i en Slags Kommandersergeant-Stil, — saa at et satirisk Blad med nogen Ret kunde spørge: »was wird doch aus dem jungen werden«. Men Kærnen i hans Natur var sund og ejegod, og han havde de bedste Mænd ved sin Side. Nogle mente vel, at Lovise Augustas lille Kammerfrøken var Landets egentlige Konge, Andre, at det var Reventlows tidligere Hushovmester, Etatsraad WENDT, som i Grunden regerede Danmark, men *vi* vide, at den virkelige Styrrer eller Overleder var Grev A. P. BERNSTORFF, den største Statsmand, som Danmark vel nogen Tid har haft.

Saa længe Kronprinsen fik Lov at beholde denne udmærkede Mand — som han belønnede med den eneste Naadesbevisning, Bernstorff for Alvor satte Pris paa: ubegrænset Tillid til Døden — saa længe lykkedes det ham at gennemføre det Borger-Kongedømme, den oplyste Enevælde, som var Datidens Ideal, saaledes at det med mere Sandhed, end der ellers rummes i hine Dages fade Smiger, kunde siges om hans kronprinselige Regering: »*tout citoyen étail roi sous un roi citoyen*«.

Til Andreas Peter tyede da ogsaa gerne de yngre Medlemmer i Kresen, den Reventlow-Bernstorffske Kres, med deres Planer og Ideer, og det var hans Støtte, som gav deres Reformønsker den rette Vægt. Skade var det derfor, at der til denne Mands fortræffelige Egenskaber ikke hørte finansiell Indsigt og nationaløkonomisk Overblik. For-

modentlig i Følelsen heraf overlod han, som vi have set, Alt til SCHIMMELMANN. Dog heldigvis havde endnu i de første Aar ogsaa CHR. REVENTLOW noget at sige i Finanssager, og dennes sunde Sans har sikkerlig ofte bødet paa mangen Brist og Blære i de Schimmelmanske Planers Støbning.

Den store »Finansreform« af 1785 hjalp selvfølgelig intet. Man savnede fremdeles *efter* denne som før en fast Oversigt over den regelmæssige Balance mellem Indtægter og Udgifter, savnede Norm for disse sidste — kunde følgelig heller ikke sørge for et *Overskud*, eller blot forhindre et Underskud. Enhver vil imidlertid begribe, at uden Indtægts-Overskud vil man ikke kunne betale af paa sin Gæld — og naar man derfor alligevel efter »Planen« henlagde visse Dele af Statsindtægten *paa Forhaand* til Statsgældens Amortisation, saa maatte der uundgaaelig blive Mangel paa Dækning af de *løbende* Udgifter, altsaa Underskud og pludselig Forlegenhed. Denne Selvfølge kom til Syne efter knapt 1 Aars Forløb. At der heller ikke kunde opnaas nogen nævneværdig Forringelse af Seddelcirculationen, er alt foran bleven paavist. I saa Henseende var Planen i Ordets egentlige Forstand dødfødt: det skønne, gode Forehavende kom vel fuldbaarent til Verden som en velskabt og vægtig Plan, men ud i Livet kunde man umulig føre den. *) Og Følgen blev da ogsaa ganske rigtig, at Seddelkursen saa langt fra bedredes, at den tvertimod gik mere og mere tilbage. I Hamborg noterede man i selve Aaret 1785 2 Maaneders Veksler paa Kjøbenhavn i 36—38, 1786 gik Kursen atter op til 40, og Aaret endte med følgende Stigning: 41—42—42³/₄—44. I 1787 holdt Kursen sig længe paa 42—43, men gik i Oktbr. op til 45 à 45¹/₂, og Aaret sluttede med 46¹/₂. Den var da forværret over 10 Points, siden Reformen begyndte at »virke«.

Der var da heller ikke gaaget meget mere end 1 Aar efter det forroste Juli-Patent, før Finans-Collegiet var klar over, at man sad værre i det end nogensinde.

Dog i hine Aar var der stedse paa den ene eller paa den anden Maade Velsignelse ved Alt, hvad man rørte ved. Ud af Finansmisøren og Pengevæsenets Kaos skulde Tidens første Størværk fødes.

*) Af det S. 118 omtalte *indenlandske* Statslaan, som aabnedes henholdsvis i Kjøbenhavn og Hertugdømmerne, tegnede vel det fulde Beløb (500,000 Rdl. C.) det forstnævnte Sted i Løbet af en Time, men i Altona fik man kun afsat for 300,000 Rdl. Banko Specier (i Stedet for 500,000) af de nye Obligationer, endda disse var saa fordelagtige, at enhver Kreditor, foruden en Annuitet paa 1000 Rdl. med 4% Rente, fik en anden Annuitet paa 150 Rdl. i Præmie (forrentet med 2%), der blev at udbetale efter Udtrækning. For disse ialt 875,000 Rdl. C. blev der snart anden Brug end at give dem til Banken.

DET var den daværende *Forsvars-Sag*, som egentlig gav den nærmeste Foranledning til, at Tidens Stats- og Finansmænd blev tvungne ind paa den Reorganisation af det bestaaende Skatte- og Afgiftssystem, som efterhaanden førte til *Omsætningsfrihed* — Kornhandelens Frigivelse, Kreditoplagsvæsenets Grundfæstelse og endelig selve den berømmelige Toldforordning af 1. Febr. 1797.

Den 26. Oktober 1786 henvendte *Admiralitet*- og *Commissariats-Collegiet* sig til Finans-Collegiet. Der havde været nedsat en Forsvars-kommission, og denne havde udarbejdet et Forslag om Anlægget af 3 Defensionsværker for Staden Kjøbenhavn, nemlig ved Trekroner, Stubben og Prøvestenen, til en samlet Bekostning af 1,438,975 Rdl. Denne Plan var blevet approberet af Kongen den 20. Oktbr. s. A. Til Anlægget af det førstnævnte Værk (Trekroner), som skulde være færdigt i Løbet af 5 Aar, udfordredes efter Overslaget, foruden Omkostningerne ved Opmudringen og Mudderets Bortflytning (31,000 Rdl.), 272,529 Rdl., hvoraf ca. 74,000 Rdl. maatte udredes straks. Herom var det, man i Oktober 1786 gik til Finans-Collegiet.

Ihvorvel dette Collegium »ikke kunde miskende de planlagte Foranstaltningers Vigtighed« og derfor i Grunden straks »skulde have forelagt Majestæten sine allerunderdanigste Tanker« om, hvorledes disse Summer kunde tilvejebringes, saa ønskede det dog, »at det dermed saa længe skulde henstaa, indtil man var i Stand til at forelægge Deres Majestæt Tilstanden af Allerhøjstsammes Indtægter og Udgifter for afvigte Aar for deraf at kunne vise, om der kan ventes saadant Overskud, at de af disse Defensionsværker flydende Bekostninger deraf kan bestrides eller ikke«. Under disse Omstændigheder nøjedes Collegiet med forskudsvis at anvise 5,000 Rdl.

Fra Marinens Side trængte man imidlertid snart paa med Begæringer om ny Forskud, og Finans-Collegiet maatte derfor tage Sagen op paany den 30. Januar 1787. I sin Forestilling oplyser det,

at Statsindtægterne efter et foreløbigt Skøn ikke ville kunne slaa til, navnlig da Øresundstolden havde givet ca. 100,000 Rdl. mindre end beregnet. Der foresloges derfor en Række Besparelser, dels ved at nogle Ekstrabevillinger til Landfæstningens Vedligeholdelse og til Artilleriet foreløbig bortfaldt, dels ved at der af et Søetaten anvist Ektrafond paa 50,000 Rdl. (»til saadanne nyttige Indretninger, som ikke umiddelbart vedkomme Flaaden«) ikke foreløbig brugtes mere end højst fornødent. Ogsaa paa Opmudringsvæsenets Konto mente man at kunne spare noget — men helst saa Collegiet, at Kongen »fandt for godt at udskyde disse Foranstaltninger til en for Finanserne bekvemmere Tid«. Man opnaaede da ogsaa Resolution paa, at man herom kunde korrespondere nærmere med Admiralitetet og Generalitetet.

Begge disse Krigsautoriteter vare imidlertid ubønhørlige. Generalitetet havde lidt nok i Forvejen til Landfæstningens Vedligeholdelse og kunde ikke afse en Skilling — Admiralitetet raadførte sig paany med Forsvarskommissionen, og denne erklærede, at Kjøbenhavns Forsvar paa Søsiden baade krævede faste og flydende Batterier, og at de paa Rheden liggende Defensionsfartøjer langtfra vare tilstrækkelige. Samtidig protesterede Havnevæsenet og Pramlauget højlydt imod, at Opmudringsarbejderne indskrænkedes — og der blev saaledes ingen anden Udvej tilbage for Finans-Collegiet end at springe i det og straks give sig i Lag med den Opgave, som længe havde ligget det paa Sinde, nemlig *Udarbejdelsen og Forelæggelsen af et egentligt Budget*.

Dette skete ved den navnkundige »Forestilling om Finansernes Tilstand ved Udgangen af 1786«, som indgaves den 24. Marts 1787.

»Allerede ved forskellige Lejligheder« — hedder det heri — havde Finans-Collegiet haft til Hensigt at forelægge Kongen et Budget, nemlig »en nøje Forklaring over den kongelige Kasses Indtægter og Udgifter med Hensigt dels at sætte Ds. Majestæt i Stand til at underrette sig om Forholdet af Udgifterne til Indtægterne og Kassens Formaaenhed til overordentlige Bekostninger, dels at gøre adskillige Anmærkninger over Forslaget sigtende til at give Forvaltningen af Finanserne den Orden, Fasthed og Bestemthed, som til en velordnet Statshusholdning udfordres«.

Det er altsaa, hvad man med et moderne Udtryk kalder et egentligt Normalbudget.

Naar Tanken herom i Løbet af 1786 var blevet udskudt og atter udskudt, var det dels fordi man havde anset det for rettest at vente til Aarets Afslutning for at kunne lægge et virkeligt Aarsregnskab til Grund for det nye Overslag, dels fordi man havde — syntes man — maattet »vælge det første fulde Aar, efter at Ds. Maj. ved Res. af 6. Juli 1785

havde givet Forvaltningen af Stats-Gælden sin nærværende til Kredittens Befestigelse og Gældens successive Afbetaling sigtende Form« (!). Man havde vel endnu ikke paa det angivne Tidspunkt (Marts 1787), fuld Klarhed over alle enkelte Indtægter, men man kendte dog de omtrentlige Beløb nøje nok, til at en yderligere Opsættelse ikke fandtes nødvendig. I øvrigt tog man ved Budgettets Opstilling naturlig Hensyn til Stats-Indtægternes og Udgifternes sandsynlige Tilstand i de nærmest kommende Aar for derpaa at bygge »den Plan til Finansernes Forvaltning, som kunde give dem den for Staten saa vigtige Styrke og paa mildest Maade forekomme en ved uforudseelige Tildragelser forårsaget Forlegenhed.« Af den sidste Grund medtog man ogsaa i Overslaget »en Tilstaaelse af *Statens Gæld*.«

Den af Collegiet opstillede Generalbalance over Statens *ordinære* Indtægter og Udgifter for Aaret 1786 gav følgende Hovedresultat:

Ordentlige Indtægter.....	7,387,690 Rdl.
do. Udgifter	6,990,000 »
og følgelig et Overskud af ..	397,690 Rdl.

Desuden var ogsaa Indtægter og Udgifter for det følgende Aar (1787) kalkuleret. Derefter skulde det *fremtidige Normalbudget* være:

Ordentlige Indtægter.....	7,206,240 Rdl.
do. Udgifter	7,149,000 »
altsaa et Overskud af.....	57,240 Rdl.

Dernæst paaregnede man følgende »Ekstra-Indtægter«, hvor overfor stilledes »de i samme Aar bevilligede ekstraordinære Udgifter«:

Ekstraordinære Indtægter ...	1,783,590 Rdl.
do. Udgifter	1,643,068 »
Overskud ...	140,521 Rdl.

Disse Udgifter vare bl. a. foranledigede ved forskellige Tilskud »til Handelens Understøttelse og andre almindelige Foranstaltninger«, dernæst til Anskaffelsen af nye Fartøjer, Reparation af Dokken, Havneopmudringer og Tilskud til Materialfondet.

Collegiet opstillede derefter følgende Hovedregler for Finansernes Styrelse:

1. Indtægterne maatte være tilstrækkelige til Udgifternes Bestridelse, »hvorved, naar en Stat er bebyrdet med Gæld, til Udgifterne ogsaa maa regnes de Summa, som henlægges til Gældens Forrentning og sammes aarlige successive Afbetaling« (hvad hidtil faktisk var forblevet upaaagtet!!).

2. Der burde sørges for et ikke ubetydeligt *Overskud* til overordentlig forefaldende Udgifter, »hvorfor ingen Stat efter Sagens Natur kan være fri« (hvad man fornuftigvis ligesaa godt kunde have sagt sig selv i 1785).

Da man nu var af den Formening, at Statsgælden kunde forrentes, delvis ogsaa afdrages, ifølge den ved Patentet af Juni 1785 fastsatte Ordning, troede man iøvrigt paa Grundlag af de ovenfor givne Oplysninger at kunne slaa fast:

a. at de *ordinære* Udgifter kunde bestrides af de *ordinære* Indtægter, dog at en Smule Forrykkelse let kunde bringe et lille Under-skud i Stedet for det lille budgetterede Overskud,

b. hvorimod der til Dækning af de i de nærmeste Aar forestaaende Ekstra-Udgifter kun havdes »saadanne Fonds, hvis Beløb ikke med nogen Tilforladelighed kan bestemmes, og som derfor let kunne blive utilstrækkelige«.

Alene for 1787 var der saaledes allerede bevilget	
ekstraordinært:.....	328,646 Rdl.
De ordinære Indtægts-Overskud var	60,000 Rdl.
Renter af Aktiver.....	100,000 »
Det forventede Overskud af Ekstra-Ind-	
tægter i 1786 (jfr. ovfr.).....	140,521 »
	<hr/>
	300,521 »
Altsaa manglede der...	28,125 Rdl.

Og til de »endnu ikke visse, men dog uudblivelig forefaldende Udgifter, endvidere til alle saadanne Bekostninger, som Statens Sikkerhed eller dens Æres og Værdigheds Vedligeholdelse i et eller andet Tilfælde maatte udfordre« — var der *slet intet Overskud!* —

Denne Oversigt førte altsaa »aabenbart« til den Slutning, at det var »uomgængelig nødvendigt, naar ellers Statshusholdningen skal kaldes rolig og hvilende paa en fast Grund, at der udfindes Midler, hvorved et til Statens Behøvenhed proportioneret *Overskud* tilvejebringes«.

Der henvistes i saa Henseende til Muligheden af Krigstilfælde, »Udrustelsen af større eller mindre Eskadrer«, Troppesamlinger, Misvækst, Oversvømmelser, Ildsvaade osv. osv. Men navnlig gøres det gældende med stor Styrke, at Naturen baade i Danmark og Norge har henvist Undersaatterne til »Søhandel, til hvilken Ende baade Fiskeriet og Skibsfarten skal opmuntres, som og en god Forstaaelse med de barbariske Magter vedligeholdes«.

For imidlertid at danne sig en Slags Forestilling om alle saadanne

uventede Udgifters formodede Størrelse, tog Collegiet et Gennemsnit af lignende Udgifter for Aarene 1774—83. Resultatet blev 645,000 Rdl. Nogle af disse Udgifter kom nu rigtignok næppe mer igen, men i *alle* Tilfælde maatte der alligevel efter Finans-Collegiets Mening mindst skaffes et aarligt Indtægtsoverskud paa 5—600,000 Rdl.

Som et Slags Forsvar for, at det saa kort efter den »glimrende« Finansplan af 1785 var nødvendigt saaledes paany at tage en Række Udgiftsposter og dermed egentlig den hele Situation op til Drøftelse, giver Collegiet derpaa en rystende Fremstilling af de sidste Aaringers fortsatte Uheld. »Staten har i disse senere Tider været i en saadan Forfatning og dens Behøvheder saa trængende, at den næsten i hvert Fag har maattet anstrenge alle sine Kræfter, for at det Onde, den truedes med, ikke endnu værre maatte rodfæstes«. Det var netop Aarsagen til, at man havde maattet tage fat paa Papirpengenes Formindskelse ved Afbetalingen af Statens Gæld til Banken(!), hvortil der udfordredes i det mindste 8 Mill. Rdl., som Finans-Collegiet »i tidligere Forestilling havde anvist Midler til«(?) Men *desuden* stod en stor Del af de vestindiske Kolonier »i Fare for at blive en fremmed Kreditors Ejendom, og det bliver nødvendigt for at ophjælpe dem og for saa at sige vinde dem igen for Staten at benytte den sig tilbydende Lejlighed og forskaffe dem en længere Kredit«. Og endnu værre: »Endskønt under Krigen mellem de evropæiske Sømagter Titusinder ere anvendte til Udrustninger, have alle disse Summer dog intet bidraget til at sætte Ds. Maj.s Flaade i en fuldkommen og anselig Tilstand — tvertimod disse Bekostningers Anvendelse vilde have medført dens ganske Forfald, hvis der ikke til sammes Istandsættelse havde været tænkt paa at bestemme tilstrækkelige Fonds til Materialiers Anskaffelse og andre nyttige Indretninger ved Holmen, at komplettere Magasinerne, reparere Dokken og sætte Havnen i brugbar Stand. Man har fundet større Defensionsanstalter fornødne, og endnu vigtigere forestaa. Betydelige Summer ere anvendte til at komplettere Landetatens Magasiner, og naar vi ville samle alle i denne Henseende ny reglementerede Summer, saa kunne vi regne, at *Forsvarsstanden* koster Staten næsten over 300,000 Rdl. aarlig *mere* end forhen«.

Dernæst havde man maattet være betænkt paa at befæste *Statens Kredit* udenlands, da man fra alle Sider truedes med Kapitalers Opsigelse, hvad der allerede havde foranlediget Forslag om at sætte al Statsgælds-Rente op til 5%. Ikke mindre Anstrengelse havde været fornøden til den *indenlandske* Kredits Vedligeholdelse. Alle for nogle Aar siden oprettede *Handelsselskaber* havde været nærved at gaa til Grunde, og man havde derfor fundet det »overensstemmende med

Retfærdigheds- og Billigheds-Regler, men endnu mere med Forskrifterne af en god Statshusholdning at forekomme den fuldkomne Ruin af et stort Antal Firmaer, som da af Banken havde erholdt den største Del af deres til disse Handelsselskaber indskudte Summer. Det havde været ganske umuligt, — en Sag som daglig mere bestyrkes — at disse Handelsselskaber skulde have kunnet betale deres Gæld til Ds. Maj., hvilket havde blevet en yderligere Kilde til Udgifter og Tab«.

»I de selvsamme Aar« havde Vulkanudbrudet paa Island (1783) og en Orkan paa de vestindiske Øer (1786) foraarsaget stor Skade og store Tab; i Kongens »europæiske Stater« havde der været flere Aars trykkende Misvækst — »og i det selvsamme Tidspunkt har det Asiatiske Kompagni i Følge af et nyt Handelssystem fundet det overensstemmende med dets Interesser at udsende næsten en Million mere til China og Ostindien, end som sædvanlig sker«.

Al denne Jammer var nu, ganske rigtigt, ikke *Paaskud*, men *faktiske Realiteter*. Dog netop derfor klinger det dobbelt ilde at servere følgende Mundfuld: »Ved *saadan* Sammenflydelse af ufordelagtige Omstændigheder kan Finans-Collegiet ikke andet end tilskrive det den imidlertid paa muligt Maade foranstaltede Formindskelse af Papirpengene(!), at Kursen ikke er bleven endnu ufordelagtigere end den er«. — — Som vi saa, var den netop bleven saare ufordelagtig — Krisens Seddelkurs var bleven permanent.

Der maatte altsaa tilvejebringes et *Indtægtsoverskud* — dette blev og maatte blive den lange Tales korte Mening. For at opnaa dette kunde man gaa tvende Veje: søge Indtægterne forøgede eller Udgifterne formindskede. At det sidste »alle Tider og fornemmelig i vor nærværende Forfatning vilde være det fortjenstligste, kan vel ikke holdes i Tvivl«.

Paa *Forsvarsvæsenet* kunde der imidlertid ingen *Besparelser* finde Sted. Naar de derpaa »anvendte Summer ikke skulle anses som aldeles spildte, saa maa det holdes i saadan Stand, at det i Tilfælde kan tjene Landet til Forsvar«. (Tilsammen beslaglagde Hær og Flaade 3 Mill. Rdl. af Landets Indtægter).

Derimod kunde der paa Civilbudgettet gøres en Række *Besparelser*, nemlig paa saadanne Udgifter som bestod af »Ekstra-Gager og Tillæg af Ventepenge og Pensioner og af andre ikkun i saa Henseende til visse Omstændigheder bevilgede Udgifter« (tilsammen ifølge Overslaget 296,546 Rdl.). Her burde baade ske Formindskelser, og der burde samtidig paabydes Omsorg for, at ny Udgifter af lignende Art saavidt muligt bleve undgaaede i Fremtiden.

Men dette kunde selvfølgelig *ikke forslaa*. Det var klart, at »en

«Forøgelse af Indtægterne ved nye Paalæg paa Folket» var »uomgængelig nødvendig«. Men — men — —

»Vi kunne imidlertid ikke dølge for Ds. Majestæt«, fortsætter Collegiet, »at en stor Del af Ds. Maj.s Undersaatter allerede er paalagt store Afgifter, og at i Særdeleshed Folkets arbejdende Klasse og Bondestanden bærer efter dens nærværende Forfatning svære Byrder« — som næppe ville kunde forøges »uden tillige at nedtrykke Flid og Stræbsomhed formedelst den deraf opkomne Afmagt og Fattigdom«.

»Men foruden disse Folkets arbejdende Klasse trykkende Paalæg, er der endnu andre betydelige Afgifter, som ere lagte paa fremmede Varers Indførsel, følgelig skulle betales af Konsumenterne, men til Dels ikkun tjene til at befordre Contrabandehandelen og dermed besvære og nedtrykke Landets egen Handel og Næring«.

Ja, det var just Sagen: der var direkte Skatter nok, og de følte som en trykkende Byrde — hvi skulde man vel slide og slæbe, naar de sure Skillinger straks blev tagne af Skatteopkræveren! Bedre vilde det vel gaa, og rimeligere vilde man maaske føle og finde det, om man gav en Smule mere, naar Pungen dog aabnedes til Indkøb af slige udenlandske Varer, hvis Forbrug fremmede og forøgede Ens Velvære og Livets Behagelighed. Thi hvor der er Tale om *Nydelse*, er der altid bedre Raad til at *undvære*, og giver man dog 20 β ud for at pleje sit Legeme, kan man endelig ogsaa nok give 21 og lade Tolderen faa den Skilling mere! Men denne Udvej havde man spærret sig ved at lade Forbrugerne *tolde* saa *ublu*, at de foretrak at lade være med at forbruge — eller at smugle!! Dog nu havde man endelig faaet Færten af, hvorledes der netop her kunde aabnes ny Vej til Velstand for Staten. Man var bleven bragt paa Sporet ved tvende Indstillinger fra General-Toldkammeret af 4. Decbr. 1784 og 25. Marts 1786, den første indeholdende Forslag om Toldfrihed paa fremmed Hør og den anden om Nedsættelse af Tolden paa adskillige Vareartikler i Norge. Og ved logisk at forfølge dette Spor var man kommen ind paa følgende for Datiden højst usædvanlige Overvejelser:

»Det kunde være en vigtig Genstand til Undersøgelse, om det ikke skulde være muligt at forøge Indtægterne *uden tillige* at forøge Byrderne og Afgifterne for Folket, — om nemlig Ansættelsen af visse nu ikke indgaaende *Toldafgifter* blev erstattet ved andre Afgifter, som af Konsumenterne erlægges paa en anden Maade. Det vilde ogsaa henhøre til saadanne Undersøgelser, om ikke i Almindelighed Næringsvejene, Handelen og visse Undersaatters Subsistering maatte befindes saaledes besværede, at det bliver vanskeligt at oplive den almindelige Produktion og Vindskibelighed og derved ophjælpe Næringsvejene og

Erhvervsmidlerne, samt om disse Byrder ikke maatte overveje de deraf forventede Fordele, og om ikke den forhøjede Pris af alle Behøvenheder, som er en Følge af saadant System, igen maatte svække alle Midler til Fortjeneste og Anvendelse af Privatpersonernes Kapital og Formue. Dette kunde da henlede til den Udsigt, at en *Lettelse i disse Byrder* uden Nachdel for Staten kunde være mulig, Folket derved maatte kunne sættes i Stand til at kunne bære *en forøget Afgift*, og at denne da kunde betragtes som en billig Æquivalent for den Undersaatterne tilstaaede Eltergivelse«.

»Skulde da saadant *Handelssystem*, som naturligtvis maa have den vigtigste Indflydelse paa Agerdyrkingen og Vindskibeligheden, sølgelig og paa Finanserne, ikke synes antagelig, især i Henseende til fremmede Overdaadigheds- og Vindskibeligheds-Varer, saa blev alle Tider dette endnu at undersøge, om et Middel kan udfindes, at de paa samme Varer lagte Afgifter af Konsumenterne *virkelig erlægges*; thi kunde de virkelig inddrives, saa *vare de uden Tvivl, betragtede som Afgifter, af alle de nyttigste*. Vi ville antage, at alle Afgifterne paa Vin, fransk Brændevin, Kaffe og Tobak rigtig blev erlagte, og at det var muligt at besvære Sukkerkonsumtionen med nogle Procent, saa kunde vi ved temmelig Vished antage, at derved alene det fornødne Overskud af Indtægterne vilde indkomme«.

»Vi maa da i denne Anledning bemærke, at de Indskrænkninger, som slige Told- og Konsumtionsanordninger udfordre — foruden at de altid ere i højeste Grad odiøse — ikke ret vel kunne forenes med en Transit- og fri Spekulationshandel, og at derimod Transithandel meget vel kan bestaa, endog naar en paa de Varer, hvormed den drives, lagt taalelig Afgift ikke godtgøres ved Udførslen. Forudsat at der kunde ikkun erlægges 5 Rdl. af et Oksehoved Vin, men at ved sammes Eksport til Ostindien ingen Godtgørelse blev tilstedet, saa vilde i saa Fald Ostindierne ogsaa betale Vintold til Ds. Majestæt paa samme Maade, som Tyskland, Frankrig og England betale Told af de kinesiske og ostindiske Varer, som dem tilføres over Danmark, og for hvis Eksport ingen Godtgørelse af Told finder Sted«.

»Under saadanne Omstændigheder kunde en *aktiv Contrebande-Handel* fra Danmark og Norge til Nabolandene ikke udeblive, om disse beholdt deres nuværende Toldsystemer, hvilke i saa Fald vilde betale denne taalelige Afgift for den Del, som blev dem tilført. Konsumtionen i Landet vilde da ogsaa tiltage, og hvad end Følgen af dette System ellers maatte blive, saa vilde det dog tjene til at forøge Ds. Majestæts Indtægter saavel umiddelbart som middelbart ved Skibsfartens og Fortjenestens Tiltagelse«. —

Finans-Collegiet vilde dog ikke paa Forhaand erklære sig til Gunst for nogen af disse Theorier, men foreslog Nedsættelsen af en *Kommission*, der kunde tage alle herhenhørende Spørgsmaal op til Behandling og gøre direkte Indstillinger til Statsraadet.

I Henhold hertil blev under 2. Maj 1787 den siden saa berømte *Finanskommission* nedsat og kom til at bestaa af følgende Medlemmer: ERNST SCHIMMELMANN, begge Brødrene REVENTLOW, Overprokurør CARSTENS, Geheimeraad C. V. BRANDT, Konferentsraaderne SCHLETH, AGERSKOV og COLBJØRNSEN, Etatsraaderne SCHOU, WENDT og ZOËGA, Amtmand HEIBERG, Justitsraad LAWÆTZ, Renteskriver, Kammerraad TØNDER LUND og Justitsraad, Kommitteret i General-Toldkammeret OVE MALLING. Denne sidste skulde føre Protokollen, medens Fuldmægtig CHR. BIRCH i Finans-Collegiets Sekretariat skulde udføre Sekretærforretningerne.

Hovedgenstanden for denne Kommissions Overvejelser skulde være, »om en friere Handel end den, som efter det hidtil antagne System finder Sted, maatte være fordelagtig for Kongens Stater, samt hvorvidt denne større Frihed enten overalt uden Indskrænkning eller for det første ikkun i Henseende til visse Stæder maatte være at bevilge og kunde bestaa, *uden hverken at hindre eller skade den muligste indenlandske Produktion og Vindskibeligbed i det hele* eller at *formindske Kongens Indtægter*«.

Kommissionen skulde i Særdeleshed henvende sin Opmærksomhed paa følgende Punkter:

1. »Hvilke Raaprodukter, der maatte være belagte med saa høj Told, at de derved vare blevne Hovedgenstand for Smughandel.
2. Hvilke af slige Varer der kunde blive en vigtig Genstand for Transithandelen til Kolonierne og andre Lande, om de bleve belagte med en maadelig Told, som dog ved Udførslen ikke blev godtgjort.
3. Saafremt Kongen maatte finde sig foranlediget til at tilstede almindelige Lettelser i Afgifterne af slige Varer, hvilke fremmede Overdaadighedsvarer da derfra muligen maatte undtages, og om saadanne Undtagelser kunde bestaa med et Handels- og Toldsystem, som var grundet paa en større Frihed.
4. Hvilke Varers Transport maatte være fordelagtigst for Rigets Skibsfart, og om det i alle Tilfælde var nyttigt og anvendeligt at bebyrde Varernes Indkøb af anden Haand.
5. Hvilke fremmede Raaprodukter, som henhørte til de første Nødvendigheder, fornemmelig kunde blive Grene af en fremmed

saavelsom indenlandsk Handel, skønt de konkurrerede med indenlandske Produkter, og hvilke lokale og andre Modifikationer, foruden visse Afgifters Svarelse, i Hensigt til slige Varer kunde finde Sted.

6. Hvilke fremmede Industriprodukter fornemmelig vare skikkede til *Transithandelen*, og om saadanne Produkter konkurrerede med nogen *indenlandsk Industri*, som maatte være *vigtigere* end de Fordele, som ere en Følge af en større Handels- og Oplagsfrihed med fremmede Vindskibeligheds-Varer, saavel i Almindelighed som og i Særdeleshed i Henseende til saadanne Varer.
7. Hvilke de fremmede Industriprodukter vare, hvis Indførsel for Øjeblikket var belagt med høj Told eller til Dels aldeles forbudne, og som vare blevne Contrebandens Hovedgrene i Hovedstaden saavelsom i Provinserne, og om saadanne Industriprodukters Indførsel imod en moderat Told ikke med Hensyn til de indenlandske Fabriker selv kunde overlades et eller andet Institut under visse Indskrænkninger, eller og om med Tiden ikke kunde antages et paa en *almindelig Regel grundet System*, hvorefter *saadanne fremmede Industriprodukters Indførsel kunde bestaa med den muligste og nyttigste Nationalindustri*, samt om, imod Tilladelsen af slige Produkters fri Indførsel under en maadelig Afgifts Erlæggelse, ikke noget Ækvivalent kunde erholdes af fremmede Nationer til Forøgelse af Handelens Rørelse og af Produktionen paa en for Rigets og Undersaaternes Forfatning fordelagtig Maade og saaledes, at Opofrelsen af en vaklende og med Kunst vedligeholdt Industri blev erstattet med bestandigere og solidere Fordele.
8. Om en større Lighed i Provinsernes Mellemhandel kunde være mulig, og om ikke visse raa indenlandske Produkter, som man har anset som bekvemme Materialer til indenlandsk Fabrikation, deres Udførsel var belagt med høj Told eller andre Hindringer, uden at deres Forædling i Landet blev opnaaet, til Skade for deres Produktion, for Handelen og for Finanserne.
9. Hvilket Ækvivalent for saadan Moderation af Told- og Konsumtionsafgifterne eller andre tilstedende Lettelser kunde paalægges Undersaatterne, uden at dette Ækvivalent dog maatte beregnes efter de Indtægter, som for Øjeblikket bleve oppebaarne af saadanne Varer, men efter det, de i Forhold til deres virkelige Konsumtion skulde indbringe.
10. Om ikke nogle Afgifter, som ikke afkastede saa meget, at det kunde veje op imod de Besværligheder, de foraarsagede Under-

saatterne, ganske kunde eftergives og i deres Sted sættes andre mere indbringende for at erstatte saavel Toldintradernes Formindskelse som den formedelst saadanne Paalægs Eftergivelse manglende Indtægt.

11. Hvorvidt det maatte være muligt og gørligt at ophæve Tal-lotteriet«.

Ved disse Undersøgelser skulde Kommissionens Medlemmer tillige tage Hensyn til den Indflydelse, som slige Foranstaltninger maatte have paa Statsindtægterne, saaledes at ikke alene de ved en eller anden Eftergivelse og Lettelse opkommende Mangler bleve erstattede, men endog saadan Forøgelse opnaaet, at det af Finans-Collegiet til overordentlige Udgifters Bestridelse som nødvendigt opgivne Overskud kunde erholdes.

De skulde dernæst ogsaa saavidt muligt undersøge:

- a. »De Aarsager, som hindrede de producerende Kapitalers fordelagtigste Anvendelse, hastige Omløb og Forøgelse i Riget og følgelig ogsaa gjorde Ejendomserhvervelse og Industriens og Handelens Tiltagelse vanskelige, som ved disse Kapitaler skulde oplives. Hvad der kunde virke en større Tilflydelse til denne oplivende Statsformue, og hvad derimod foranledigede dens Afledning, Standsning og Formindskelse«.
- b. »Om der ikke i Riget maatte forefindes saadanne Anvendelser af en Kapital til en Produktion, Industri eller Handel, som vel fremfor andre kunde fortjene Opmuntring i Hensigt til økonomiske saavel som til andre Fordele, men om den Opmuntring eller Understøttelse, de nød, ikke maatte være af saadan Beskaffenhed, at andre lige nyttige Anvendelser af en producerende Kapital eller Formue derved blev holdt tilbage eller indskrænket«.

Hele denne Forestilling har ligefra Bernstorffs Dage vundet en vis Berømmelse, og i mangt og meget er den visselig ogsaa et stort Stykke moden og modig Statsmandsgerning.

Fra Nutidens Standpunkt spørger man uvilkaarlig i første Række: have vi her *Frihandelen* i Kim.

I Kim visselig — men næppe heller mere.

Hvad der straks falder En lige i Øjnene er dette, at Forestillingen

er furet og rynket af en forlegen Finansministers sure Bekymringer: »lad os se Sandheden i Øjnene, lad mig vise Eder den i dens Nøgenhed; den er virkelig alt andet end lystelig at skue! Længe nok har det gaaet hulter til bulter, lad os dog nu endelig en Gang klare for os selv, hvorledes vi egentlig sidde i det, og saa forstaa, at noget ekstraordinært maa der til« — og saa foreslaar man: en ekstraordinær Kommission! Mindre kan i hvert Fald ikke gøre det. Var det ikke gaaet godt med Landbokommissionen — kunde da ikke det Middel prøberes en Gang til? Men nogle gode Vink og *Tips* skulde denne Kommission dog have med paa Vejen; den skulde faa at vide, hvad en Finansminister i søvnløse Nætter havde fundet for underlige Udveje.

Dette er unægtelig noget ganske andet end en Frihandelsrus, en Idealists fagre Drøm om at frigøre Omsætningen og skabe Fred og Frihed mellem alle Nationer. Udgangspunktet ligger ikke i Theoriens Blaanen ovenover Skyerne, men i en jordbunden Praksis, som vader i Mudder opover Støvlerne. Man er i Finansnød og krymper sig dog ved at gaa til flere eller ny direkte Skattepaalæg, og man spørger sig derfor selv, om ikke — i Modsætning til de herskende Indførselsforbud og de opskruede til Smugleri fristende Toldsatser — en »taaleligere« Afgift paa Forbruget af udenlandske Importartikler, altsaa en moderat Indførselstold eller anden Forbrugsafgift, kunde blive en helt ny Rigdomskilde for Staten.

Dette var da den ny, ved første Øjekast desperate Udvej: om man ikke kunde faa listet flere Penge ud af Folket ved at *nedsætte* Afgifterne — »om det ikke skulde være muligt at forøge Statens Indtægter *uden tillige* at forøge Afgiftsbyrden for Folket«. Det var just Kunststykket, der skulde gøres: at undgaa ny Skatteforhøjelse og saa dog paa en eller anden ubegribelig Maade faa skaffet Statskassen ny Skatteindtægt. I denne Vaande var det, at Mænd som SCHIMMELMANN, REVENTLOW og WENDT spurgte sig selv: kunde ikke Vejen til Velstand for Statskassen netop være den at indrette saadanne Forbrugsafgifter, som »*virkelig erlægges*« — »virkelig lod sig inddrive«? *Smaa*, men *sikre* Paalæg og — Indtægter!

Vi vide nu Alle, at det ganske rigtig er saa, at *lave* Toldsatser og Forbrugsafgifter — særlig paa saadanne Artikler, hvis Forbrug røbe relativ Velstand —, nøje afpassede efter den til det paagældende Forbrug svarende Købeevne i Befolkningen, paa »umærkelig« Vis give Staten den allerstørste Indtægt, og at de saaledes »*uden Tvivl, betragtede som Afgifter, af alle ere de nyttigste*«. Men den Gang var selv det

blotte Tankeeksperiment et mægtigt Vidnesbyrd om Originalitet og Opfindsomhed.

Hvad der skete i 1787, kan altsaa endnu ikke med Rette betegnes som et Frihandelens Gennembrud. I grell Modsætning til den radikale Manchester-Theori med dens konsekvente Fordømmelse af alle *indirekte Afgifter*, saa var det netop hine Mænds store Fortjeneste, at de saa at sige *opdagede* Indførselstoldens store *finansielle* Betydning. Og ad denne Omvej føres Tanken ind paa allehaande vage Muligheder for et »friere Handelssystem«. Dog som de kloge og praktiske Mænd, de Folk vare, stolede de hverken paa Theorier, Indskydelser eller Tankeeksperimente. Derfor gik de til Kongen for at faa et Apparat sat i Gang, hvorved Sagen kunde blive erfaringsmæssig og konkret undersøgt.

Det ligger imidlertid for en Nutidsbevidsthed nær at spørge: hvorledes kom man da egentlig ind paa denne underlige Tankegang, at det just gjaldt om at *nedsætte* Afgifterne for at faa *forøget* Indtægternè.

Til Forstaaelsen heraf maa man søge at anskueliggøre sig, hvorledes den hele Omsætning den Gang var hæmmet og hindret af et fuldstændigt *Tvangs- og Monopoliserings-System*. Der var ikke mindre end halvandet Hundrede Indførselsforbud i Kraft, og for de Vare-sorter, hvis Import ikke var forbudt, vare Toldsatserne i en Flerhed af Tilfælde saa høje, at Paalæget faktisk virkede saa godt som et formeligt Forbud. Hensigten hermed var ogsaa den, saa vidt muligt at tvinge den indenlandske Befolkning til at forsyne sig med de hjemlige Produktionsgenstande. Men selv i de Tilfælde, hvor en Vare overhovedet ikke lod sig frembringe i Indlandet, og hvor Toldsatsen altsaa skulde have finansiell Betydning, søgte Statskassen paa saa glubsk og gridsk en Vis at gøre sig en Vinding af den nødvendige Importhandel, at denne næsten umulig kunde betale sig.

Følgen af dette Toldsystems Overdrivelser var da ogsaa efterhaanden bleven, at Livet simpelthen gik udenom den hæmmende Tvang, og da dette ikke kunde ske paa lovlige Vis, saa var Lovens Omgaaen blevet Alfarvej. Det er jo i det hele en af Ejendommelighederne ved hin Tids Enevælde, at dens Lovbestemmelser næsten altid var fulde af drakonisk Strenghed, men paa deres Udførelse i Livet skorted det saare. Ogsaa paa dette Omraade havde Udviklingen efterhaanden formet sig saaledes, at Ulovligheden, Undtagelsen, var

bleven Regel 3: Smugleri var en naturlig og ligefrem Sag. Man talte aabent om *Contrebandehandelen* som en Næringsvej ved Siden af den legitime Handel, og om selve denne hed det spøgvis endnu saa sent som i 1787, at en Købmands første Trosartikel nødvendigvis maatte lyde saaledes:

»Jeg tror, at Toldsvig er uadskillelig fra min og al Handels Natur, og at de to Ting ere lige saa nøje forenede, som Sjæl og Legeme hos et Menneske. Derfor tror jeg ogsaa, at en falsk Ed, naar den befordrer mit Vel, er paa samme Grund tilladelig, — — hvorfor jeg og er skyldig at elske og ære Toldsvig, dyrke og bringe Kunsten til yderste Fuldkommenhed, paa det at jeg maa kunne leve rigere og udbrede mit Herredømme«.

Naar dette var saa, og Staten nu en Gang maatte regne hermed, vil man let kunne indse, at Finans-Collegiets Forestilling nærmest maa være udsprungen af en Slags Købmandsbetragtning, udfra hvilken Sagen stillede sig saaledes: »Hvorfor skal jeg, Staten, vedblive at holde mine Varer i den høje Pris af 1 Rdl. $\mathcal{R}$ og saa blive snydt og bestjaalet hver eneste Dag? Hellere end den 1 Rdl., som jeg ikke faar, vil jeg tage 2 β , som jeg faar, og naar jeg sælger saa billigt, saa kan jeg ovenikøbet faa solgt til Alle, thi hvem vilde vel gøre sig til Tyv og Keltring for et Par lumpne Skillings Skyld«.

Dog Finans-Collegiet bliver ikke staaende ved denne nøgterne Købmandsberegning. Det undser sig end ikke ved rolig at tilføje følgende: — — »og saa kunde vi mulig ogsaa snyde Udlandet«. Man led under et gennemført Smuglervæsen, en fuldkommen *regelmæssig* Contrebandehandel fra Udlandets Side. Saa vender man ganske rolig Sagen om og siger: »hvad om vi gjorde Gengæld — ? Om vi aabnede Muligheden for en *aktiv* Contrebandehandel — saaledes at forstaa, at de danske Undersaatter herfra kunde drive en indbringende Smuglerforretning paa Udlandet«. Og jo mere man tænker over Sagen, desto gladere bliver man ved, i hvor høj Grad den passer for vore Forhold. Kjøbenhavn har den »fordelagtigste Beliggenhed«, de danske Skibe ere vant til at gaa i Østersøfart, saa gjaldt det blot for Statskassen om at udnytte denne Situation! Og dette kunde ske ved at lægge en moderat Transittold paa alle saadanne fremmede Varer, som passerede Landet — thi den Told blev vore »Aktiv«-Smuglere nødt til at erlægge« og saa skulde de til Gengæld nok vide at vælte den over paa Udlandet i Form af en passende Prisforhøjelse.

Der er en brutal Frejdighed i dette, som næsten tager Vejret fra En — en kraftig Nationalegoisme, der ikke bryder sig en Døjt

om Hensynet til Nabolandene og den offentlige Moral, naar blot Landets egne Børn tjener Penge. Og det er disse Mænd, som naive Frihandelsmænd have henpeget paa og hyldet som en Slags Apostle for den store Lære om »Fred og Forstaaelse mellem alle Nationer«!!

Dog én Frihed kendte de ganske vist og satte Pris paa, nemlig *Fordomsfriheden*, og Et forstod de: at holde det Maal fast, de én Gang havde sat sig, og koldblodigt tage den logiske Konsekvens deraf ved uden »ophøjede« Betæneligheder at lade Maalet bestemme Midlerne.

•

VI.

FINANSKOMMISSIONEN sammentraadte d. 24. Maj 1787, og det besluttedes at indsamle saadanne Oplysninger fra de forskellige Departementer, som kunde tjene til Vejledning og Grundlag. Disse skulde indhentes »*brevi manu* og uden formel Korrespondance« og bearbejdes af de Medlemmer af Kommissionen, som tillige vare Medlemmer af de forskellige Collegier, hvorfra Materialet i hvert enkelt Tilfælde indsamledes.

Man besluttede straks at indsamle Oplysninger om følgende tre Hovedemner: Handelen — Fabrik- og Produktionsvæsenet — Finansvæsenet. For det sidstes Vedkommende gik MALLING øjeblikkelig i Gang med at udarbejde en Oversigt over de bestaaende Skatter og Afgifter. Kornhandelen bestemte man sig til at tage først op til særskilt Behandling, og det blev overdraget CHR. REVENTLOW af Toldregnskaberne at uddrage en Statistik over Kornind- og udførslen i Rigerne og Hertugdømmerne.

Disse forskellige Forarbejder tog det meste af et Aar og synes at have været forbundet med ikke liden Vidtløftighed og Besvær. Ikke desto mindre lykkedes det at tilvejebringe et meget fyldigt Materiale til Oplysning og Bedømmelse af de *Kornhandelen* vedrørende Forhold, og i Foraaret 1788 var denne Sag saa vidt fremmet, at Forhandlingerne kunde begynde i Kommissionen.

Paa dette Tidspunkt blev imidlertid et andet stort Spørgsmaal skudt frem i Forgrunden, nemlig *Kvæghandelen*, »da denne udgjorde en vigtig Del af Danmarks Eksporthandel«. Med stor Grundighed og Energi tog MALLING denne Sag op til Undersøgelse og Forberedelse, og allerede 14 Dage efter kunde han lægge den for i fuldstændig overskuelig Form. Efter ny 14 Dages Forløb fastslog Kommissionen den 8. Maj Hovedprincipperne for en fuldstændig Omordning af disse Forhold — den næste Dag tog man atter *Kornhandels-Sagen* op og enedes paa samme Vis om Grundsætningerne paa dette Omraade.

Imidlertid havde LAWÆTZ udarbejdet et supplerende Forslag til Oprettelsen af et *Korntørrings-Magasin*, og dette vedtoges i Principet den 15. Maj.

Grev REVENTLOW og OVE MALLING vare imidlertid gaaet i Gang med at udarbejde den definitive Forestilling til Kongen, henholdsvis om Kornhandelen og om Øksnehandelen — den 23. og 26. Maj forelagdes de i Udkast for Kommissionen, og det besluttedes straks at ekspedere dem, for at Kongens Underskrift hurtigst muligt kunde faas.

Den 6. Juni 1788 udkom derpaa den bekendte Forordning, hvorved Kornhandelen gaves fri, saavel for Danmark som for Norge, saa at alle Slags Kornsorter herefter overalt og til enhver Tid kunde ind- og udføres til og fra Danmark og Norge mod moderat Toldafgift. — Og 5 Dage efter, altsaa den 11. Juni, udkom en ny Forordning, hvorved det »for at oplive Danmarks Kvæghandel« tillodes Alle og Enhver at fede og føre sine Kreaturer, hvorledes og hvorhen han vilde, og sælge dem, til hvem og naar han vilde.

For vor Tids Bevidsthed sker egentlig det afgørende Brud med det merkantilistiske Toldsystem allerede ved disse to Forordninger. Det synes os uvilkaarligt at være et Stykke Lovgivning saa radikal, en Princip- og Signalforandring saa brat, fuldstændig og vidtrækkende, at det er af allerstørste Interesse nøje at faa Rede paa, hvilke gode Grunde der vel kunde bevæge disse højfornemme Mænd — som hverken vare Demagoger, Fusentaster, Eksperimentmagere eller Fantaster — til at vove saa dristigt et Spring ind i det Nye, det Ubekendte og Uprøvedes Mørke.

Heldigvis have vi i de tvende Forestillinger til Kongen, hvorpaa den kgl. Res. faldt den 4. Juni 1788, et saa righoldigt og udførligt Materiale til Bedømmelse af Finanskommissionens Motiver, saa at disse fuldtud kunne lægges for Dagens Lys.

Forestillingen om *Kornhandelen* er af 26. Maj, om *Kvæghandelen* af 27. Maj. —

— Den *første* begynder med at fremhæve, at Kommissionen har taget Kornhandelen først, da det er den vigtigste Handelsegren og paa en vis Maade Grundlaget for alle de øvrige — den Handel, »paa hvis ordentlige, stadige og sikre Gang Staternes Kræfter, Næring og Velstand beror«.

Man gør dernæst opmærksom paa, at man er gaaet induktiv til Værks, eller at man med andre Ord har lagt en historisk Under-

søgelse af Kornhandelens Væsen og Vilkaar til Grund for sine Overvejelser. »Man har set frem over Kornhandelens System i Ds. kgl. Majestæts Riger og Lande, som det staar nu (3: Foraaret 1788), og som det har staaet før«. Og ud fra disse Erfaringer drager man saa sine Slutninger.

Det hidtil bestaaende »System«, som nu foreslaaedes afløst af Frihandel, var dette: Udførslen af Korn fra Danmark, Norge og Hertugdømmerne til Udlandet var uden nogen Indskrænkning fri — Indførsel fra fremmede Steder derimod kun tilladt i det nordenfjeldske Norge og Hertugdømmerne, men *forbudt* i Danmark og i Norge søndenfjelds.

Var nu dette System, spørger Kommissionen, »for Staten naturligt og med dens sande Tarv stemmende«?

Kommissionen beklager at maatte besvare dette Spørgsmaal benægtende — og af følgende Grunde:

Korn, hedder det, er den »første Nødvendighedsvarer«. »Det skal ingensinde kunne behøve Bevis«, at naar Kornet ikke haves i fornøden Mængde og til Priser, der staa i Forhold til andre Landes Kornpriser, maa Staten »svækkes i Grundkraft, tabe Konkurrence i Handel og Industri, følgelig i Handelsbalancen, og derved i mange Maader hentæres«.

Det var derfor ogsaa almindelig evropæisk Politik at sørge for rigelig Kornforsyning og lave Priser. I Frankrig var der Udførselsforbud, i England regulede man Ind- og Udførslen efter Prisernes Stigen og Falden i Landet, i Holland var Importen fuldstændig fri og end ikke i de rige Kornlande omkring Østersøen var Indførslen forbudt, »Danmark alene synes at have tiltroet sig et Forraad, som ikke kunde udtømmes ved stedsevarende Udførsel«.

Paa denne Forudsætning — at Danmark altid vilde have Korn nok til at forsyne sig selv og det søndenfjeldske Norge — var øjensynlig den bestaaende Lovgivning af 1735 bygget. Det ligger jo ogsaa lige for, at naar denne Forudsætning brister, er Systemet meningsløst, thi det kan umuligt nogensinde antages at have været Lovgivernes Mening at udsætte Landets egne Børn for Kornmangel (jfr. dog herom S. 206—7). Man har aabenbart anset det for utvivlsomt, at Danmark var et saa uudtømmeligt Kornkammer, at naar der blot holdtes nogenlunde Maade med Beholdningerne fra det ene Aar til det andet, var der altid rigeligt nok til baade at forsyne Landet selv og den nærliggende Del af Norge.

Det var da denne Forudsætnings faktiske Rigtighed, som Kommissionen bestred — for saaledes at bryde Systemets Grundpille og derved bringe det til Fald.

For at godtgøre sin Paastand havde Kommissionen ladet udarbejde en Statistik for Tiaaret 1775—84.

I alle disse Aar havde Toldvæsenet været administreret for kongelig Regning, og Opgørelsen over den aarlige Ud- og Indførsel af Kornvarer maatte derfor antages at være nogenlunde nøjagtig. I dette Tidsrum vare endvidere de kgl. danske Stater blevne forøgede med det frugtbare Holsten-Gottorp, Brændevinsbrændingen paa Landet var bleven søgt afskaffet ved skarpe Foranstaltninger, den jydsk Staldfedning var aftagen og paa den anden Side Kornavlén i Norge tiltagen — alt Omstændigheder, som maatte gøre Kornmangel endnu mere usandsynlig end Fdg. af 1735 gik ud fra.

1775—84.

Gennemsnitlig aarlig Indførsel til Norge.

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede	4,243	9,450	13,693
Rug	74,512	106,094	180,606
Byg	28,976	177,500	206,476
Havre	5,458	49,963	55,421

Deraf til:

1. Det søndenfjeldske Norge.

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede	232	6,265	6,497
Rug	22,600	91,507	114,107
Byg	6,470	124,943	131,413
Havre	1,923	33,594	35,517

2. Det nordenfjeldske Norge.

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede	4,011	3,185	7,196
Rug	51,912	14,587	66,499
Byg	22,506	52,557	75,063
Havre	3,535	16,369	19,904

Gennemsnitlig aarlig Udførsel til Udlandet.

	Fra Danmark	Fra Hertugdømmerne.	Ialt.
Hvede	8,634	41,336	49,970
Rug	6,464	10,132	16,596
Byg	10,420	27 754	38,174
Havre	19,731	43,693	64,423

Indført fra Udlandet *) til:

	Danmark.	Hertugdømmerne.	Ialt.
Hvede	5,530	2,203	7,733
Rug	27,085	15,227	42,312
Byg	3,733	7,455	11,188
Havre	1,078	1,811	2,889

Alt i Tdr.

*) Ifølge Interimstilladelse (jfr. ndf. og S. 163).

Af denne Statistik fremgaar:

1. At Danmark, Norge og Hertugdømmerne i disse Aar have haft en Overskudsindførsel af fremmed Rug fra Udlandet paa 100,228 Tdr. i aarligt Gennemsnit og af Byg 1,990 Tdr. — og følgelig manglet et tilsvarende Kvantum i deres egen Produktion. Og heri er endog — som Kommissionen betegnende tilføjer — »uberegnet, hvad Contrebande under Forbud og høj Told og saadan Forfatning, endog det bedre Opsyn uagtet, har maattet søgt at indsnige og virkelig har indsneg, hvilket, om det kunde beregnes, vilde mærkeligen forøge Anslaget af Overindførslen og følgelig af den indenlandske Produktions Utilstrækkelighed«.

2. Dette Resultat stadfæstedes end mere, naar man lagde Mærke til, at selv om Danmark og det søndenfjeldske Norge i det paagældende Tidsrum havde beholdt og fortæret den Rug, som fra Danmark og Hertugdømmerne var gaaet til det nordenfjeldske Norge og til Udlandet, saa havde disse Lande dog manglet 33,730 Tdr. gennemsnitlig aarlig i deres Kornforsyning, som altsaa den indenlandske Kornproduktion ikke havde kunnet dække, og som man følgelig — stadig bortset fra Smugleri — ved Interimsanordninger, Systemet til Trods, havde maattet tillade Udlandet at indføre.

Yderligere havde Kommissionen ladet beregne en Statistik over Danmark-Norges Kornhandel i Aarene 1730—40, altsaa 6 Aar før og 5 Aar efter det almindelige Indførselsforbud i 1735.

A. 1730—40.

(Gennemsnittet af 11 Aar).

Til Norge indførtes:

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede	4,294	2,708	7,002
Rug	23,249	43,026	66,275
Byg	6,824	37,561	44,385
Havre	357	4,923	5,280

Deraf til:

1. Det søndenfjeldske Norge.

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede.....	20	2,293	2,313
Rug.....	669	40,776	41,445
Byg.....	104	36,462	36,566
Havre.....	82	4,656	4,738

2. Det nordenfjeldske Norge.

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede.....	4,274	414	4,688
Rug.....	22,580	2,250	24,830
Byg.....	6,720	1,099	7,819
Havre.....	275	267	542

B. 1730—35.

(Gennemsnittet af 6 Aar).

Til det søndenfjeldske Norge indførtes:

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede.....	13	2,046	2,059
Rug.....	541	41,860	42,401
Byg.....	62	27,887	27,949
Havre.....	32	2,650	2,682

1736—40.

(Gennemsnittet af 5 Aar).

	Fra Udlandet.	Fra Indlandet.	Ialt.
Hvede.....	25	2,590	2,615
Rug.....	908	39,474	40,382
Byg.....	154	46,751	46,905
Havre.....	141	7,062	7,203

C. 1730—35.

(Gennemsnittet af 6 Aar).

	Indført fra Udlandet til Danmark.	Udført til Udlandet fra Danmark.	Forskellen.
Hvede.....	7,740	3,890	÷ 3,850
Rug.....	7,574	6,296	÷ 1,278
Byg.....	6,107	5,260	÷ 847
Havre.....	416	7,929	+ 7,513

1736—40.

(Gennemsnittet af 5 Aar).

	Indført fra Udlandet til Danmark.	Udført til Udlandet fra Danmark.	Forskellen.
Hvede.....	5,801	7,188	+ 1,387
Rug.....	1,660	4,684	+ 3,024
Byg.....	7,330	8,780	+ 1,450
Havre.....	180	13,172	÷ 12,992

Alt i Tdr.

Af disse Tal faar man at vide, at i de 6 Aar før Indførselsforbudet havde Danmark, efter at have afgivet til Norge »de indenlandske Kornvarer, som Handelens naturlige Gang mellem Rigerne ledede did«, udført i aarligt Gennemsnit 3,850 Tdr. Hvede, 1,278 Tdr. Rug og 847 Tdr. Byg *mindre*, end der fra fremmede Steder var indført til Kongeriget.

Danmark havde altsaa den Gang ej alene ingen Overflod, men manglede endogsaa af de tre nødvendigste Kornsorter til egen Forsyning, følgelig ogsaa til Fyldestgørelsen af det ny Krav, som det søndenfjeldske Norge nu fik, da det ifølge Fdg. af 1735 ikke længer maatte indføre nogen Slags Kornvarer fra fremmede Steder.

Det er da tydeligt nok, at Virkningerne af det ny Forbudssystem *maatte* blive Lovens »Overtrædelse« eller, for saa vidt den blev overholdt, »Mangel og høje Priser« samt i slette Aaringer »idelige Interimsforordninger, nu til at hæmme, nu til at tillade Indførslen, nu til at moderere Tolden, nu til at forhøje den«.

Erfaringen havde ogsaa noksom godtgjort dette.

Først og fremmest begyndte Kornpriserne at stige straks efter 1735, og i 1740 vare de endogsaa meget høje. Dette Aar var — ligesom siden 1744 — ligefrem et Hungersaar for Norge; Høsten mislykkedes, og da den sydlige Del af Riget som naturlig Følge af, at al Spekulation i Kornhandelen var standset efter Fdg. af 1735, aldeles ingen Lagre havde at opvise, blev Regeringen nødt til paa den ene Side at udstede Forbud mod Udførsel og paa den anden Side atter tillade Indførsel, for Norges Vedkommende endog med Toldfrihed. Dermed var man kommet ind paa at lappe og ændre paa Systemet ved midlertidige Foranstaltninger; 1741 kom 4 Plakater og de fleste af de følgende Aar, lige op til 1771, gennemsnitlig 1—3 om Aaret, ialt ikke mindre end 38 Anordninger i 16 Aar. 1771 blev atter et slet Høstaar for Norge, særlig den søndenfjeldske Del, og man maatte endog derfor efter adskillige Interimsforordninger endelig gribe til ved

en Fdg. af 26. Decbr. atter at aabne Kornindførslen til Norge for et samlet Tidsrum af 9 Aar, altsaa til 1780, for derved at give Kornkøbmændene et langt Aaremaal til at grunde deres Spekulationshandel paa. Til Trods for ligefrem Indførselspræmie kunde der imidlertid ikke straks bringes Forraad til Veje. Der var ogsaa Mangel og høje Priser i Udlandet, og under disse Forhold maatte altsaa Korn søges langvejs fra. Følgen blev, at efter skrækkelige Dyrtider og Mangel indtil Hungersnød kom der pludselig Korn i Overflod til norske Havne, og da de kgl. Magasiner lige forinden vare blevne aabnede, for at ikke Almuen skulde komme til at sulte, faldt atter Prisen føleligt, og mange Købmænd bleve ligefrem ruinerede. En Købmand Dybwad i Kristiania tabte alene 10,000 Rdl. ved denne Spekulation.

Toldfriheden vilde dog sikkerlig ifølge Kommissionens Mening have bragt Kornspekulationen ind i en sund og naturlig Gænge, efter at Forholdene havde fæstnet sig, men den 14. Marts 1774 hævdedes atter den Norge i 9 Aar sikrede Indførselsfrihed under Henvi-
 ning til den rige Kornhøst i 1773 — man mente m. a. O. endelig at kunne vende tilbage til det »System«, man saaledes Gang paa Gang var bleven tvungen af Omstændighedernes Magt til at forlade. Og virkelig lykkedes det nu at holde Systemet i Hævd lige op til Aaret 1781 (inkl.), da hele Resten af Halvfjerdserne var gode Høstaar. Men dermed var det atter forbi. 1782 kunde ikke opvise mindre end 10 Plakater om Kornhandelen, og baade dette og de nærmest følgende Aar op indtil 1788 maatte der hvert Aar gives Indførselstilladelse, ja undertiden maatte man i denne Periode endog gribe til Indførselspræmier, Moderation af Told og kostbare Magasineringsforanstaltninger for at forebygge ligefrem Mangel og modvirke ubillig Dyrtid.

Selvfølgelig var man under disse Omstændigheder i Norge saare utilfreds med at være bunden til at købe sit Korn i Danmark, og Landet var fuldt af Klager over dette Forhold.

I selve Kongeriget Danmark var vel Følgen af Forordg. af 1735 ingen Sinde bleven ligefrem Kornmangel, »siden Landet havde Kornvarer i sit eget Skød,« men ogsaa her havde Forbruget stadig lidt under stærkt skiftende og ofte meget høje Priser, som de midlertidige Udførselsforbud eller Indførselstilladelser ikke havde kunnet forebygge eller forekomme. Man udstedte nemlig i Reglen disse Interimsanordninger, naar Høsten forlængst var kommen i Huse og Knapheden blev aabenbar; men derved var jo samtidig Aargangen ogsaa rykket saa langt frem, at Skibsfarten i hine Tider blev vanskelig og farlig, Fragt og Assurance følgelig meget højere. Desuden rejste den pludselige Efterspørgsel fra dansk Side efter fremmed Korn ganske naturlig

Priserne paa de fremmede Indkøbssteder. Udenlandske Købmænd vidste at benytte sig af vor Forlegenhed. Ofte maatte Indførslen endog tillades med fremmede Skibe, saa at Landet ovenikøbet tabte Fragten.

Disse hyppigt vekslende, næsten altid vaklende og ofte voksende Kornpriser gjorde ikke alene selve Kornhandelen vanskelig, usikker og til Tider ruinøs, men paavirkede i det hele Landets Handelsbalance paa en ugunstig Maade og bidrog til Købstadnæringernes Forfald, »Købstædernes Vanmagt« i økonomisk Henseende. Dog maatte Kommissionen paa den anden Side indrømme, at selve det danske Landbrug utvivlsomt havde haft *nogen* Fordel deraf. Selve Kommissionens Indstillingsord ere paa dette Punkt i høj Grad betegnende for de ledende Aanders hele Tankegang. Det hedder: »Vel er det til at tro, at en og anden Forpagter af store Jordlodder, der har haft Bondens Arbejde at bruge uden Nødvendighed at komme ham til Hjælp i Trang, og som har kunnet indskrænke sine Fornødenheder efter en lille Formue i Middelstanden, har, især i visse dyre Aaringer, kunnet høste Fordel deraf«. »Bondestanden som den talrigste Klasse af Agerdyrkere ses derimod ikke at have vundet i det hele«. »Husmanden kan i de lette Aar ikke mere end ernære sig, men maa i de dyre savne Arbejde, lide Mangel og se sine Børn tabe Kræfter, ja undertiden Livet selv; og Gaardmanden, der efter at have ydet Tiende-Skattekorn, Landgilde-Korn osv., i lette Aaringer ikke har meget tilovers, og i dyre Aar maa købe, faar ikke sit Overskud betalt i hine Aar til de Priser, hvorefter han maa betale i disse«. »Proprietærene have, som man ogsaa i trykte Skrifter i Bondesagen har erfaret, følt det i Restancer og Forstrækninger«.

Tilbage stod kun de store Jorddrotter, som levede i Byen, og for disses Vedkommende var Reversen af Medaillen den, at hele Prisniveauet steg med Kornpriserne — »Livet blev dyrere«, som man siger.

Rugens Middelpris i Fredsaarene var i hele den store Periode 1691—1735 9, 10 à 11 R , og aldrig havde man kendt i videre Grad til Stigen eller Fald. Men under Fred. IV., siger Forestillingen, var da ogsaa »Finansernes Tilstand saa blomstrende som nogen Sinde i Danmark, — Krigens Uaar, Pest og Ildebrand i Kjøbenhavn, Vandflod i Hertugdømmerne uagtet — men næppe havde de kunnet være i denne Stand, naar Finansernes Kilder havde været stoppede«. Efter det ny Systems Indførelse begyndte Rugprisen straks at stige, var i Begyndelsen af 1735 13 R , steg i 1740 til 21 R , var det følgende Aar 17 R og var med Undtagelse af Aarene 1750—53 stadig over 12 R . 1755 steg Prisen til 16 R , det følgende Aar til 18 R og var 1757 20 R .

De følgende 20 Aar var Middelpriisen kun i tvende Aar 11 Ɔ og derunder, i femten Aar mellem 18 og 24 Ɔ.

Medens det var gaet saaledes og saa slet under Tvangssystemets Herredømme, saa havde Forholdene derimod gennemgaaende været gode i det nordenfjeldske Norge og Hertugdømmerne, hvor Kornindførsel havde været tilladt. 1777—83 var dog ogsaa det sidste Sted Rugindførslen bleven forbudt, men Følgen blev en saa stor Mængde Klager, at Forbudet ophævedes, først i 1782 for dette Aar, derpaa atter — og endelig — ved Plakaten af 17. Maj 1784. For Hertugdømmernes Vedkommende laa Sammenligningen med selve Danmark nærmest, saasom begges Befolkning væsentlig var agerdyrkende; og det faldt da let i Øjnene, at medens man i Danmark var misfornøjet ogsaa indenfor Landbrugernes Kres, saa var man i Hertugdømmerne tilfreds. »Agerbrugerne klage ikke, og Købstæderne vinde ved Kornomsætningen og Brændevinsbrændingen«. — Og hvad det nordenfjeldske Norge angaar, da havde ogsaa denne Landsdel, sit umilde Klima til Trods, gennemgaaende klaret sig langt bedre, og næsten altid uden følelig Mangel, imod det sydlige Norge, hvor Kornindførslen var forbudt.

Kommissionen kom derfor til det Resultat, at man burde gaa over til et *helt nyt System*, hvorved man først og fremmest burde have for Øje, at hele Riget udenrigs fra fik den Forsyning, som bevislig var fornøden for at dække det aarlige Deficit, nemlig i Gennemsnit ca. 100,000 Tdr. Rug og 30,000 Tdr. Byg og Malt.

Det ny System skulde være dette:

1. Frihed i Kornhandelen,
2. Forholdsmæssige, taalelige Afgifter,
3. Oplag,
4. Magasiner.

Først og fremmest laa det lige for, at Tvangsforbudet maatte brydes og vige Pladsen for fuldstændig Indførselsfrihed for alle Slags Korn og Kornvarer fra fremmede Steder. Man fandt det ganske vist ikke strengt nødvendigt ogsaa at tage Hvede med; men, ræsonnerede man ganske betegnende, naar Tolden blev rigtig ansat, hvortil jo for fremmed Hvede kom Fragt, Assurance og andre lignende Omkostninger, saa havde »den indenlandske altid saa meget forud, at den noksom kunde konkurrere med den udenlandske og holde sig i de Priser, som efter Priserne andet Steds ere forholdsmæssige og for hele Staten billige«. I Modsætning til vore Dages Frihandelsmænd

ansaa man det altsaa den Gang ikke for ubilligt, at Landets rigeste og frugtbareste Egne fik tilstaaet en Fordel i Prisen for Dyrkning af den eneste hjemlige Luksuskornsort, Hveden.

I det hele taget var det paa ingen Maade Kommissionens Mening, at Kornindførslen nu pludselig skulde gives helt fri. Den skulde kun tilstaaes mod Erlæggelse af *Toldafgifter*. Om disse fastslog imidlertid Kommissionen det almindelige Princip, at »naar Toldafgifter, især i Lande saa aabne for Indsnigelse som Danmark, Norge og Hertugdømmerne, sættes uforholdsmæssigt høje, kan man aldrig, det mest skærpede Opsyn uagtet, forvisse sig Rettighedernes Erlæggelse«. Toldsatserne maatte m. a. O. sættes saaledes, at deres Højde ikke fristede til Smugleri, ja Tanken var vel endog denne, at de burde være saa lave, at det slet ikke kunde betale sig at sætte Smugleriets kostbare Apparat i Gang for at undgaa dem.

Opskruede Toldsatser burde derfor for enhver Pris undgaaes — thi hvad vilde vel Følgen blive af saadanne: »Varen indsniges, Handelen forvises fra de redelige Købmænd til Contrabandittens Hænder; denne undersælger og ødelægger hine eller nøder dem til ogsaa at indsnige. Og Varen ved at skulle bære en høj Afgift bærer da liden eller ingen, hvorved Toldens Øjemed, som ogsaa var at besvære de udenlandske for at hjælpe de indenlandske frem i Konkurrencen, forfejles«.

Hvad særlig *Korntolden* angaar, da havde det vist sig, at den Gang Tolden for fremmed Indførsel til Danmark var 60 β Sp. pr. Td. Hvede, 56 β pr. Td. Rug, 40 β pr. Td. Byg og 20 β pr. Td. Havre — hvilket var det samme som 30—40—50 % af Værdien — angaves der saa at sige slet intet til Fortoldning.

Altsaa 40—50% var for højt. »Højere end 10 à 12 %« vilde ikke »for Danmark være tilraadeligt«. Man foreslog derfor:

	Danmark.	Norge.
Hvede	32 β	24 β
Rug	24 »	16 »
Byg	16 »	12 »
Malt	24 »	16 »
Bælgsæd	24 »	16 »
Havre	12 »	10 »

I Norge blev, som man vil se, Tolden atter sat noget lavere end i Danmark, hvilket skete af Hensyn til den dyre Fragt fra Østersøen.

Transittolden sattes til 1%, »til at forandre den ser man nemlig ingen Anledning«.

Systemet var altsaa, hvad man med et moderne Udtryk vilde kalde: *moderat Beskyttelse* — Indførsel fra Udlandet var tilladt mod Erlæggelsen af en lav Toldafgift. Man vilde af Hensyn til den indenlandske Korn dyrkning ligesom tøjle Udlandets Konkurrence, holde lidt igen paa den, men paa ingen Maade besværliggøre end sige hindre den fri naturlige Handel med denne vigtige Artikel. Af Hensyn til denne sidste foreslog man derfor ogsaa Indrettelsen af *toldfri Oplag* (Kreditoplag).

Saadanne Oplag havde allerede været »forundt« forskellige Stæder til Handelens Fremme »endogsaa paa Contrebandevarer, som ere bedst til Transit« — hvorved sigtes til, hvad man nu kalder for kgl. Transitoplag, altsaa Oplagssteder, hvor Varer, som atter skulle udføres, foreløbig kunne oplægges toldfrit under Toldvæsenets Opsyn og Opsigt. For Varer, hvis Forbrug var tilladt i Landet, var der derimod egentlige *Kreditoplag*, »hvor Varerne kunde indgaa med Kredit paa Rettighederne« — altsaa af Købmanden tages paa eget Pakhus indenfor Toldterritoriet efter blot at være noterede af Toldvæsenet. »Efterhaanden som Varerne da sælges i Landet, fortoldes de med den indgaaende Told«, og efterhaanden som de udføres, afskrives de uden saadan Told. Tiden, hvori saadanne Varer maatte henligge afgiftsfri, var i Kjøbenhavn ubegrænset (»stedsevarende«), i Helsingør var den derimod begrænset til fem Aar (»Femaars-Oplag«), jfr. I. Del, S. 86 ff.

Ogsaa *Kornvarer* havde det hidtil været tilladt at tage paa Oplag — paa Transitoplag naar og hvor de havde været Contrebande, altsaa Danmark og det søndenfjeldske Norge; paa Kreditoplag (hvor der altsaa tillige gaves Kredit paa Tolden), naar og hvor de havde været tilladte. (I Danmark havde alene Kjøbenhavn stedsevarende Oplag, Helsingør Femaars-Oplag).

Kommissionen ansaa saadanne Oplag for i høj Grad gavnlige for Kornhandelen. Naar Købmanden havde Kredit paa Tolden, behøvede han ikke, naar han solgte, at beregne Køberen Rente af den i »Toldrettighederne« stikkende Kapital. Saadanne Kornoplag kunde desuden komme til at danne Kornforraad for andre Lande, naar Handelen under det fri System blev mere udviklet. Kommissionen ansaa nemlig Danmark for naturlig skikket til at blive et stort Kornhandels-Land for hele Nordevropa. »Med mindre Skibe og sildigere og tidligere om Aaret end andre Nationer kan Danmark hente Kornvarer fra Østersøen, og tidligere og sildigere end fra andre Steder kunne Østersøens Kornvarer hentes fra Danmark, endogsaa om Vinteren, fra visse Søstæder i Norge«.

Nutidslæseren ved tilfulde, at Fremtiden heri gav Kommissionen

Ret. Men der skulde endnu gaa mange Aar, førend denne Spaadom gik rigtig i Opfyldelse.

Kommissionen anbefalede paa Grundlag af disse Betragtninger Indførelsen af Kreditoplag paa alle Slags fremmede Kornvarer i Danmark for Kjøbenhavn, Helsingør, Kallundborg, Svendborg, Nykjøbing paa Falster, Aalborg, Ribe og Aarhus — i Kjøbenhavn paa ubegrænset Tid, i de øvrige Stæder paa tre Aar.

Af alt hvad der indgik paa saadanne Kreditoplag, skulde der betales 1% i Rekognition, derimod ingen særlige Transitafgifter ved Udførsel fra Landet; naar Kornvarerne blev her i Landet, skulde de efter Afsætningen fortoldes paa almindelig Maade, fra Danmark til Norge skulde Kornvarer kunne føres blot ved Fra- og Tilskrivning paa Kreditoplagene. — —

Endelig foreslog Kommissionen en i Nutidens Øjne højst interessant Foranstaltning, som endnu den Dag i Dag ikke ret er bleven gennemført i vort Land til Trods for Tankens øjensynlige Sundhed. Det var Indrettelsen af *offentlige Magasiner for indenlandsk Korn*.

Man havde tidligere haft Magasiner nok for udenlandske Kornvarer. Meningen hermed var at sikre Landet Kornforraad for uforudselige Tilfældes Skyld, men Kommissionens Hensigt med ny Kornmagasiner er en helt anden. Man vilde hjælpe det indenlandske Landbrug, den indenlandske Kornavl, ved nemlig at skabe saadanne Oplagssteder, hvor dansk Korn ved Rensning og Tørring kunde forædles saaledes, at det blev tjenligt til Opbevaring og Udførsel.

Kommissionens landbokyndige Medlemmer, og vel her nok i første Række Grev REVENTLOW, vidste nemlig den Gang lige saa klart og tydeligt som senere ALFRED HAGE, at saa længe det danske Korn vedblev at komme vaadt og snavset paa Markedet, vilde det aldrig tilnærmelsesvis komme i Betragtning overfor, endsige opnaa samme Priser som Østersøens omhyggelig rensede og tørrede Sæd. Det var derfor Meningen at faa Landbrugerne til i størst mulige Omfang at levere deres Hvede og Rug efter Tærskningen ind paa slige offentlige Magasiner, hvor Sæden saa skulde renses og tørres paa dertil særlig indrettede Maskiner efter en vis Kommandør Gerners Forslag. For det saaledes indleverede Korn skulde der udstedes Oplagsbeviser, og paa disse skulde der af Købmanden kunne erholdes Laan paa 2 Rdl. pr. Td Hvede og 1 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ pr. Td. Rug af et særligt, dertil indrettet Fond. Og det tilføjes med kyndig Klarhed, at disse Varer saaledes vilde komme til at gaa og gælde »i visse Maader som Valuta og som Objekter for offentlig Kredit«. Derfor burde ogsaa efter Kommissionens Mening slige Magasiner ikke overlades private Foretagender,

men bestyres af kgl. Embedsmænd. »Beviserne maatte for Trygheds Skyld ikke lyde paa Ihændehaverens, men paa Ejerens Navn eller paa dens Navn, til hvem de vare transporterede«.

Man har her paa genial Vis foregrebet nogle af Nutidens største kommercielle Tanker. Her løbe de ovenikøbet sælsomt sammen: paa én Gang tilsigtes det at gøre den danske Kornavl »exportfæhig« og samtidig skabe Handelen et nyt Kreditmiddel og mobilisere den i Kornoplagnene stikkende Produktionsværdi i et bekvemt Omsætningspapir. Det er denne sidste Tanke, Englænderne saa fortræffelig have gennemført i deres verdensberømte »warrants«, som særlig for Omsætningen i skotsk og engelsk Jern har haft epokegørende Betydning ved at give denne hovedvigtige Handel den mobile Kapitals Virkekraft og Spekulationens Spænsthed og Svingevne.

Hvad særlig Handelen med dansk Korn angaar, saa er man, som bekendt, i de allersidste Aar vendt tilbage til Reventlows gamle Ide: at skabe Magasiner af indenlandsk Sæd, hvori denne kan blive rensset, tørret og — sorteret. Meningen er selvfølgelig nu som den Gang, at saafremt man kunde blive i Stand til at faa gennemført en omhyggelig Klassifikation, til hvis strenge Paalidelighed Alle og Enhver havde Tillid, saa vilde der paa den ene Side opnaas, at dansk Korn i Ordets egentligste Forstand blev en generel over hele Verden let sælgelig Handelsvare, og paa den anden Side vilde man frigøre den Kapital, der for den enkelte Korndyrker stikker i hans Korn ved at give ham et Oplagsbevis i Hænde, der samtidig gjordes til et Kredit- og Omsætningspapir. Medens Kornhandelen nu er knyttet til Besigtigelsen og Undersøgelsen af ethvert enkelt individuelt Parti, vilde der ved en saadan Ordning i Stedet for opnaas, at hele Handelen kun kom til at foregaa saa at sige om et Stykke Papir, altsaa havde den størst mulige Frihed og Bevægelighed — og samtidig vilde dog Køberen have den størst mulige Vished for virkelig at faa, hvad han mente at ville købe.

Den Dag i Dag er man endnu ikke kommen saa vidt herhjemme. Man har endnu ikke faaet slige Magasiner for dansk Korn oprettet, og Loven om Oplagsbeviser i engelsk Stil (Febr. 1866) faldt virkningsløst til Jorden.

Det er da selvforstaeligt, at man endnu mindre mægtede at gennemføre slige Tanker herhjemme for over hundrede Aar siden. Men det er stolt og smigrende for en Dansk, at Tankerne dog kunde fødes herhjemme allerede for over hundrede Aar siden.

Den anden af de ovenfor nævnte Forestillinger er, som sagt, dateret den 27. Maj 1788.

Ogsaa her begyndes der med en kort Indledning, hvori fremhæves, at *Kvæghandelen* er taget særskilt paa Grund af sin særlige Vigtighed, — hvorhos det tilføjes, at den »ifølge sin Natur og sine egne Love lader sig adskille fra det øvrige almindelige Handels- og Toldsystem«.

Paa samme Maade som i den forudgaaende Forestilling behandles først den da bestaaende Lovgivning, som man nu foreslog at afløse.

Dennes Hovedregler vare følgende:

A. Indførslen af Hornkvæg fra fremmede Steder til Danmark og Hertugdømmerne var forbudt (Pl. 4. Novbr. og 1776 3. Novbr. 1775).

B. Ligeledes var det forbudt fra Jylland at udføre ustaldede eller Græs-Okser, Køer og Ungkvæg til fremmede Steder eller til *Hertugdømmerne*.

Dette Udførselsforbud omfattede altsaa hverken Hertugdømmerne eller Øerne.

C. I Hertugdømmerne stod det Enhver frit for at fodre og føre sit Kvæg, som han fandt det fordelagtigst, og sælge det, til hvem han vilde og naar han vilde. Paa Øerne (Sjælland, Fyen, Lolland-Falster osv.) var det samme Tilfældet, men her var denne Frihed uden praktisk Værdi, fordi Øksen-Staldningen da forlængst var gaaet af Brug.

Den gældende Hovedforordning om Kvæghandelen, som var af 4. November 1776, indskrænkede sig altsaa til Jylland alene og fastsatte for denne Landsdel følgende Regler og Indskrænkninger:

1. Det var under Straf forbudt alle Andre end Ejere og Forpagtere af privilegerede Sædegaarde og edsvorne Borgere i Købstæderne at stalde og fede Øksne; og for disse gjaldt ovenikøbet den Indskrænkning, at Staldfedningen skulde foregaa paa henholdsvis Gaardens eller Købstadens egen Avl.

2. Alle Fremmede, som vilde købe Øksne her i Landet, maatte udelukkende handle med de til Staldning berettigede.

3. Indenlandske Øksenkøbere, som indkøbte for Slagtning, og kjøbenhavnske Slagtere vare ligeledes bundne til udelukkende at købe af de Staldningsberettigede, dog at de ogsaa maatte købe paa Akseltorvet.

De privilegerede Sædegaardsejere og Købstadborgerne havde altsaa faaet Monopol paa Jyllands Kvæghandel, saaledes at navnlig den da vigtige Kvægudførsel til Hertugdømmerne og Udlandet samt hele Afsætningen til Kjøbenhavn praktisk og faktisk var forbeholdt de privilegerede

Sædegaarde. Købstadsjorderne vare nemlig i Almindelighed fordelte mellem mange Borgere, og det var først og fremmest nødvendigt for disse at holde Heste og Køer. Alle andre Landboere, saasom Bønder, Præster osv., kunde kun drive Handel med Kvæg mellem sig selv indbyrdes. De kjøbenhavnske Slagteres Ret til at købe paa Akseltorvet var ikke meget værd, da der ved Indførsel af Kvæg til Staden skulde medfølge Beviser for, at de vare købte paa og drevne fra privilegerede Sædegaarde.

Den paagældende Fdg. havde desuden søgt at fremme Staldningen af Kvæg paa de privilegerede Sædegaarde ved forskellige Slags Udførselspræmier for Kød af nedslagtede jyske Staldøksne, nemlig Eftergivelse af den udgaaende Told (40 β pr. Td.), Toldgodtgørelse for det til Kødets Saltning medgaaede Salt og endelig en ligefrem Eksportpræmie af 1 Rdl. pr. Td., naar Kødet udskibedes fra Kjøbenhavn, Aalborg, Randers, Aarhus, Hobro, Husum, Flensborg og Glückstadt.

Tolden for Hornkvæg udgjorde den Gang:

1. Af alt Hornkvæg, som gik *udenrigs*, for saa vidt det altsaa efter det foran anførte maatte udføres, skulde der betales i Told:

a) i Danmark 2 Rdl. 40 β pr. Stk.

b) i Hertugdømmerne 72 β pr. Stk. (o: for det i Hertugdømmerne tillagte Kvæg).

2. *Mellemrigs*:

a) Kvæg fra Danmark til Hertugdømmerne betalte samme Told som de udenrigske Stæder; Kongeaaen dannede Grænseskellet.

Af dansk Kvæg, som bevislig var fortoldet ved at føres over denne Grænse, svarede intet videre i Told, naar det forblev i Hertugdømmerne. Gik det derimod videre derudfra, betaltes 44 β .

b) Fra Hertugdømmerne til Danmark skulde erlægges Indførsels-told for udenrigsk: 5 Rdl. pr. Stk., dog med Undtagelse af for Køer, som vare toldfri.

Mellem de danske Provinser indbyrdes og mellem Hertugdømmerne indbyrdes betaltes ingen Told, undtagen af Kvæg til Altona: 44 β .

3. Til disse Bestemmelers Efterlevelse var der i Loven bestemt en Række Formaliteter; saaledes skulde alle Sædegaardsejere ved eller inden December Maanedes Udgang tilstille vedkommende Amtmand en Fortegnelse over Antallet af de Øksne, som paa Gaarden vare opsatte til Staldfodring, ligesom ogsaa ethvert Salg skulde indberettes. For de bortsolgte Studes Uddrivning af Jylland var der foreskrevet en bestemt Drivetid, nemlig om Foraaret inden 1. Maj. Selvfølgelig var der strengt Toldopsyn ved Grænsen.

I levende Modsætning til disse indskrænkende Tvangsbestemmelser

for Jyllands Vedkommende var Handelen i Hertugdømmerne friere, Tolden lavere og Formaliteterne færre. Saaledes kunde navnlig det solgte Kvæg bortdrives naarsomhelst og hvorsomhelst, kun ej paa Bi- eller Krogveje. Indførslen af fremmed Kvæg var dog forbudt, men der var heller ingen Trang til en saadan Indførsel. Derimod var den høje Told for Indførsel fra Hertugdømmerne til Danmark en Gêne for disse i Firserne, da de kjøbenhavnske Slagtere havde begyndt at købe Fedekvæg derfra.

Ogsaa i de øvrige Dele af Danmark var Kvæghandelen fri, og det var saaledes Jylland, som Tvangen særlig gik ud over. Sædegaardsejernes Eneret, Forbudet mod Udførsel af Græsøksen og Ungkvæg, endog til Hertugdømmerne, og den altfor høje Udførselstold, tvang og tyngede Handelen, efter Kommissionens Mening: til Landets Skade.

I Christian III.'s Reces af 1558 og Frederik II.'s Haandfæstning hedder det, at det skulde være Adelen »uforbudt og staa den frit for at købe og sælge saa mange Øksne, som Enhver kunde stalde paa sit eget Foder eller hos hans Tjenere, dog dermed Kongens og Kronens Told uforkrænket«.

Som det fremgaar af Udtrykkene, tilstodes der ikke hermed Adelen noget Privilegium til Staldfedning — saaledes som ogsaa Kommissionen udtrykkelig gør opmærksom paa — men Haandfæstningen synes kun at have haft til Formaal at vise, at denne Næringsgren ikke skulde være Adelen *forment*, enten som upassende eller som Købstæderne forbeholden.

Christian IV's Reces af 1643 forbyder at stalde Øksne andetsteds end paa Kronens og Adelens Gaarde samt hos Købstadborgerne og indskrænker Staldningen hos disse sidste til deres eget indavlede Foder og for Gaardenes Vedkommende til deres og deres Tjeneres Foder.

Under 31. Juli 1647 udkom en Fdg., som det synes for at hemme de Misbrug, der havde indsneget sig ved Øksnehandelen i Retning af at stalde Kvæg ud over den givne Begrænsning.

Straks efter Enevældens Indførelse finder man i Adelens Privilegier af 1661 udtrykkelig nævnt, at »den Frihed med Øksne at stalde skulde være Adelen med deres egne Tjeneres Gods tilladt, dog den kgl. Rettighed Hs. Maj. uforbeholden«. Ogsaa her maa man mærke sig Udtrykkene »tilladt« og »Frihed«, saaledes at der ikke kan siges at være Tale om noget Privilegium. Tilladelsen maatte udtrykkelig

nævnes, fordi dens Udeladelse kunde tyde paa, at Staldfedning var Adelen forment.

Den første Anordning om denne Handel efter Enevældens Indførelse udkom d. 12. December 1661, altsaa kort efter den ødelæggende Svenskekrig, paa et Tidspunkt, da Jordbrugerne Landet over solgte den Smule Ungkvæg, der endnu var tilbage, til ligefremme Spotpriser for overhovedet at faa Indtægter. Man frygtede derfor ganske naturlig for, at man snart vilde komme til at staa overfor en fuldstændig Kvægmangel, og derfor forbød Fdg. »indtil videre« Udførslen af Græsøksne, Køer, Grise og Lam.

Som det ofte gik i hine Tider, holdt det imidlertid haardt med at faa haandhævet denne Lov. Udenlandske »Liggere og Kommissionairer« drog Landet rundt og opkøbte af Bonden under hans store Trang Mængder af Ungkvæg til en ringe Pris, hvorefter de selv opstaldede saadant sammenkøbt Kvæg, købte Foder hos Adelen og lod det endelig udføre som Staldkvæg. Paa denne Maade omgik man altsaa den nysnævnte Fdg., som havde indskrænket sig til at forbyde Udførsel af Ungkvæg, fordi man derigennem troede at kunne sætte en foreløbig Stopper for Landets Afkvægning.

For da ogsaa at stoppe disse Misbrug udkom der den 21. Januar 1663 en ny Fdg., som bestemte, at Ingen maatte stalde Øksne uden de, som vare dertil udtrykkelig berettigede, og at navnlig »ingen Fremmed, som heri Riget vil købe Øksne, maa derom handle med andre end de til Staldning berettigede og ikke udføre Græsøksne, men alene dem, som til Staldning til Martius ere opsatte at drive til sædvanlig Tid«. Ligeledes forbødes det Slagtere at rejse omkring i Landet og købe stykkevis hos Bønderne; de maatte kun købe hos Staldningsberettigede og paa Akseltorvet.

Samtidig etableredes for Kontrollens Skyld den lige op til 1788 gældende Anmeldelsespligt til Amtmændene.

En ny Anordning af 27. December 1681 bekræftede yderligere dette og gav desuden en hel Række spredte og detaillerede Bestemmelser. Heri gentoges navnlig ogsaa Forbudet mod Græsstudes Udførsel.

For ret at sætte sig ind i disse Forhold maa man vide, at der den Gang i Danmark var store Overdrev og ringe Korndyrkning, saa at Agerbruget ganske naturligt var anlagt paa Kvægfedning. Derfor søgte Hollænderne den Gang regelmæssig hid for at købe Øksne, hvilket altsaa gav den naturlige Anledning til de nævnte Lovbestemmelser. Men dette Forhold ophørte lidt efter lidt i Løbet af det attende Aarhundrede.

I det 18. Aarhundrede udkom den første Fdg. d. 28. Maj 1701. Heri hedder det, at »ingen Drift eller Udførsel af noget Slagtekvæg fra nordre Jylland maatte tilstedes fra 1. Maj og indtil den ordinære Øksnedrift plejer at ske (altsaa til Foraaret næste Aar), selv om Vedkommende Tolden vilde betale. Dog herved er ej ment det Kvæg, som paa de ordinære Markeder i Nørrejylland indkøbes, og som maa udføres mod Toldens Erlæggelse«.

Det er tvivlsomt, om denne Lovregel bekræfter en forudgaaende Sædvaneret eller indeholder en ny Tilladelse, men i hvert Fald var den af Værdi for de danske Undersaatter i Slesvig, som vare naturligt henviste for deres Tillægs Skyld til Købet af Græsøksne og Ungkvæg i Nørrejylland. Tilladelsen vedvarede til Aaret 1747 uden at give Anledning til Klage eller Fortræd. Derimod ankedes der stadig over Toldbesvigelser ved Kongeaalen, »og disse vare naturlige«, tilføjer Kommissionen i sin Fremstilling af disse Forhold med sædvanlig Aabenhjærtethed, »da Tolden var høj og Lejlighed til Udsnigelse aaben«.

Men d. 7. Februar 1746 forbød en ny Fdg. Kvægmarkeder indtil videre og samtidig forbødes, saa længe dette Forbud stod ved Magt, enhver Udførsel af Græsøksne. Dette skete under Hensyn til den optrækkende Kvægsyge, som begyndte at brede sig i Riget. Landboerne søgte nemlig i stor Stil at blive af med deres Kvæg, »førend den sig nærmende Sot tog dem«, og Toldsvig blev derfor endnu mere almindelig. I 1747 var Kvægsyge almindelig udbredt; Rentekammeret tog da Anledning heraf til at udarbejde en Forestilling om et almindeligt Udførselsforbud mod ustaldede Øksne, da jo dog nu den ved Fdg. af 1701 tilladte Udførsel »gennem Markederne« i visse Maader var ophævet ved, at disse Kvægmarkeder indtil videre vare forbudte. Resultatet heraf blev Fdg. af 29. August 1747, som altsaa forbød Græsøksne og Ungkvægs Udførsel af Danmark, for — som det hedder — »at Undersaatterne desto snarere med det fornødne Kvæg kunne vorde forsynede«. Grunden til dette Forbud var altsaa klart nok at søge i den øjeblikkelige Nødstilstand, og Meningen var tydeligvis kun, at Forbudet skulde vedvare, indtil Aarsagen ophørte. Ikke desto mindre blev det de følgende Aar staaende uforandret og endog udtrykkelig gentaget i Fdg. af 4. November 1776, altsaa i den Fdg., som var gældende Hovedlov paa det Tidspunkt, Kommissionen tog hele dette Forhold op til Overvejelse.

Da Fdg. i sin Tid var under forberedende Overvejelse, indhentede man de jyske Amtmænds »Tanker og Forslag«. Disse gik især ud paa: at der burde plejes Underhandling med Hollænderne for at faa lettet og fremmet Udførslen af dansk Kvæg i Holland — at Udførsels-

tolden burde nedsættes — og at Slagterier og Salterier burde opmuntres. Det var i *Forbindelse med* og som Følge af disse Forslag, at man samtidig androg paa Tilvejebringelsen af Hindringer mod unge Studes Udførsel. Dog undtoges udtrykkelig herfra de 6 sydlige Herreder i Koldinghus Amt, for hvis Vedkommende det fremhævedes, at Afsætningen af Ungkvæg til Hertugdømmerne var ubetinget naturlig.

Paa Grundlag af disse Forslag blev Fdg. til. Bønderne i Koldinghus Amt fik i nogle Aar Tilladelse til at udføre et bestemt Antal Kvæg sydpaa. Dette blev dog kun tilstaaet for et Aar ad Gangen efter derom indgiven Ansøgning, og da der siden atter udbrød Kvæg-syge, ophørte man med at søge denne Tilladelse, hvorved denne faldt endelig bort.

Hvad det øvrige Nørrejylland angaar, da var det allerede paa den Tid, Kommissionen foretog sin Undersøgelse, vanskeligt at skaffe paa-lidelige og nøjagtige Oplysninger om Kvæghandelens Gang i tidligere Tider. Dog synes saa meget at være vist:

I Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var Øksenstaldningen langt almindeligere og betydeligere i Omfang end i Begyndelsen og Midten af Firserne, dels fordi næsten alle privilegerede Sædegaarde holdt Øksne (hvorimod Køer kun til Husbehov), dels fordi Jylland da blev regelmæssig besøgt af fremmede, navnlig hollandske Kvægopkøbere. Der var den Gang 400 jydsk Sædegaarde, og fra disse udførtes der iflg. officielle Opgivelser 1700—1718 i Gennemsnit aarlig 25—31,000 Stk., i enkelte Aar endog 43,000 Stk. I Aarene 1782—87 var imidlertid den gennemsnitlige aarlige Kvægudførsel sunken til 7,267 Stk.

Tilbagegangen i Afsætningen kan med nogenlunde Sikkerhed henføres til det Tidspunkt, da Eksporttolden blev forhøjet, nemlig i 1718. Hollænderne havde allerede i Forvejen klaget ofte nok over Toldens Højde, og da den nu blev yderligere sat i Vejret i 1718, gav dette Anledning til Retorsions-Forholdsregler. I 1724 blev den hollandske Indførselstold paa danske Øksne stærkt forhøjet, og fra dette Tidspunkt begyndte man i dette Land at se sig ivrigt om efter Midler og Maader til selv at opdrætte sit Kvæg. Følgen blev snart, at Hollænderne kun tyede til Jylland i Nødsfald, og Opkøberne fra Hertugdømmerne fik derved Eneraadighed over Handelen. Udførslen over Landegrænsen gik i Aarene op til 1740 stedse tilbage, ja helt ned til 7,000 Stk., og de tidligere Udskibninger af Kvæg over Varde og Ringkjøbing, som for-dum regelmæssig havde omfattet en ca. 5000 Stk., hørte næsten fuldstændig op.

Saa kom Krigen og Kvægsygen 1740—46 og gav forbigaaende

god Afsætning. Men i 1747 fulgte derpaa det allerede ovenfor omtalte Udførselsforbud mod ustaldede Øksne under Hensyn til Kvægsygen, og fra dette Tidspunkt gik atter Eksporten af Staldøksne tilbage og holdt sig derefter jævnt paa 5—8000 Stk. aarlig undtagen i enkelte Aaringer som f. Eks. 1780 og 1781, hvor Krigsbegivenhederne i Udlandet skabte en forbigaaende Konjunktur for Udførslen af Kvæg i saltet og slagtet Tilstand.

Nogenlunde samtidig foregik der ogsaa en Bevægelse i det jydsk Landbrug bort fra Kvægfedning og over til holstensk Mejeridrift. I 1786 var Antallet af Sædegaarde, som fedede, sunket til 207 mod tidligere 400. Mejeri synes at have betalt sig. Saaledes oplyste en Proprietær i 1770, at han af 270 Stude aarlig fik 1200 Rdl. ind, hvorved han kom til at mangle 19 Rdl. i at faa erstattet det anvendte Foderkorns Værdi. Ved i Stedet for at holde 180 Køer og sælge sit Korn og Fedevarer havde han derimod aarlig indvundet over 2,000 Rdl., altsaa 800 Rdl. mere, og naar Besparelsen ved Fodringen lagdes hertil endog ca. 1,000 Rdl. mere end ved Studedefning. Og saa havde han endda i sine Beregninger ansat det ved Mejeridriften sparede Korn til lavere Værdi end de gængse Salgspriser. —

Paa Grundlag af disse forskellige Kendsgerninger slog Kommissionen fast: 1) at Staldningen af Øksne i Jylland for Salg til fremmede Steder og Hertugdømmerne var gaaet stærkt tilbage; 2) at Sædegaardsejerne dog vedblivende havde Eneret paa al Kvæghandel; 3) at den Tilladelse til ustaldede Øksnes Udførelse fra Jyllands Markeder, som blev given i 1701 og først ophævet 1747, ikke havde bidraget til at skabe nogen Formindskelse i Staldgaardsbesætningerne, lige saa lidt som paa den anden Side Ophævelsen af dette Forbud havde kunnet stanse en saadan Formindskelse, 4) at Udførselsforbudet oprindeligt, saaledes baade i 1663 og 1747, havde haft periodiske Aarsager, som siden vare ophørte.

Og med uimodstaaelig Logik drog da Kommissionen heraf den Slutning, at Jyllands Opdræt af Stude følgelig ikke længere burde bindes til den Afsætning, der var tilstaaet de privilegerede Sædegaarde, saa meget mindre som disse ovenikøbet kun benyttede sig forholdsvis lidt deraf. Forholdet burde tvertimod forandres til Frihed, thi dette vilde just være »den talrigste Klasse af Jyllands Landboere til Gavn«. Kommissionen følte sig desto mere bestyrket i sin Opfattelse, fordi Fdg. af 1776 aldeles ikke havde naaet sit Øjemed: at skaffe bedre Afsætning af levende Kvæg til Holland. I saa Fald vilde nemlig Sædegaardene have været i Stand til efterhaanden at kunne trække alt Ungkvæg i Jylland til sig. Men dette var ikke sket. Den nys

omtalte korte Udførselsperiode for saltet Kød viste intet herimod, thi der var »grundet Tvivl om, hvor vidt det var staldstudet Kød, og denne Udførsel ophørte desuden aldeles med Krigen«. Det var uimodsigeligt, at Fdg. af 1776 udtrykkelig havde haft til Formaal ved sit Tvangssystem at fremme Udførslen af levende Kvæg, og den i Forvejen jævnt dalende Udførsel var *efter* denne Fdg.'s Udstedelse tvertimod gaaet raskere ned ad Bakke.

— — Kommissionen var desuden i Stand til at gøre en Slags Kontraprøve, hentet fra Erfaringen, paa Rigtigheden af sit Ræsonnement. I Hertugdømmerne havde der været relativ Handelsfrihed, og der var det gaaet godt. Men navnlig kunde man med Føje henviser til Irland. Dette Lands Kvæg- og Kødafsætning var ligesom det irske Køds Godhed noksom bekendt.

Den rette Slutning maatte altsaa, hvordan man end vendte og drejede det, blive den, at man tillod Alle og Enhver i Danmark som i Hertugdømmerne at fodre og føre sit Kvæg, som man selv fandt det for godt, sælge og afsætte det, naar man vilde. Dog burde en *moderat* Told bibeholdes som »det eneste Baand til at holde det unge Kvæg i Landet, indtil det fremvokser til mere Værd«.

Tilbage stod kun den Indvending, at en betydeligere Nedsættelse af Tolden maatte synes uundgaaelig at drage en stærk Indtægtsnedgang for Staten med sig. Herimod sætter Kommissionen det Haab, »at Toldens rigtige Erlæggelse(!) og Mængden af det, som udføres, vil kunne erstatte det, som eftergives, og at Toldintraderne derved med Tiden endog ville forøges«.

Som man vil se, fulgte Kommissionen ingenlunde den af Finans-Collegiet givne Anvisning: at gaa i Gang med en omfattende principiel Drøftelse af Beskatningens Grundsætninger. I Stedet for udskilte man straks Handelen med Korn og Kvæg og tog rent praktisk fat paa disse Emners Behandling. Det er næppe et Tilfælde, at det er Grev REVENTLOWS Initiativtagen og Ledelse, som her er den afgørende, og at det netop er de to *Bondens Erhverv* vedrørende Handelsgrene, som Kommissionen derved først ofrer sin fulde Opmærksomhed. Det er i de samme Aar, Reventlow som Rentekammerets Chef er levende optagen af den store Landboreforms Forberedelse, og det er derfor baade naturligt og ligefremt, at han uvilkaarligt satte Finanskommissionens Arbejde i organisk Forbindelse og Vekselvirkning med de Tanker, som Dag og Nat sysselsatte ham og tog hans kærester Attraa.

Saaledes faar ganske af sig selv — gennem den personlige Formning — det første Stykke Toldreform et *agrarisk* Tilsnit. Vi faa Frihandel, fordi det saa synes Reventlow og Bondevennerne at gavne Landbruget bedst.

Og paa denne Vis blev i Virkeligheden, ogsaa paa *Handelens* Omraade, Danmark i de Dage, da Stavnsbaandet løstes, indviet til en Bonde- og Landbrugs-Æra.

Hvorom alting er, saa var 1788 et Lykkeaar for Danmark — vi havde vor sidste Krig med Sverige og vandt en liden pæn Sejr, Bonden blev løst fra Stavnen og blev Landets Borger, Frihandelen brød ham de første Verdensveje til Velstand.

Men saa er det og fortalt, at hint Aar stod der en sydlandsk Sommer igennem et stort Solskinssmil over Landet, og saa velsignelsesrig en Varme vælded' der frem, at sære og sjeldne Frugter modnedes i Mængde, mens Lo og Lade fyldtes af saa rig en Høst, at Ingen i Mands Minde havde set Mage.

VII.

Vare nu Frihandels-Forordningerne af 1788 en Frugt og Følge af den ikke mange Aar forinden opstaaede og grundlagte Theori om *den økonomiske Frihed*?

Hovedæren for denne Theori plejer man at tildele den skotske Tænker ADAM SMITH. Sikkert er det ogsaa, at han har givet Lærens almenyldige Formulering og opført en helt ny Videnskab paa dens Grundlag. Men i vore Dage er man selvfølgelig ganske paa det Rene med, at netop fordi Theorien hos Adam Smith fremtræder i saa fuldført, saa fuldendt en Skikkelse, kan den ikke være sprunget ud af hans Hjerne som Pallas Athene af Zeus's Pande. Mange Kilder maa have skabt denne vældige Tankestrøm, manges Biflod givet den sin Næring.

ADAM SMITH blev i Slutningen af Aaret 1751 Professor i Moral-filosofi ved Glasgow Universitet, hvor det nævnte Lærefag den Gang omfattede Ethik, Politik og Økonomik. Herunder var desuden ogsaa siden 1718 *Naturretten* bleven inddragen. I dette Læresystem var der et særligt Afsnit, der behandlede *Ombytningen*, hvori man kom ind paa Bestemmelsen af Begrebet *Værdi*, Forskellen mellem Brugs- og Bytteværdi, og herfra førtes man atter over til at behandle *Penge* og *Priser* og endelig i snæver Forbindelse hermed: *Rente*, *Gevinst* og *Arbejds løn*.

Dog herigennem var man ingenlunde naaet frem til nogen Theori om *økonomisk Frihed*. Naturretslærerne — Mænd som PUFENDORF, WOLFF og deres engelske Efterfølgere, CARMICHAEL og HUTCHESON, Adam Smiths Forgængere paa den Glasgower Lærestol — vare gennemgaaende beherskede af Samtidens almindelige merkantilistiske Opfattelse, og om end enkelte af dem have formuleret nogle af de økonomiske Begreber skarpere end tidligere — saaledes HUTCHESON Kapitalrentens Begreb —

saa bringer de dog ikke den økonomiske Forskning i nogen afgørende Henseende videre. Lige ned til Hutcheson har ingen af Naturrettens Folk den mindste Anelse om, at økonomisk Frihed skulde være en uryggelig Menneskeret eller et nødvendigt økonomisk Postulat — eller blot en hensigtsmæssig og nyttig handelspolitisk Forholdsregel.

Som Foregangsmand i denne Retning anføres derimod ofte, og med større Ret, Hollænderen PIETER DE LA COURT, en hollandsk Købmand (1618—85), der i Forening med den berømte JOHAN DE WITT skrev et Værk, som udkom i Amsterdam 1662. Heri hævder han ganske vist, at Hollands Særinteresser krævede Handelsfrihed, men vel at mærke kun for at lette Købmandsstandens Virksomhed og ikke for at gavne Forbrugeren. Han har da heller ikke saa meget som blot antydnet nogen Kritik over den merkantilistiske Lære om Handelsbalancen.

Naar man dog er inde paa at grave slige gamle Snurrepiberier op for at glæde sig over, »wie vor uns ein weiser Mann gedacht«, kan man bedre nævne SIR DUDLEY NORTH (1644—91). I et lille Skrift paa et Par og Fyrretyve Sider søgte denne Englænder i 1691 at forklare sine Landsmænd, hvorledes Pengemængden i et Land »uden Statsmændenes Medvirken« forøges og formindskes efter det vekslende Behov i regelmæssig Vekslen som Ebbe og Flod. Overhovedet kan ingen Regeringsforanstaltning gøre et Folk rigere, kun de tre F'er: Fred, Flid og Frihed. Dog ogsaa North synes nærmest at have haft Købmandsvel for Øje: hvor Handelsstanden trives, siger han, der gaar det ogsaa Publikum godt.

For øvrigt forsvandt denne Pièce paa en for Datiden gaadefuld Maade*) og blev først Hundrede Aar efter fundet paany og draget frem for Dagens Lys. Nogen nævneværdig Indflydelse tør den derfor næppe have haft.

Derimod skal ADAM SMITH sikkert have kendt en anden Englænder, ved Navn VANDERLINT, der i Trediveerne traadte klart og tydeligt op for Frihandel i sin »*Money answers all things*« og begrundede Kravet paa saa dygtig en Vis, at han derigennem paavirkede sit Lands største daværende Tænkter DAVID HUME (1711—76). Det var egentlig denne, hvis Kritik afgørende sønderlemmede den merkantilistiske Theori om Handelsbalancen. Omtrent samtidig — omkring Midten af Aarhundredet — søgte de saakaldte Populationssværmere, Mænd som

*) North lod nemlig selv underhaanden alle Eksemplarer opkøbe og tilintetgøre, da han hurtigt bemærkede, at hans Tankegang ikke passede i Magthavernes Kram.

FORBONNAIS, NECKER og noget senere SONNENFELS, at forbedre den gamle Lære ved at lægge Vægten paa, at kun den Produktudførsel vendte Balancen til virkelig Gunst for et Land, ved hvis Frembringelse der beskæftigedes og ernæredes det størst mulige Antal Mennesker. Ifølge denne Opfattelse kom det ikke an paa at skaffe Landet et Overskud i Penge, men at forøge Tallet af beskæftigede, af arbejdende Mennesker.

En hermed ganske beslægtet Anskuelse gjordes ogsaa gældende i England i 1760 af JOSHUA TUCKER (1711—99), som yderligere i sine »*Four Tracts*« (skrevne allerede 1758, udkom 1774) førte sine Overvejelser om den internationale Handels theoretiske Fundamentalsætninger videre med en abstrakt Ensidighed og Energi, som sidenhen har forskaffet ham Benævnelsen: der wahre Ahnherr der heutigen Manchesterschule.

Noget nærmere ved de egentlige Populationister staar JUSTI (1702—71), som i vore Dage har genvundet ikke saa ganske lidet af sit store Ry i levende Live. For os herhjemme har han særlig Interesse, fordi han i 1760 blev indkaldt til Danmark af den ældre BERNSTORFF for at medvirke ved Planerne om Landets Frugtbargørelse *). Han fik derved Del i det første store Forsøg paa at opdyrke Jyllands Heder, som han tilraadede at foretage ved Kolonisation. Planen var stort anlagt og flot udkastet, men man evnede kun at bringe den til Udførelse i langt mindre Stil, og den mislykkedes paa Grund af praktiske Vanskeligheder, som Justi ifølge Forholdenes Natur ikke forud kunde have noget Kendskab til. Justi var overhovedet en paa Indfald og Ideer saare frugtbar Mand med en stor Mængde spredte Kundskaber, et hastigt Hoved og en Pen, der flød lige saa rask som hans Tanke løb hurtig. Han danner Overgangen mellem Merkantilisterne paa den ene Side og Fysiokraterne paa den anden Side og slaar paa mange Omraader en Bro over det Svælg, der for den nutidsfjerne Bevidsthed synes at ligge mellem disse to økonomiske Synsmaader. Han saa at sige afsluttede *Kameralistiken* og grundlagde *Finansvidenskaben*, som hos ham for første Gang fremtræder i systematisk Form. I det hele taget var han en stor Systematiker, fordi hans Tankehast tillod ham med Lethed at vinde Overblik over større Aandsfelter og trække de ledende Linier op, hvorimod al Detailforskning og alle finere Begrebsbestemmelser ikke var hans

*) I Kjøbenhavn udgav han »Vollständige Abhandlung v. den Manufaktur u. Fabriken«. 2. Bd. 1758—61, tilegnet Grev Bernstorff, samt 1763: »La chimère de l'équilibre du commerce et de la navigation«, — begge rent merkantilistiske Skrifter.

Sag. Skønt han i det væsentlige fastholdt Læren om Handelsbalancen, saa han dog, at al Handel mellem forskellige Lande forudsætter, at begge Parter have Fordel deraf, og at derfor intet Land kan opnaa en blomstrende Udenrigshandel, uden at ogsaa Samhandelslandene maa vinde derved. I Henseende til Fabrikvæsen er han endnu udpræget Merkantilist, men paa den anden Side betragter han *Agerdyrkningen* som samtlige Erhvervs *alma mater*.

Ud fra et lignende Synspunkt som det sidst anførte skrev den engelske Købmand CANTILLON sin »*Essai sur la nature du commerce en général*« (London (1755) *). Han begyndte dette Værk med at fastslaa, at »*la terre est la source ou la matière d'où l'on tire la richesse*«, og udvikler, hvorledes i Virkeligheden hele Befolkningen lever af Jordbrugets Overskud.

Vi føres herved naturlig over til nærmere at betragte de saakaldte *Fysiokrater*, skønt disse netop ivrigt søgte at fragaa Arv og Gæld efter Cantillon. Derimod nævne og anerkende de selv som deres Forgænger Marquis D'ARGENSON (1694—1754), hvis økonomiske Skrifter aldrig blev trykte, men fandt Udbredelse gennem talrige Afskrifter. D'Argenson lærte, at Enhver arbejder for sig selv; Ære og Fordel er Menneskenes Ledestjerner, og naar de have Lov til frit at følge disse efter eget Tykke, opstaar der »*un grand tout*«, som selv den mest udmærkede Regeringskunst ikke kan skaffe Mage til. Men naar saaledes Selvinteressen ganske af sig selv med psykologisk Nødvendighed kan fremkalde en harmonisk Almenhed, saa maa Løsenet være: hel og fuldstændig økonomisk Frihed. »*Laissez faire — tel devrait être la devise de toute puissance publique depuis que le monde est civilisé*«, og som Statskunstens øverste Regel nævner han: »*pour mieux gouverner il faut gouverner moins*«. Hvad særlig Samhandelen mellem Landene angaar, da fortolkede han sin Maxime »*laissez faire*« derhen, at Varerne burde passere frit over Landegrænserne »som Luften og Vandet«.

Allerede her træffer man, som det vil ses, den doktrinære økonomiske Liberalismes Program klart og tydeligt udtrykt — ligefra Selvinteressen som samfundspsykologisk Udgangspunkt og til det berømte Slagord *laissez faire* som ledende politisk Grundsætning.

Den samme Tankegang finder man i bredere Udførelse hos TURGOT i hans berømte Bog »*Éloge de Gournay*«, der udkom 1759. Turgot ledsagede i Aarene 1755—56 Gournay paa dennes Forretningsrejse i Provinserne som *intendant de commerce*. Gournay, hvis op-

*) Værket angives at være oversat fra Engelsk, men den engelske Original kendes ikke, og Mange betvivle, at den nogensinde har eksisteret.

rindelige Navn var JACQUES CLAUDE VINCENT, og som først senere efter sit Gods fik Tilnavnet de Gournay, var født 1712 i St. Malo og havde forinden sin Ansættelse opholdt sig længe som Købmand i Udlandet. Han var saaledes en praktisk uddannet Mand og synes nærmest at have dannet sig sine Forestillinger om, hvad der var den bedste Handelspolitik, ved at bruge sin lagttagelsesevne og drage sine Slutninger af de Erfaringer, det praktiske Liv gav ham. Ifølge Turgot havde han ad denne Vej naaet til at opstille visse ledende Grundsatninger, som han selv kun betragtede som »den almindelige sunde Menneskeforstands Maximer«, men som i Virkeligheden udgjorde et helt »nyt System«. Dettets Udgangspunkt var den overordentlig simple Sætning: »Ethvert Menneske kan bedre bedømme, hvad der er i hans egen Interesse, end en hvilkensomhelst Anden, hvem denne Interesse er ligegyldig«. Deraf sluttede GOURNAY videre, at da man ikke ret vel kunde antage, at den Enkeltes Interesse under normale Forhold i nogen afgørende Henseende skulde være forskellig fra Almeninteressen — en Forudsætning, der af den praktiske Mand blev stillet hen som et selvfølgeligt Postulat — kunde man ikke gøre bedre paa alle økonomiske og sociale Omraader end at overlade til Menneskene at handle, som de selv fandt det bedst.

Paa denne Vis maatte det for Gournay komme til at staa saaledes, som at særlig paa Omsætningens Omraade maatte Frihandel være det eneste naturlige og nyttige. Den frie Konkurrence skulde nok føre til, at Køberne fik gode Varer til laveste Priser, og at paa den anden Side Priserne dog blev høje nok til, at Sælgerne vedblivende kunde skaffe gode Varer. Til D'Argensons Fordring: »laissez faire« føjede han derfor det andet berømte Slagord »laissez passer« — »fri Produktion, fri Omsætning«.

Hvor meget heraf der nu med Rette kan henføres til GOURNAY, lader sig vanskeligt eller umuligt afgøre, men er ogsaa i denne Sammenhæng ligegyldigt. Urimeligt er det ikke at antage, at en saa fremragende Tænkter og glimrende Stilist som TURGOT har lagt en væsentlig Del af eget Snille og egen Aandsrigdom ind i den lille Handelsintendants Diligencepassiar. Selv blev Turgot sidenefter Fysiokraternes egentlige Bannerfører og Høvding i Striden, og i sine berømte *Réflexions*, der udkom i Novbr. 1766, viser han sig som Skolens klareste Hoved, eleganteste Pen og største Mester i Fremstillingskunsten. Men det er vel værd at lægge Mærke til, at skønt han allerede i Halvtredserne kendte Fysiokratismens egentlige Grundlægger QUESNAY, der alle Dage var noget af et filosofisk Uhyre, saa

fremstiller han i sit ovennævnte Værk om Gournay Frihandelslæren som en Frugt af Empiri og praktiske Klogskabsregler.

For QUESNAY og hans nærmeste Tilhængere, MIRABEAU den ældre og DUPONT DE NEMOURS, stiller Sagen sig derimod ganske anderledes. For dem er den økonomiske Frihed saa at sige en Religion. At krænke Friheden er at krænke de af Skaberen indstiftede Rettigheder og begaa *crimen læsæ Majestatis* mod selve Guddommen.

QUESNAY var oprindeligt en Landlæge, der i sin tidlige Manddom vandt et vist Ry i Paris som Saarlæge og Akkuchør. 1730 gjorde han almindelig Opsigt ved at advare mod og bekæmpe den i Datiden til Overdrivelse anvendte Aareladning, siden kastede han sig over Fysiologien. Efter at han i 1752 havde helbredet Dauphinen (Ludvig XVI's Fader) for Kopper, blev han kgl. Livlæge, og først derefter er det, at han gaar over til Samfundsvidenskaberne. Han kom i Forbindelse med Tidens ledende Aander, Mænd som D'ALEMBERT og DIDEROT, og i den store »*Encyclopédie*« blev det Quesnay, som fra Begyndelsen af kom til at skrive alle de økonomiske Fagartikler. I Juli 1757 traf han sammen med Marquis VICTOR DE MIRABEAU, som blev ganske begejstret for hans Ideer og gik fuldstændig op i Quesnay. I sit bekendte Værk »*ami des hommes*« populariserede han Vennens Ideer.

En systematisk Paavirkning af Publikum til Gunst for den ny Lære begyndte dog først i Juli 1765, da den halvofficielle »*Journal de l'agriculture, du commerce et des finances*« blev stiftet, og Quesnays Discipel DUPONT blev dens Redaktør. Da denne i Slutningen af 1766 blev afskediget, stillede Abbé BAUDEAU sit Blad »*Ephémérides du citoyen*« til Disposition, og heri udkom Turgots »*Réflexions*« for første Gang. Selve Betegnelsen »Fysiokrater« brugtes ikke af Quesnay selv, — officielt benævnedes man sig selv »Økonomist« — men tillægges almindelig DUPONT, efter de nyeste Undersøgelser dog næppe helt med Rette. Dupont har ganske vist paaviseligt brugt Ordet i Slutningen af 1767 som Titel paa et Udvalg af QUESNAYS Afhandlinger, men allerede i April s. A. anvender Abbé BAUDEAU det i en Afhandling i »*Ephémérides*« paa en Maade, som synes at tyde paa, at Udtrykket var gængs i Skolens ledende Kres.

QUESNAYS Udgangspunkt og Hensigt var at finde en Maade eller Metode, hvorved Menneskene saa at sige kunde regne sig til Lykken. Det var ham om at gøre at nedbryde Skellet mellem Naturvidenskaberne og Aandsvidenskaberne ved at inddrage Psykologien og Ethiken under den eksakte Forskning. Selv benævner han sin Lære: *la science économique* og herunder faldt egentlig hele den praktiske

Filosofi. Moral og Politik burde efter hans Mening aldrig skilles ad, hvorfor hans Forbillede var CONFUCIUS, der paa én Gang havde været det kinesiske Riges »Lærer og Læge«.

Det ethiske Tyngdepunkt finder han i den fri Villies Begreb. I Kraft af sin Fornuft har Mennesket Frihedens Valgeevne, hvad der dog ingenlunde vil sige det samme som: at handle uden Motiver — selv Gud er det ikke givet at handle uden Motiver. Den menneskelige Friheds Væsen bestaar i Evnen til at beregne Følgerne af de forskellige Handlemaader, han kan vælge imellem. Mennesket lever derfor under Ansvar — et tredobbelt Ansvar! Først er han ansvarlig overfor sig selv, dernæst overfor sine Medmennesker og endelig overfor Gud. Oprindeligt vil Mennesket lade sig bestemme af sine Sansindtryk og følge Selvinteressens Bud. Men han opdager snart at skelne mellem, hvad der blot i Øjeblikket vækker Sanselyst, og den varige Tilfredsstillelse, *l'intérêt bien entendu*.

Her paa Jorden er Mennesket underkastet en tvefoldig Retsordning, nemlig *l'ordre naturel* og *l'ordre positif*. Den første Retsordens Love er selve den menneskelige Fornufts og derfor den bedste, fordi Menneskets Natur er Guds Værk — den positive, bestaaende Retsorden burde som Følge heraf bygges op paa den naturlige Ordning, og naar de menneskelige Samfund lide af saa mange Svagheder og Ufuldkommenheder, er Grunden stedse at henføre til, at dette endnu ikke er sket.

Naturens største og vigtigste Gave er nu *Jorden*, af hvis Frugter vi alle maa ernæres, og som det derfor gælder om at dyrke med det størst mulige Udbytte. Derfor er Agerdyrkingen al Rigdoms Kilde — og derfor samler al politisk Visdom sig i den bekendte Devise: *pauvre paysan pauvre royaume, pauvre royaume pauvre roi*.

Af denne Quesnays fysio-kratiske Synsmaade følger det, at kun Agerdyrkingen er et produktivt Erhverv, hvorimod Handelsstanden er en *classe stérile*. Oprindeligt og naturlig er Handel kun enstydig med Samkvem mellem Førstehaands-Sælgere og Forbrugerne som Købere. I Tidens Løb har der imidlertid ind imellem disse trængt sig forskellige Mellemlid (*commerçant de revendeur, trafiquant*), som ganske vist i mange Tilfælde ikke kunne undværes, men som højst maa betragtes som et nødvendigt Onde. Medens nemlig Handelen i Grunden kun skulde have til Funktion at skaffe Producenten den samme Pris, som Forbrugeren betaler, kommer det i Stedet for omvendt til at ligge i Købmandens Interesse at gøre Forskellen mellem disse to Priser saa stor, at han deraf kan høste en klækkelig Gevinst. For at holde denne Vindesygge i Tømme og saa vidt muligt forene

Producentens og Forbrugerens Interesse gives der kun ét Middel — *ce moyen est la plus grande concurrence possible.*

I Overensstemmelse hermed maa QUESNAY med Nødvendighed bekæmpe den tidligere merkantilistiske Opfattelse af det Fordelagtige ved en stor og blomstrende Handel. Hvad der kan vindes herved er kun *Penge*, og Penge have kun Værdi som Ombytningsmiddel og Værdimaalestock. Ethvert Køb af en Vare er samtidig et Salg af en anden Vare, hvad imidlertid Pengenes Tilstedekomst skjuler for den enfoldige Betragter. Et Køb kommer overhovedet kun i Stand, naar begge Parter anser den Andens Vare for nyttig. Handel kan saaledes i og for sig ikke skabe ny Værdier, og den Ombytning, der sker ved Handelen, er stedse kun *une échange de valeur égale pour valeur égale.* Dette gælder ogsaa for den internationale Omsætning, og den saakaldte Handelsbalance er derfor en ren Chimære. Det er umuligt, at det ene Land ved Handel skulde kunne vinde fra det andet — *un Dieu juste et bon a voulu que cela fût impossible.* —

— Hos Quesnays nærmeste *Disciple* uddannes hele denne økonomiske Naturretslære med endnu større Fanatisme. Gud har skabt Mennesket saaledes, at hans Natur kræver det størst mulige Spillerum for hans Evners Udvikling — altsaa maa Samfundet ogsaa sørge for, at hvad Gud saaledes har villet, bliver ført ud i Virkeligheden. Økonomisk Frihed er en naturretlig Fordring, som de sande Producenter og Forbrugerne i Forening kunne stille til Samfundsordningen. —

— Vi vende endelig tilbage til den økonomiske Friheds største Apostel, ADAM SMITH, der som en anden Petrus grundlagde Liberalismens Kirkevælde, og i sin berømte Bibel »*Wealth of Nations*« (1776) opførte en pragtfuld systematisk Dogmebygning, et Tankens Slot, hvis Liniers og Fladers Storhed og Symmetri endnu den Dag i Dag maa vække vor Beundring.

Det læres ofte — saaledes ogsaa herhjemme antydet af Professor FALBE-HANSEN i hans Finansvidenskab — at Smith nærmest var en Discipel af Fysiokraterne og især havde Læren om den økonomiske Frihed fra disse. Dette er dog næppe holdbart. Hans første Biograf, Sir DUGALD STEWART, hvis Essays udkom allerede i 1795, har gjort opmærksom paa, at SMITHS politiske Forelæsninger ved Glasgow Universitet i Aaret 1752 eller 1753 i alt væsentligt indeholdt den samme theoretiske Tankegang som hans i 1776 udkomne økonomiske Hovedværk. Hvad der hæver Sagen over al Tyvul er dette, at der foreligger en Afhandling af ham fra Aaret 1755, hvori følgende Tankegang skizzes: daarlige Statsmænd og politiske Projektmagere stanse kun altfor ofte den menneskelige Natur i dens naturlige Løb. Der hører intet andet til